

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет імені Івана Франка
Географічний факультет. Кафедра економічної і соціальної географії

В. о. завідувача кафедри

_____ доц. Гудзеляк І. І.

« _____ » _____ 2022 р.

**НАСЕЛЕННЯ СТРИЙСЬКОГО РАЙОНУ:
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ДЛЯ ПОТРЕБ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Магістерська робота

**Виконала: студ. ГРОМ-21с
Данчак С. Т.**

**Науковий керівник:
доц. Мамчур О. І.**

(підпис)

Львів – 2022

ЗМІСТ

	стор.
Вступ	4
1. Теоретичні основи суспільно-географічної характеристики населення адміністративного району	7
1.1. Населення адміністративного району як об'єкт дослідження суспільної географії	7
1.2. Поняттєво-термінологічна система населення регіону	12
2. Методичні особливості дослідження і вивчення населення адміністративного району	17
2.1. Методика суспільно-географічного дослідження	17
2.2. Методичні особливості навчання у школі	21
2.3. Формування та особливості використання інформаційної бази з географії населення локального і субрегіонального рівня	25
3. Чинники розвитку населення Стрийського району	30
3.1. Географічне положення	30
3.2. Особливості адміністративно-територіального устрою	33
3.3. Природні умови і ресурси	36
3.4. Історико-географічні особливості	42
3.5. Соціально-економічний розвиток	45
4. Суспільно-географічні риси населення Стрийського району	57
4.1. Кількість населення та її динаміка	57
4.2. Статєво-вікова структура населення	62
4.3. Міське і сільське розселення	66
4.4. Просторові відміни населення району	73
5. Шляхи удосконалення методики й технології вивчення географії населення адміністративного району у школі	78
5.1. Підбір методів і технологій уроку з географії населення Стрийського району (8 клас)	78

5.2. Проектні технології на уроках з географії населення регіону (6–9 клас)	82
5.3. Позакласна робота	89
5.4. Міжпредметні зв'язки географії населення у школі	93
Висновки	99
Перелік використаних джерел	104
Додатки	114

ВСТУП

Актуальність дослідження. Населення як динамічна система має постійну актуальність дослідження завдяки постійним кількісним і якісним змінам, багатофакторності чинників формування населення і водночас активний вплив його на інші системи і підсистеми (суспільні і природні). З впровадженням нового адміністративно-територіального устрою на субрегіональному (райони) і базовому (територіальні громади) рівні виникли нові за просторовим охопленням об'єкти дослідження, зокрема Стрийський район. Наукове дослідження феномену має передувати його вивченню з школи.

Об'єктом дослідження – населення Стрийського району Львівської області.

Предмет дослідження – методичні особливості вивчення географії населення адміністративного району, зокрема чинників його формування і розвитку та геопросторової організації, у курсі географії загальної середньої освіти, а також технології навчання, що застосовується для вивчення цієї тематики.

При виконанні магістерського дослідження використано теоретико-методичні напрацювання загальної суспільної географії О. Топчієва, О. Шаблія, географії населення М. Влах, І. Гудзеляк, В. Джамана, М. Дністрянського, Н. Дністрянської, А. Доценка, Л. Заставецької, Р. Лозинського, К. Сегіди та інших українських учених.

Для розкриття теми магістерського дослідження поставлено такі завдання:

- розкрити специфіку змісту «адміністративний район» у контексті географічного дослідження населення для дидактичних потреб загальноосвітніх закладів;
- охарактеризувати нормативно-методичне і джерельне забезпечення шкільної соціально-економічної географії, зокрема зважаючи на реформу адміністративно-територіального устрою і воєнний стан в Україні;

- висвітлити чинники, які спливають на характеристики населення Стрийського району;
- сформулювати особливості географії населення Стрийського району, зокрема динаміки і формування кількості населення, статево-вікову структуру, розселення для наступного застосування у школі;
- показати потенціал використання актуальних методичних рекомендацій (міжпредметні зв'язки, розробки уроків) для використання вчителем при вивченні теми «населення» на регіональному і локальному рівні;
- запропонувати технології навчання, що сприятимуть успішному вивченню й дослідженню у сфері географії населення регіону.

Інформаційна база дослідження – нормативно-методичні документи щодо адміністративно-територіального устрою і загальної середньої освіти, наукові монографії, статті, підручники і навчальні посібники для загальних та вищих закладів освіти. Статистичні дані зібрано через електронні ресурси сайтів Міністерства розвитку громад та територій України, Головного управління статистики у Львівській області, портал органів місцевого самоврядування. При написання магістерської роботи використовувалися філософські, загальнонаукові і конкретнонаукові *методи*.

Наукова новизна магістерської роботи вперше проведено географічне дослідження населення новоутвореного Стрийського району Львівської області, з ґрунтовним розглядом чинників сформованих особливостей (склад території і її географічне положення, дія соціально-економічного фактору) і виявленням просторових відмін району; напрацьовано статистичну базу з суспільної географії Львівської області і Стрийського району за новим адміністративно-територіальним устроєм; підготовлено і апробовано дидактично-дослідницькі розробки з географії населення регіону у загальноосвітніх навчальних закладах.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання і доповнення статистичної основи дослідження, впровадження дидактично-дослідницьких розробок вчителями географії інших районів і

регіонів. Методика наукового дослідження, зокрема збору інформації, в подальшому може використовуватися у шкільній географії і географічному краєзнавстві.

Обсяг і структура роботи. Магістерська робота складається з вступу, п'яти розділів, висновків, переліку використаних джерел, додатків. Робота містить 15 таблиць, 19 рисунків, у т. ч. 5 авторських картосхем в основній частині роботи. Обсяг основної частини – 99 сторінок.

У першому розділі розглядаються теоретичні основи суспільно-географічного дослідження населення адміністративного району. Наступний розділ присвячено методичним аспектам дослідження і вивчення географії населення району, а також сучасних особливостям інформаційної бази в умовах проведеної реформи адміністративно-територіального устрою і воєнного стану в країні. У третьому розділі висвітлено чинники формування сучасних характеристик географії населення Стрийського району, з увагою до складу території, природних ресурсів, історико-географічного та соціально-економічного розвитку. У четвертому розділі викладено результати географічного наукового дослідження географії населення Стрийського району, у т. ч. компонентного районування з використанням методу багатовимірного аналізу. В останньому розділі висвітлено дидактичні можливості з теми населення для використання на уроках географії у загальноосвітніх навчальних закладах: задіяння міжпредметних зв'язків, організації навчально-проектної діяльності учнів і позакласної роботи, розробки фрагментів уроків.

Перелік використаних джерел включає 90 позицій. Сформовано 12 додатків, які викладено на 34 сторінках. Основна частина додатків – укладені таблиці з статистичними даними, у т. ч. розрахунковими у розрізі районів Львівської області, територіальних громад Стрийського району. Загальний обсяг роботи – 148 сторінок.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАСЕЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ

1.1. Населення адміністративного району як об'єкт дослідження суспільної географії

Вихідним терміном проведеного дослідження є адміністративний район (АР), який традиційно розглядається у суспільній географії як локальний просторовий рівень територіальної організації суспільства (О. Шаблій; О. Топчієв).

Район є одиницею адміністративно-територіального устрою (АТУ): «Систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села» [34, ст. 133]. Тобто, АТУ України є трирівневим.

Особливістю є нове розуміння терміну «район» (адміністративний), яке визначається реформою АТУ в Україні з 2014 р. у напрямку децентралізації, і ґрунтується на засадах: устрій залишається трирівневим (регіональний, субрегіональний і базовий рівні); перерозподіл повноважень між рівнями; формування спроможних одиниць базового рівня [18]. Головна увага практиків і науковців приділялася базовому рівню – формуванню територіальних громад (ТГ), оцінці повноважень та ресурсного забезпечення, фінансових аспектів функціонування [25, 50, 56]. Новий територіальний устрій на субрегіональному рівні обговорювався значно менше [3, 52, 70]. Збільшені повноваження ТГ, формування стратегій і планів розвитку на рівні громад суттєво зменшують обсяг повноважень і сфери відповідальності АР [18].

У чинних законодавчо-нормативних документах України використовується термін «район». Їхній перелік і територіальний склад районів визначено у 2020 р. [67], після затвердження перспективних планів формування територій громад областей України (зокрема, Львівської області [58]). Зазначено, що межі районів встановлюються по зовнішній межі сільських, селищних, міських ТГ, які входять до складу відповідного АР [67]. При цьому зміст поняття «район» окреслено дуже вузько. На основі

законодавчо-нормативних документів можна виділити такі властивості змісту поняття АР: адміністративно-територіальна одиниця; складова частина області; складається з ТГ; просторова основа функціонування місцевих органів влади; районна рада як орган місцевої влади представляє спільні інтереси ТГ.

Суттєві для суспільно-географічного дослідження доповнення до змісту поняття «район»: компактність, географічна цілісність і нерозривність території; населення не менше 150 тис. жителів; наявність адміністративного центру – населеного пункту, де розташовані органи влади [52].

ТГ громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр [68].

Для суспільно-географічного дослідження Стрийського району слід окреслити розуміння терміну *міста обласного значення*, які відносилися до середнього рівня територіального устрою, як і райони (до реформи). Критеріями для їхнього виділення, окрім людності понад 50 тис. осіб, були рівень розвитку промисловості, комунального господарства, ознаки економічного та культурного центру для навколишніх поселень, потреба в управлінні цими містами обласними центрами влади. У Стрийському районі таких міст було три – Стрий, Моршин, Новий Розділ [43], вони стали центрами міських територіальних громад. Кількість населення Моршина і Нового Роздолу не відповідає рекомендованому нижньому порогу. Це підкреслює визначальний соціально-економічний чинник при прийнятті рішень щодо адміністративного статусу, зокрема проблемність розвитку (рішення про статус міст обл. підпорядкування прийнято у 2002 р., зважаючи на монофункціональність міст).

Міністерство розвитку громад і територій України роз'яснює, що у ході реформи АТУ поселення не змінюють статус (місто, селище міського типу, село), й входять до складу ТГ. Громади матимуть однакові повноваження,

джерела фінансування, перейдуть на прямі міжбюджетні відносини і не залежатимуть від АР чи області. Отже, немає необхідності у розмежуванні міст на міста обласного і районного значення [18].

Таким чином, зміни законодавчо-нормативного окреслення поняття «район» визначають зменшення владних повноважень, перерозподіл доходів і видатків бюджетів на користь ТГ, укрупнення розмірів АР. При цьому райони є утвореннями субрегіонального рівня, що дозволяє застосовувати при їхньому дослідженні напрацьовані наукові основи.

Ознаки адміністративно-територіальних одиниць, такі як чітка визначеність території, повсюдність, адміністративна функціональність [75] актуалізують їхнє дослідження, оскільки можуть виконуватися аналогічно за розробленою методикою, і застосовуватися у дидактично-просвітницькій діяльності.

Район –не лише таксономічна одиниця АТУ, а й ширше– одиниця суспільного поділу території, оскільки розпоряджається ресурсами своєї території, виражає інтереси населення, що тут проживає, формуються програми розвитку. Як об'єкт дослідження «район» (адміністративний) може виступати як інтегральне утворення, чи компонентне [82]. Проведене магістерське дослідження окреслимо як компонентне, вивчення населення АР.

Географічність передбачає не тільки єдність території та наявність меж системи, але і детальну характеристику її природно- і суспільно-географічних умов і ресурсів, які впливають на формування, функціонування і розвиток. Територія розуміється як певна цілісна частина земної поверхні з притаманними їй природними та набутими внаслідок людської діяльності властивостями, відношеннями і процесами [82, с. 316]. Територія є основою АР, характеризує всі компоненти (зокрема, населення) з точки зору просторової впорядкованості, щільності, рівномірності, розміщення. Територія є стабілізуючим фактором системоформування, оскільки більшість зв'язків системи опосередковуються територією. Цілісність і стійкість АР виявляється в більшій інтенсивності та тісноті взаємозв'язків елементів

всередині системи у порівнянні із зв'язками цих елементів з зовнішнім середовищем (наприклад, маятникова міграція, родинні зв'язки).

Як географічна система, АР має свою структуру. Традиційно виділяють три компоненти: природа, населення, господарство [83], які є агентами формування зв'язків системи. Львівська суспільно-географічна школа аргументує, що виділення компонент можливе і за іншими підходами до трактування об'єкта: геосферному (населення, виробнича, соціальна, політична, економічна, техносфера тощо), діяльнісному (відтворювальна, соціальна, економічна, екстична, соціоприродна тощо) [82, с. 45–53].

Географія населення – наука, що вивчає геопросторову організацію населення і поселень у різних соціальних, економічних, історичних та природних умовах [15]. За проф. О. І. Шаблієм, вона включає такі наукові дисципліни: демогеографію, етногеографію, географію трудових ресурсів, геоурбаністику, георуралістику, мікрогеографію поселень, деморегіоналістику, демокраїнознавство, демоглобалістику [82, с. 113].

Структура наукових праць проф. Ф. Д. Заставного [27] дозволяє виділити складові вивчення географії населення: демографічна ситуація (чисельність, статеві-вікова структура, природний рух та міграції населення), рівень освіти, національний склад, зайнятість, розселення населення.

Рисами дослідження населення АР є: чітко визначені межі, що полегшує визначення елементів, що входять до системи, її «входів» та «виходів»; наявність функцій населення: відтворювальної, селитебної, трудової та ін., що можуть вивчатися як складові життєдіяльності населення; двоякість (потоки речовини і енергії та інформації) [33, с. 53].

За іншим підходом, риси життєдіяльності населення АР: відкритість – тісний зв'язок населення з іншими територіями та відвідування району жителями інших районів, міст, країн; слабкі внутрішні зв'язки – як правило, населення АР відвідує сусідні поселення, адміністративний центр, але не буває у інших віддалених частинах; досить повну інформацію про територію та життєдіяльність населення; наближеність місцевих органів управління до

людей, їх потреб та проблем; тісний зв'язок розселення з місцевим природним, соціальним та господарським потенціалом; слабку економічну базу місцевого самоуправління, що означає неспроможність вирішити проблеми місцевого населення [62, с. 23]. Впроваджувана реформа АТУ покликана підвищити спроможність місцевого самоуправління, збільшення фінансових ресурсів ТГ та повноважень при зменшенні соціально-економічних повноважень районів.

Специфічною рисою є переважно соціальний характер функціонування АР, оскільки в його межах здійснюється переважна більшість видів людської діяльності та задоволення потреб життєдіяльності населення. Функціонування виробництва, транспорту, соціальної сфери великою мірою спрямоване на забезпечення потреб людини. Одним з критеріїв формування районів є доступність адміністративного центру [52].

Актуальність дослідження населення, на нашу думку, визначається:

- динамічністю – постійними змінами як кількісними, так і якісними;
- подвійним характером населення – як активного чинника, що формує середовище – економічне, соціальне, екологічне, так і залежністю від низки факторів;
- мобільністю – міграційною рухливістю, при цьому переносяться також і властивості індивідів (вік, стать, рівень освіти, етнічність, релігійна приналежність), що змінює статистичні показники територій вибуття і прибуття.

Район – складова області, водночас є системою (ТГ за адміністративною ознакою, точкових, лінійних, ареальних об'єктів населення, господарства). Відповідно, існує два напрямки дослідження (і вивчення) АР: а) характеристика його як складової частини області або суспільно-географічного району, його ролі та місця в комплексі вищого рангу; б) характеристика його складових частин, їх розвитку та розміщення [13, с. 120]. Обидва підходи застосовано при магістерському дослідженні населення Стрийського району: показано особливості порівняно з іншими АР області і загальнообласними рисами, з акцентом також на локальному аналізі, рівні ТГ.

1.2. Поняттєво-термінологічна система населення регіону

При суспільно-географічній характеристиці будемо використовувати низку понять та термінів, трактування яких є усталеним. Їхнє визначення за науковими та статистичними джерелами подано нижче.

Чисельність населення – кількість людей у певній сукупності. Наявне населення – населення, яке на момент обліку фактично перебуває на території даного населеного пункту, регіону, незалежно від того, де воно проживає постійно [8, 15, 71]. Постійне населення – населення, яке постійно проживає у даному населеному пункті, регіоні [8, 15, 71]. Як правило, різниця між цими показниками є незначною. Відзначимо, що в сучасних умовах України значення різниці між цими показниками дуже зросло, внаслідок вимушеного переселення з окупованих і близьких до них регіонів.

До міського населення відносяться особи, які проживають в міських поселеннях (містах та селищах), до сільського – які проживають у сільській місцевості. Щільність населення – відношення кількості постійного населення до площі території [8, 15, 71].

Вихідну інформацію для вивчення складу населення отримують у процесі перепису та при проведенні поточного і спеціально організованого статистичних спостережень.

Відтворення населення – постійне відновлення поколінь людей у результаті взаємодії народжуваності й смертності, що відбувається в рамках історично визначених соціальних відносин. Природний рух населення – узагальнена назва сукупності народжуваності, смертності, шлюбності, розлучуваності та овдовіння. Народжуваність – це масовий процес оновлення населення за рахунок появи нового життя. Смертність – це масовий процес припинення життя, внаслідок чого народонаселення втрачає певну свою частину за відповідний період часу [8, 15].

Механічний рух населення – різні види територіального переміщення населення. Міграція населення – переміщення людей з одного місця в інше, як правило, з перетином статистично враховуваної межі території (області,

населеного пункту). Міграційне сальдо – різниця між кількістю прибулих на дану територію та кількістю вибулих за її межі [8, 15, 71].

Статевो-вікова структура населення – розподіл населення за віком та статтю, що характеризується часткою кожної групи у загальній сукупності або абсолютними показниками кількості [8, 15, 71]. Стать – вроджена ознака людини. Вік людини характеризується тривалістю життя від народження до моменту спостереження, вимірюється кількістю прожитих років.

До передумов формування та розвитку населення належить територія району, зокрема її площа, конфігурація та географічне положення, що визначає особливості життєдіяльності населення, зумовлюючи природні умови і ресурси, соціально-економічний розвиток. Фактор природних умов і ресурсів, незважаючи на намагання зменшити залежність сучасного суспільства від природи та формування пост-індустріального розвитку суспільства, мають значний вплив на географію населення, особливо розселення. Населення по-різному взаємодіє з рельєфом, кліматом, ґрунтами, водними ресурсами рослинним і тваринним світом, що становить окремі природні компоненти. Ця взаємодія є неоднаковою у різних природних регіонах, тому тісно пов'язана із природно-географічним положенням.

На розвиток населення впливає також історичний фактор. Його дія особливо відчутна щодо системи розселення, яка має тривалий час формування, її поступові та швидкі зміни на певних історичних етапах; традиційний усклад життя та зайнятості. Так, у Західній Україні впродовж віків зберігалися традиції міцного шлюбу, багатодітності. Зараз цей чинник зазнає дедалі більшого витіснення нововведення сучасними, т. зв. “західними“, моделями поведінки – укладення шлюбу у старшому віці, поширення громадянських шлюбів, однодітні сім'ї, проживання поколінь окремо, а не складними сім'ями. При дослідження населення району слід враховувати інерційність та наступність змін. Певні тенденції, сформовані на попередніх етапах, зберігаються та виявляються на протязі певного часу навіть при зміні умов зовнішнього середовища. Це дозволяє передбачення змін, наприклад у

структурі зайнятості, особливостях розселення (прояв інерційності), статеві-віковій структурі (прояв наступності). Поряд з інерційністю при вивченні населення слід враховувати вплив зовнішніх, часто загальнодержавних факторів, що відображається на структурі населення (наприклад, створення сірко-видобувного підприємства у Новому Роздолі у 1960-х рр., військово-політичні події в Україні з лютого 2022 р.).

Найвпливовішим, а іноді і вирішальним у формуванні демографічних явищ є соціально-економічний фактор, який впливає на них через умови життя окремих людей і сімей, через свідому поведінку людей. Так, наприклад, в сучасній Україні існує прямий зв'язок рівня доходів та народжуваності, оскільки для подальшого росту, розвитку та виховання дитини необхідне матеріальне забезпечення. Народження дитини спостерігається до досягнення середнього рівня доходів населення; при високому матеріальному добробуті населення вплив цього фактору суттєво зменшується. Іншою складовою цього фактора є рівень зайнятості населення. Різне зниження рівня зайнятості (а, отже, і втрата стабільного джерела доходів) негайно відчувається на рівні реєстрації шлюбів і кількості народжень в сім'ях, підвищує міграційну рухливість населення. Ріст безробіття веде до відмови від дітонароджень не тільки других або третіх, але і перших дітей, до збільшення проміжку часу між укладенням шлюбу та першим народженням, між наступними народженнями. Висока зайнятість жіночого населення також ускладнює їх можливість приймати участь у вихованні дітей, призводить до конкуренції дітородної та трудової функцій. Динаміка зайнятості та специфіка праці впливають також на інтенсивність процесів смертності. Безробіття відчувається на рівні та способі життя, якості харчування, що відбивається у погіршенні стану здоров'я населення. Скорочення доходів обмежує можливості отримати спеціалізовану медичну допомогу. Впливає на рівень смертності і специфіка професій, особливо професійні захворювання і нещасні випадки на виробництві. Вплив соціально-економічного фактора на народжуваність спостерігався у 2009–2012 рр., коли в Україні фінансові механізми

демографічної політики сприяли зростанню народжуваності, у т. ч. реалізацію відкладених народжень. Нерозривно пов'язаний з соціально-економічним фактором фактор людських потреб. Потреби населення в своїй сукупності визначають обсяг матеріальних благ, необхідних для підтримання життєвого рівня. Наприклад, поштовхом до переміщення населення часто слугує прагнення покращити своє матеріальне становище.

Вплив факторів може бути прямий (позитивний) і обернений (негативний). Дію факторів на формування та розвиток населення треба розглядати у їхній сукупності, а також приналежності до певної території та на певний момент часу.

Розселення – складний розподілу і перерозподілу населення на території, а також його результат – мережа поселень. Населені пункти різняться статусом (місто, селище, село), адміністративним рангом, людністю. Сукупність поселень території, між якими існують виробничі, соціальні та ін. зв'язки, утворює систему розселення (система розселення не включає ізольованих поселень) [8, с. 124]. Відповідно до просторових рівнів організації суспільства, виділяють системи розселення від глобальної до локальних. Районні системи розселення традиційно розглядають як локальні [19, 22, 76, 82], у новому просторовому охопленні – окружні [82, с. 359]

Важливою ознакою, що характеризує роль даного поселення серед інших, є його функції – адміністративно-управлінські, економічні, соціальні. Як правило, головні ознаки поселень взаємопов'язані: чим більшою є людність населеного пункту, тим вищий його адміністративний статус і важливіші та різноманітніші функції він виконує [76, с. 301]. За проф. О. Шаблієм, одним з законів суспільної географії є закони відповідності, які добре прослідковуються на прикладі збігання системи розселення та інших підсистем /сфер суспільства [82, с. 338]. Розселення необхідно характеризувати і за показниками його густоти, особливостями статево-вікової та ін. структури, зайнятості [76, с. 301].

Найнижчим рівнем є елементарна система розселення, що є територіальною єдністю декількох сусідніх поселень (зазвичай сільських). Кушова система – це територіальна єдність декількох (як мінімум двох) суміжних елементарних систем на основі їхніх зв'язків з ядром однієї з них. Районна система розселення – взаємозв'язана єдність усіх поселень, елементарних і кушових систем у межах низового АР. Найважливішим видом зв'язків такої системи є адміністративно-управлінські, а організаційним центром є районний центр, що зосереджує ці зв'язки [82, с. 350–360]. В умовах укрупнення районів, систему розселення доцільно вважати субрегіональною (тобто, віднесеною до регіонального, а не районного рівня). Мережа поселень не змінилася, проте сучасні районні системи розселення включають кілька районних; структура стала складнішою.

Виділяють три групи факторів, що визначають інтенсивність та напрямки розвитку процесу розселення населення: соціально-економічні (рівень розвитку та розміщення продуктивних сил, відповідність форм розселення способу рівня виробництва та рівню розвитку продуктивних сил), природні (відмінність агрокліматичних умов, природних ресурсів) та демографічні (зміна структури та інших параметрів населення внаслідок процесів народжуваності, смертності, шлюбності, розлучуваності тощо) [19].

В сучасних умовах України, з початком війни Росією, військово-політичний фактор активно вплинув на географію населення. Стрийський район, як і інші території Західної України, прийняли з кінця лютого 2022 р. велику кількість вимушено переселених осіб. Кількісні показники змін людності, її характеристики є недоступними, міграційні переміщення продовжуються. Загальноновизнаними ознаками когорти внутрішньо переміщених осіб є переважання жіночого населення над чоловічим, висока частка дітей у структурі. Кількісні параметри таких змін при суспільно-географічному дослідження Стрийського району не охарактеризовано, проте вплив чинника, його якісні параметри, а також врахування когорти новоприбулого контингенту учнів враховані при написанні роботи.

Розділ 2. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ І ВИВЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ

2.1. Методика суспільно-географічного дослідження

Дослідження географії населення району – чинників формування, типових і унікальних особливостей, геопросторової організації – передують викладанню теми вчителем та її освоєнню учнями. Методи суспільно-географічного дослідження ґрунтовно викладено проф. О. Шаблієм [82, 83] і проф. О. Топчієвим [76]. Методичні рекомендації щодо дослідження населення регіонального і субрегіонального рівня наведено у публікаціях Л. Немець, К. Сегіди [55, 69], О. Пилипенко, Д. Мальчикової [46, 61], В. Яворської [85]. Наукові суспільно-географічні публікації про населення областей і АР Н. Верчин та ін. [60], І. Гудзеляк [16], О. Перхач [59], М. Дністрянського, Н. Дністрянської [21], Л. Заставецької [25], Ю. Феленчак [79] дозволили сформуванню застосованої методики дослідження населення Стрийського району. При огляді використаних методів дослідження застосовано систему суспільно-географічних методів (за О. Шаблієм), у якій виділяються філософські, загальнонаукові і конкретнонаукові методи [83].

Філософський принцип історизму відображає трактування території, територіальних об'єктів як просторово-часової реальності. За його допомогою вивчають явища життя в послідовному розвитку, виявляють зв'язок між минулим, теперішнім та майбутнім [82, с. 739].

Згідно з принципом причинності одні явища зумовлюють появу, розвиток чи функціонування інших [82, с. 740]. Населення на певній території зазнає впливу факторів, і само виступає як фактор зміни середовища. Розвиток системи розселення Стрийського району – результат дії сукупності чинників (географічне положення, природні умови (рельєф), природні ресурси (сприятливість для сільського господарства та ін.). Розвиток несільськогосподарської діяльності на основі місцевих природних ресурсів (видобувної, рекреаційної) зумовив виникнення нових міських поселень у

XX ст. Господарська діяльність людини впливає на екологічний стан території, що надалі впливає на якість життя населення, стан його здоров'я.

До традиційних загальнонаукових методів належать: метод спостереження і опису, порівняльний метод, системний метод, статистичний метод, методи районування території [82, с. 742].

При дослідженні населення Стрийського району застосовано порівняльний метод, за допомогою якого можна виявити найістотніші ознаки подібності й відмінності районів у межах області, ТГ у межах району. Метод передбачає зіставлення властивостей, відношень, функцій території. Його застосування часто поєднувалося з статистичним методом, який охоплює кількісні характеристики і дослідження населення як масового феномену (сукупність людей). Для статистичного порівняння треба використовувати відносні, а не абсолютні показники. Прийом статистичного методу – розрахунки показників, зокрема темпів росту при характеристиці динаміки кількості населення, частки - при характеристиці структури, демографічного навантаження, щільності населення і поселень. Укладання таблиць, побудова графічних представлень (графіків, структурних діаграм, гістограм) – це застосування статистичного методу.

Математичні методи використовуються для кількісного аналізу фактичного матеріалу, надають дослідженню чіткості, структурованості. Для типізації ТГ Стрийського району за показниками населення і його розселення застосовано методіку багатовимірної аналізу та побудови дерева поєднань. Метод багатовимірної аналізу складається з трьох етапів: доматематичного, власне математичного та після математичного [81, с. 52]. На першому етапі проводять відбір показників, укладають матрицю даних і здійснюють нормалізацію її показників. Матриця даних відповідає вимогам до вибору ознак об'єктів [81, с. 54], зокрема, ознаки відображають суттєві риси досліджуваної системи (населення); характеризують систему з різних боків (динаміка, розселення); мають відносний характер; показники подані для усіх територіальних одиниць і відмінні від нуля). На другому етапі створюється

матриця таксономічних відстаней. Обчислюють евклідову відстань d_{ik} між об'єктами у n -вимірному просторі:

$$d_{ik} = \sqrt{\sum_{j=1}^n (X_{ij} - X_{kj})^2},$$

де j – номер ознаки, n – кількість ознак, d_{ik} – відстань від i -го до k -го об'єкта, X_{ij} , X_{kj} – нормалізовані значення j -ої ознаки i -го і k -го об'єкта. На третьому етапі на підставі матриці таксономічних відстаней будується граф “дерево поєднань”, який розчленовується на підграфи. Критеріями розчленування вихідної множини об'єктів на таксони є мінімізація внутрігрупової й максимізація міжгрупової дисперсії. Кількість груп часто визначається апріорно (візуально). За зовнішнім виглядом побудованого “дерева подібностей” можна визначити, які об'єкти утворюють певні підграфи [81, с. 63]. При виділенні таксонів Стрийського району використано метричний і якісний підхід.

Конкретнонаукові методи застосовуються у географічних науках. Картографічний метод – метод наукового дослідження, за якого карта виступає як модель досліджуваного об'єкта і проміжна ланка між об'єктом і дослідником. Картографічний метод дослідження передбачає опис за картами. Картографічний метод дає змогу створювати тематичні карти через нанесення на них значної кількості об'єктів, відображаючи їх взаєморозташування і взаємозв'язки. Цей метод використовують на всіх етапах дослідження – від збирання вихідних даних до вироблення нових наукових матеріалів [82, с. 750]. На основі проведених досліджень створено картосхеми, що висвітлюють динаміку кількості населення, міське і сільське розселення, вікову структуру населення Стрийського району.

Геоінформаційний метод використовувався на етапі збору інформації. Опрацьовано геоінформаційні системи [14, 64], за якими відібрано кількісні показники у розрізі ТГ. Вони покладені у основу додатків, статистичних розрахунків, авторських картосхем, а також районування.

Методи районування території – це систематизація інформації про територіальну організацію та територіальні відмінності суспільства, а також поділ країни на таксони, які історично склалися [82, с. 152]. Зважаючи на тематику дослідження, проведено галузеве (часткове) районування території Стрийського адміністративного району за характеристиками населення. Виконане районування є емпіричним, з застосуванням методу багатовимірного аналізу (можливе, коли виділені групи об'єктів є просторово сусідніми).

Початкові вказівки щодо методики географічного дослідження населення АР є розробленими і апробованими [13]. За архівними і літературними джерелами вивчають історію заселення та господарського освоєння території: перші поселення, міста, зародження та формування промисловості, прокладання залізниць, шосейних шляхів; зміну адміністративного підпорядкування та меж району. Чисельність, склад і рух населення вивчають на останню дату, а також у динаміці за станом на кілька років: чисельність міського й сільського населення, статевий і віковий склад, зайнятість у різних галузях господарства. Природний (народжуваність, смертність, природний приріст) і механічний рух населення (прибуття і вибуття) розглядають на останню дату і в динаміці. Дані про національний склад населення наявні лише на момент перепису. Особливості розміщення населення з'ясовуються на основі спостережень, а також за допомогою розрахункових показників. Формулюються висновки про забезпеченість АР трудовими ресурсами, її тенденції, просторові відміни [13, с. 123].

Сучасне розселення – результат тривалого процесу господарського освоєння території району з тим чи іншим використанням різних природних умов. Вивчення розселення включає розподіл жителів у населених пунктах за людністю, розподіл і характер локалізації самих поселень, розподіл густоти населення в різних частинах району [19, 22, 57]. Населені пункти розподіляються за адміністративним рангом і господарським типом: районний центр, місто, селище, село. Вивчають загальні особливості розміщення поселень у районі: рівномірне чи осередкове, групове (компактне) чи

розпорошене (дисперсне), лінійне (вздовж шляхів або річок) тощо. За середньою людністю поселень визначають сконцентрованість (в разі значної питомої ваги великих населених пунктів) чи дисперсність (розпорошеність у вигляді дрібних поселень) розселення [13, с.124].

При географічному населення більше часу займають камеральні роботи, ніж на польові. Водночас польові методи зберігають актуальність, оскільки проведенне дослідження має локальний характер. Застосовано окремі методи з числа філософських, загально- і конкретнонаукових.

2.2. Методичні особливості навчання у школі

Дидактика як галузь педагогіки розробляє і рекомендує окремі методи, методичні прийоми, засоби й форми організації навчально-пізнавальної діяльності, під час якої відбувається не тільки освоєння учнями системи географічних знань і вмінь щодо їхнього застосування, а різносторонній розвиток і виховання школярів [20, с. 9].

Дидактика й методика викладання географії пов'язана з загальною дидактикою, віковою психологією й теорією виховання, дидактиками інших шкільних предметів. Головними компонентами змісту дидактики географії є: загальна педагогічна мета навчання географії й конкретні освітні, розвиваючі і виховні цілі; зміст і структура шкільної географії; географічні компетенції й компетентності школярів; організація навчально-пізнавальної діяльності учнів при навчанні географії; дидактичні інструменти, що застосовуються у процесі навчання (методи й методичні прийоми, засоби й форми організації та проведення навчання); контроль і корекція навчально-пізнавальної діяльності й навчальних досягнень; технології навчання [20, с. 12]. Перші три складові універсальні для усіх закладів освіти, визначаються нормативами Міністерства освіти і науки України, тоді як наступні формуються вчителем. Дидактичні інструменти є основним компонентом, який впливає на організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, контроль і корекцію їхньої діяльності, технології навчання географії.

Таблиця 2.1.

Методи навчання географії за типом навчально-пізнавальної діяльності учнів

Метод	Провідні види діяльності вчителя	Провідні види діяльності учнів	Застосування
Пояснювально-ілюстративний	Повідомлення інформації, розкриття суті географічних понять, причинно-наслідкових зв'язків, демонстрування прийомів роботи	Слухання, читання, спостереження, сприймання, запам'ятовування; виконання навчальних дій з метою формування вмінь	Вивчення понять, великого обсягу теоретичної інформації, ознайомленні з вміннями
Репродуктивний	Навчання учнів застосуванню здобутих знань і набутих вмінь за зразком, алгоритмом	Самостійна діяльність з відтворення знань і способів дій	Відтворення пояснень вчителя, повторення способів діяльності за планами, інструкціями
Проблемного викладання навчального матеріалу	Залучення учнів до процесу розв'язання проблеми як засобу організації їхньої навчально-пізнавальної діяльності	Постановка проблеми (з порушенням сформованих причинно-наслідкових зв'язків), її розв'язання, з розкриттям перед учнями процесу доказового міркування	Засвоєння логіки доказового міркування; самостійне здобування знань для встановлення нових причинно-наслідкових зв'язків
Частково-пошуковий	Поступове залучення учнів до творчої діяльності, застосування знань і вмінь у незнайомій навчальній ситуації	Організація участі школярів у виконанні окремих етапів пошуку, конструювання завдань, окреслення окремих кроків пошуку	Здійснення пошуку: актуалізація знань, самостійне здобуття нових, мотивація дії, обґрунтування гіпотези, формулювання висновків
Дослідницький	Організація творчої діяльності учнів за допомогою самостійного вивчення нового матеріалу	Конструювання завдань, спрямованих на опанування учнями нових знань, способів дій і їхнього застосування	Самостійне здобуття знань, усвідомлене застосування прийомів пізнання

Укладено за [20, С. 102]

За типом навчально-пізнавальної діяльності учнів виокремлюють методи навчання: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемного викладу матеріалу, частково-пошуковий, дослідницький (табл. 2.1).

Пояснювально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний) метод є найпростішим для вчителя; дозволяє організувати економне у часі засвоєння учнями готових знань і способів виконання різних видів діяльності [20, с. 103].

Репродуктивний метод незамінний при формування навиків застосування здобутих знань і набутих вмінь за зразком, аналогією [20, с. 104]. При вивченні тем з географії населення репродуктивний метод часто застосовується. Населення території характеризується за типовою схемою (планом). Учні вчать аналізувати тип відтворення, структуру населення, зокрема статевовікову піраміду. Метод незамінний при формуванні статистичної грамотності учнів [49]. Навчальна програма географії у школі має лінійно-ступеневу структуру, що забезпечує наступність у знаннях учнів. Зміст ускладнюється з кожним роком навчання, тобто кожен наступний матеріал ґрунтується на попередньо вивченому [78, с. 49].

При застосуванні методів проблемного викладання, частково-пошукового й дослідницького наявне творче (з різним ступенем складності) застосування та здобуття знань і набуття вмінь учнями.

Проблемний виклад навчального матеріалу означає залучення учнів до процесу розв'язання проблеми як засобу організації їхньої навчально-пізнавальної діяльності [20, с. 104]. У сучасних умовах формування інформаційного суспільства метод тісно узгоджується з компетентністю критичного мислення, аналізу інформації, формулювання висновків [46].

Частково-пошуковий (евристичний) метод передбачає поступове залучення учнів до творчої діяльності, застосування знань і вмінь у незнайомій навчальній ситуації [20, с. 105]. Його застосування успішне, коли вчитель сформував пізнавальну мотивацію у учнів, зацікавив пропонованою діяльністю.

Дослідницький метод полягає у організації творчої діяльності учнів за допомогою самостійного вивчення нового матеріалу. Учні мають самостійно виконувати всі етапи процесу розв'язання проблеми в їхній логічній послідовності: усвідомлення суперечності, висунення гіпотез, пошук інформації, підтвердження чи заперечення гіпотез, порівняння результатів з поставленими цілями, обґрунтування висновків. Учитель при цьому консультує учнів, спрямовує їхню діяльність, конструює, за потреби, проміжні

завдання, аналізує хід виконання завдань і оцінює їх [20, с. 106]. Об'єктом основної частини учнівських досліджень є геопросторові процеси та явища своєї місцевості або рідної країни загалом, тому ці дослідження є краєзнавчими або українознавчими, а за предметною проблематикою вони майже всі міждисциплінарні [39, с. 143]. Таке твердження особливо актуальне щодо тематики географії населення регіону чи району.

Модернізація навчальної програми з географії [11, 12] відбулася у напрямку скорочення кількості годин на вивчення багатьох соціально-економічних процесів у шкільних курсах, зокрема демографічної складової, тоді як зміст програми практично не змінився. Вивчення населення України у 8 класі (раніше – 9 класі) може створити труднощі у формуванні багатьох демографічних понять в учнів цього віку. У розділі «Населення України і світу» передбачається вивчення основних демографічних понять лише за одну годину. Не заплановані практичні роботи, пов'язані з відпрацюванням умінь і навиків розв'язування задач щодо кількісних параметрів життєдіяльності населення, складання графіків, діаграм [78, с. 52].

Методичною особливістю вивчення місцевості проживання (району) загалом і окремих компонентів (географічного положення, природи, населення, адміністративного устрою, господарства) є відсутність окремо виділених годин для локального рівня у предметі «Географія». Інформацію про місцевість (район, громаду, поселення) рекомендовано інтегрувати у зміст навчального матеріалу про регіон (область). Таким чином, вивчення Стрийського району – його географічного положення і адміністративно-територіального устрою, природи, населення, господарства, на уроках географії відбувається у 8 класі, наприкінці навчального року, у межах п'ятого розділу «Природа та населення свого адміністративного регіону» (рекомендований обсяг – 5 годин). Рекомендований розподіл годин і зміст наведені у додатку А.

У процесі магістерського дослідження підготовано та апробовано низку розробок уроків з тематики географії населення Стрийського району, з

використанням різних методів навчання географії. На уроці «Населення регіону» пропоновано поєднати пояснювально-ілюстративний і репродуктивний методи (підрозділ 5.1). Частково-пошуковий (евристичний) метод задіяно як навчально-дослідницький проект учнів «Функції населених пунктів Стрийського району» (підрозділ 5.2). Елементи пояснювально-ілюстративного, репродуктивного, проблемного викладу матеріалу, частково-пошукового методів використовується вчителем географії у позакласній роботі, зокрема проведенні екскурсій.

2.3. Формування та особливості використання інформаційної бази з географії населення локального і субрегіонального рівня

Важливою методичною складністю особливістю викладання і вивчення географії населення є інформаційне забезпечення, яке розуміється як текстове (навчальні посібники, наукові публікації), статистичне і картографічне. Викладання суспільної географії адміністративного району, зокрема населення, у сучасних умовах має методичні складнощі забезпечення у кожній з названих компонент.

Посібником, який найчастіше використовується вчителями географії Стрийського району (за результатами обговоренні питання на методичному засіданні), є «Географія: Львівська область 8–9 клас. – Львів, 1998» [10]. У його структурі виділено три розділи: «Фізична географія», «Населення», «Соціально-економічна характеристика», і «Додатки». Актуалізовано природно-географічну характеристику регіону [45]. Зважаючи на динамічність суспільних процесів, матеріал щодо населення і соціально-економічного розвитку Львівської області потребує актуалізації. Звичайно, така інформація наявна у наукових публікаціях, статистичних збірниках. Зібрання матеріалів в одному посібнику (чи серії покомпонентних) підвищить рівень актуалізації інформації вчителями у професійній діяльності.

Відповідно до змісту теми «Населення регіону» у 8 класі, вчителю географії у Львівській області при підготовці до уроку варто використати

напрацювання науковців географічного факультету ЛНУ імені Івана Франка: динаміки кількості населення (І. Гудзеляк, О. Перхач), відтворення населення і демографічної безпеки (Н. Верчин, І. Гудзеляк, Ю. Феленчак), етнічного складу населення (Р. Лозинський), системи розселення і АТУ (Н. Дністрянський, М. Дністрянський, Н. Паньків, О. Склярська).

Цінним історико-географічними джерелами інформації про населення регіону є публікації В. Кубійовича [38] (дані про кількість населення, його етно-релігійний склад у розрізі громад).

Характеристики населення (кількісні й якісні) безперервно змінюються: у відбуваються події народження, смерті, одруження, розірвання шлюбів, зміна місця проживання, здобуття освіти, зміна зайнятості тощо. Первинним джерелом інформації є переписи населення. В Україні перепис населення проводився у 2001 р. Проведення чергового Всеукраїнського перепису населення визначено у 2023 р. (апробація була у 2019 р.). Таким чином, попри рекомендацію ООН проводити переписи щодесять років, в Україні доводиться оперувати даними 2001 р. Дані по області доступні також через управління статистики [71], і згруповано у шість блоків показників: кількість та територіальне розміщення; демографічні характеристики, народжуваність; рівень освіти населення; соціально-економічна характеристика; національний склад, мовні ознаки; кількість та склад домогосподарств. Кожен індикатор має територіальний рівень представлення даних: країна (0), регіон (1), район (2), міські поселення і сільська місцевість (3), поселення (4). Зважаючи на тему дослідження, інтерес становлять індикатори, які представлені у розрізі районів і нижче (2, 3, 4). Найвні наступні показники: кількість наявного та постійного населення за статтю та типом поселень (2, 3), 1989 р. і 2001 р.; кількість наявного та постійного населення по кожному населеному пункту, (1, 2 3, 4), 2001 р.; кількість наявного населення по кожному населеному пункту, (1, 2 3, 4), 1989 р.; розподіл населення за статтю та віком, середній вік населення (2) , 2001 р.; розподіл населення за рідною мовою (0, 1, 2, 3, 4), 2001 р.; розподіл населення за національністю та рідною мовою (2, 3), 2001 р. Відзначимо, що

на локальному рівні набір даних є невеликим. Також зміни АТУ ускладнюють оперування інформації. Для дослідницької мети база даних є цінною, проте для дидактичних потреб краще мати узагальнену інформацію.

Проблемним є статистичне забезпечення вивчення населення адміністративного району (як і соціально-економічного розвитку) в силу зміни АТУ і воєнного стану в Україні.

У ході реформи децентралізації запроваджено новий адміністративний устрій субрегіонального і регіонального рівня. Новоутворені райони і територіальні громади утворені шляхом укрупнення у 2020 р., збір статистичної інформації у їхньому розрізі ведеться з 1 січня 2021 р. Інформація у розрізі територіальних громад відсутня у розділі СтатБанк [71]. Окремі показники доступні у вигляді повідомлень розділі «Статистична інформація».

За чинним законодавством від час воєнного стану доступ до окремих статистичних ресурсів обмежується [71]. Доступними є статистичні збірники (комплексні і тематичні) до 2020 р. р. Таким чином, при вивченні суспільної географії регіону (Львівської області), вчитель має самостійно сформувати таблиці з актуальними статистичними даними, також і на локальному рівні (вивчення району, місцевості).

На початку проведення магістерського дослідження нами була сформована база даних у розрізі ТГ Стрийського району (частково – інших районів Львівської області) за іншими доступними електронними ресурсами. Опрацьовано джерела, які мають загальноукраїнське охоплення, розроблені у ході реформування АТУ (див Дод. Б). Метою було напрацювати укласти базу даних і показати можливості її використання на уроках географії, і запропонувати поширення методики вчителям регіону.

Перелік джерел і показників наведено у Додатку Б. Цінним є подання даних у розрізі актуальних районів і територіальних громад. Електронні ресурси мають відмінні цілі. Сайт «Громада.інфо» [14] позиціонує себе як «інформаційний портал з контактною базою новостворених громад України». Окрім загальних відомостей про громади, наведено інтерактивну карту, яка

дозволяє характеризувати географічне положення, показує локалізацію усіх населених пунктів, центрів громад. Сайт «Децентралізація» [18] – урядовий, наповнюється і підтримується за участю міжнародних та зарубіжних партнерів, які сприяють імплементації реформи в Україні. Актуальними розділами є «Війна», «Новини», «Сектори змін» і «Бібліотека». До 25 лютого 2022 р. на сайті була наведена базова інформація про новоутворені адміністративні райони і територіальні громади, з можливістю формування рангових таблиць.

«Портал спроможності» [64] функціонував з квітня 2021 р. Форма представлення даних – серія картосхем (картограм). Методологічно картограмою можна зображати тільки відносні показники. Такий недолік часто присутній у базах даних при картографічній візуалізації (наприклад, Світового банку). Для географії ресурс був дуже цінним, оскільки можна було побачити просторові відмінності у розподілі показників по цілій Україні. Такі матеріали використовувалися у навчальній діяльності учнів на уроках «Географії», «Рідний край». З 25 лютого 2022 р. портал, на жаль, недоступний.

«Атлас адміністративно-територіального устрою України» має оглядовий характер. Відзначимо складність роботи з атласом через колористичне рішення (фон карти яскраво-синій; використання нейтрального фону дозволило б легше знаходити позначені об'єкти (поселення), менше напружувати зір). Дидактично доцільніше використовувати «Атлас АТУ Львівської області» [1] при вивченні географії регіону і місцевості, формування уявлень про межі і склад територіальних одиниць, їхнє географічне положення. Попри винесений в назву акцент «АТУ», візуально яскраво виділяються транспортні шляхи і території міських рад.

Війна Росії проти України внесла значні корективи у інформаційну базу дослідження. Планувалося збільшення кількості даних, оновлення значень показників за 2021 р. Натомість окремі електронні ресурси, з міркувань безпеки, стали тимчасово недоступними (наприклад, [64]; частково [18]). Матеріали перепису населення 2001 р. цінні при дослідженні демографічних

проблем, зокрема депопуляції, визначення багаторічної тенденції зміни кількості населення.

Таким чином, теоретично і технічно в Україні наявна інформаційна база (якісні і кількісні показники, картографічне забезпечення) для дослідження і викладання географії на рівні районів і територіальних громад. У силу воєнного стану дані частково недоступні. Наявних даних достатньо для характеристики населення у дидактичних (і наукових) цілях, що буде доведено у наступних розділах роботи. Актуальним є питання картографічної основи для дидактичних потреб на рівні регіону. У сучасних умовах (активне використання он-лайн навчання, обмежене інформаційне забезпечення) діяльність вчителя географії для розкриття тем з суспільної географії регіону вимагає додаткової методичної роботи.

Розділ 3. ЧИННИКИ РОЗВИТКУ НАСЕЛЕННЯ СТРИЙСЬКОГО РАЙОНУ

3.1. Географічне положення

Географічне положення детермінує природні умови і ресурси території, які впливають на формування системи розселення, зайнятість населення, рівень розвитку території, що часто визначає демографічну і міграційну поведінку населення. Рисами суспільно-географічного макроположення Стрийського району є розташування у західному регіоні України; у Карпатах; у прикордонній області (рис. 3.1).

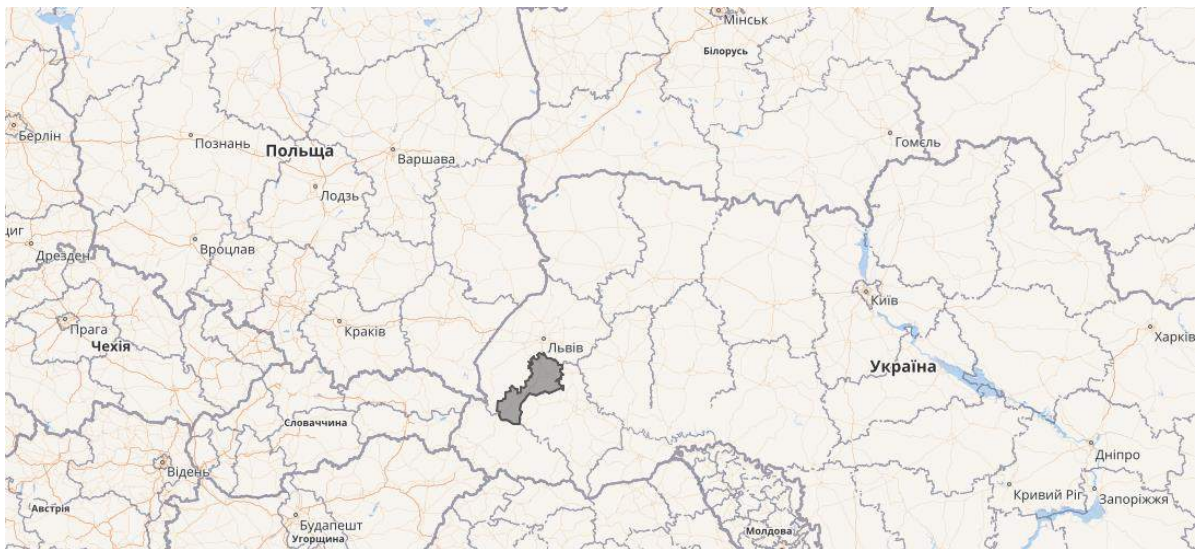

Рис. 2.1. Макроположення Стрийського району Львівської області
Джерело: [87] (фрагмент карти)

Узагальні риси макроположення Стрийського району – у Карпатському і прикордонному регіоні – суттєво уточнюються (деталізуються) при розгляді мезоположення і мікроположення. Мезоположення Стрийського району (рис. 3.2) характеризується розташуванням на межі Львівської, Івано-Франківської і Закарпатської областей. Відстань від центру району – м. Стрия – по прямій приблизно однакова до Львова і Івано-Франківська (70 км), до Тернополя і Ужгорода (130 км). Враховуючи сформовану транспортну мережу, відстань і час у дорозі відрізняються (наприклад, до Львова 70 км, 1 год автомобілем; до Івано-Франківська 100 км, до 2 год автомобілем), проте відзначимо вигідність

транспортно-географічного розташування м. Стрия і району (на рівні регіону, країни, навіть міжнародному).

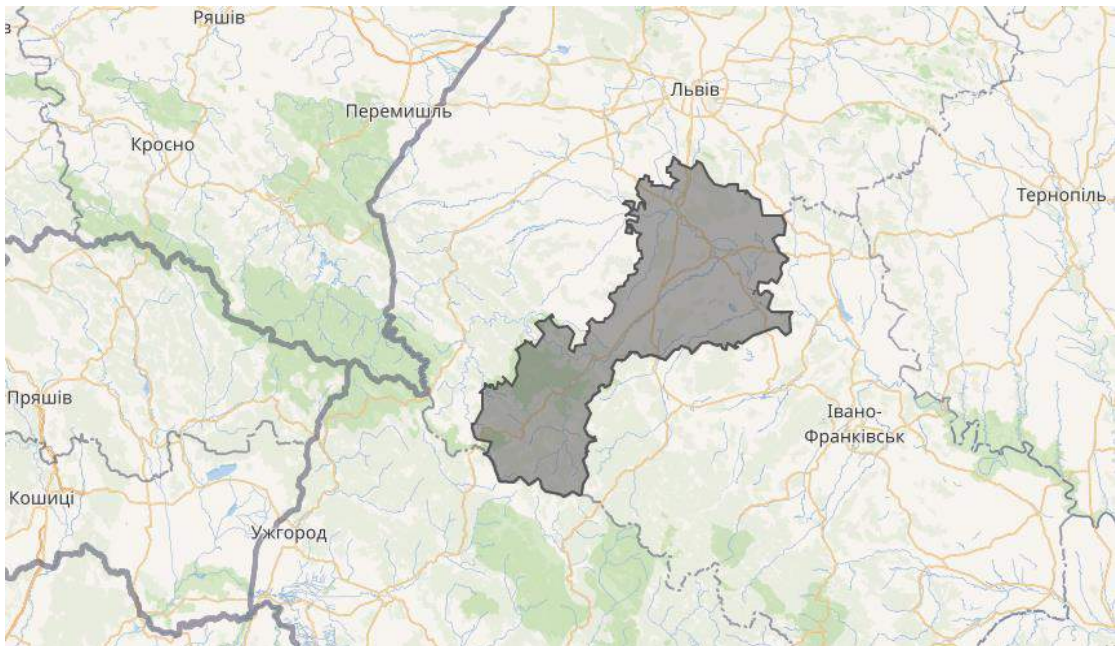

Рис. 2.2. Мезоположення Стрийського району Львівської області
Джерело: [87] (фрагмент карти)

Територією Стрийського району проходить ділянка Пан-європейського транспортного коридору №5 (Критський №5) (автомагістраль та залізнична колія, що сполучає Львів – Чоп / Ужгород – державний кордон), шляхи загальнодержавного значення Стрий – Тернопіль і Стрий – Івано-Франківськ (також майже паралельно автотраса і залізниця). Через територію району проходять крупні магістральні газопроводи, нафтопровід «Дружба», лінії електропередач високої напруги.

Стрийський район знаходиться у зоні впливу м. Львова – ядра Західноукраїнського суспільно-географічного регіону, а також м. Дрогобича (суб-обласний центр, 75,3 тис. осіб, відстань до м. Стрия – 30 км). Міста з населенням 50 і більше тис. жителів формують зону впливу до 40 км [баран]. Місто Стрий як субрегіональний центр також формує свою зону впливу, у чому виражається його суб'єктність при оцінці географічного положення сусідніх районів і ТГ у межах Стрийського району. Зважаючи на конфігурацію транспортної мережі припускаємо низький вплив м. Дрогобича на населення району, порівняно з м. Львовом. Територія сучасного району по-різному

оцінюється за географічним положенням і соціально-економічним розвитком: Миколаївський район – центральний (оскільки входить до зони впливу Львова), Стрийський район – напівпериферійний осередковий, Жилачівський район – напівпериферійний класичний, Сколівський – периферійний [Лещух].

Стрийський район розташований у південно-західній частині Львівської області, не є прикордонним. Межує з Самбірським, Дрогобицьким, Львівським районами області, на ході – з Івано-Франківським і Калуським районами Івано-Франківської області, на півдні – з Мукачівським районом Закарпатської області. Попри сусідство з Львівським районом, розташування є периферійним, район формує окраїну області.

Природно-географічне макроположення Стрийського району характеризується розташуванням на межі двох фізико-географічних країн: Східно-Європейської рівнини і Карпатської гірської країни, що зумовлює особливості мінерально-сировинного потенціалу території, які мали і мають визначальний вплив на розвиток промислової діяльності. Мезоположення описується входженням території до трьох груп ландшафтів: подільсько-опільських, передкарпатських і власне карпатських. При розгляді мікроположення виділяються менші групи ландшафтів, наприклад опільські і подільські у крайній північній частині Стрийського району, бескидські і верховинські у південній гірській частині.

Територія має важливе еколого-географічне положення: тут знаходяться водозабори міста Львова, а також міських центрів південно-західної частини області (Дрогобич, Трускавець, Стебник, Стрий, Моршин). Район розташований у верхній частині р. Дністер, тому дотримання екологічної безпеки мають транскордонне значення.

Форма території району некомпактна, «гантелеподібна». Стрийський район простягається з північного сходу на південний захід на 120 км; протяжність з північного заходу на південний схід по лінії Тростянець – Ходорів – 65 км, Журавно – Гніздичів – 100 км, Довжки – Славське – 45 км, а у найвужчому місці, по південно-східній межі Сколівської ТГ – лише 15 км.

Некомпактність території зумовлена тяжінням до транспортного коридору Чоп / Ужгород – Стрий – Львів.

Природно-географічне розташування у природно-географічних одиницях (Опілля – Поділля, Передкарпаття і власне Карпати) суттєво впливають на особливості розселення і господарювання населення. З поміж особливостей суспільно-географічного положення на розвиток району, зокрема його населення, найбільше впливає транспортно-географічне розташування (міські поселення розташовані на транспортних лініях).

3.2. Особливості адміністративно-територіального устрою

Стрийський район – один з семи новоутворених районів Львівської області, який займає 3846,3 км² території і зосереджує 325,5 тис. осіб населення (див. табл. 3.1). За абсолютними показниками Стрийський район відноситься до групи середніх за розмірами районів України (середня площа – 4,7 тис. км², середня кількість населення – 299,5 тис. осіб [18]). На Стрийський район припадає 17,0 % території і 13,0 % населення Львівської області. За кількістю населення, площею території, кількістю територіальних громад, кількістю місцевих рад, що об'єдналися, кількістю міських населених пунктів (табл. 3.1, Дод. В) Стрийський район займає друге місце (після лідера Львівського району), за кількістю сільських населених пунктів – третє місце (після Львівського і Самбірського районів) серед АР області.

Таблиця 3.1

Базові показники районів Львівської області, 2020 р.

Райони	Площа, тис. км ²	Населення, тис. осіб	Кількість громад, од.	Кількість, од.		
				міст	селищ	сіл
<i>Львівська область</i>	21,8	2512,1	73	44	34	1866
Дрогобицький	1,5	237,4	5	4	3	82
Золочівський	2,9	162,0	7	3	4	270
Львівський	5,0	1150,0	23	12	9	499
Самбірський	3,3	226,0	11	7	4	303
Стрийський	3,8	325,5	14	7	6	279
Червоноградський	3,0	231,0	7	7	4	194
Яворівський	2,4	180,3	6	4	4	239

Складено за: [18]

На нашу думку, мережа районів Львівської області може бути удосконалена. Львівський район очікувано є найбільшим за людністю (обласний центр зосереджує 1/3 населення області), водночас він є найбільшим за площею і має некомпактну конфігурацію.

Утворенню АР передувало затвердження ТГ. «До складу Стрийського району увійшли Стрийський район (з адміністративним центром у місті Стрий) утворено складі територій Гніздичівської селищної, Грабовецько-Дулібівської сільської, Жидачівської міської, Журавненської селищної, Козівської сільської, Миколаївської міської, Моршинської міської, Новороздільської міської, Розвадівської сільської, Сколівської міської, Славської селищної, Стрийської міської, Тростянецької сільської, Ходорівської міської територіальних громад, затверджених Кабінетом Міністрів України» [67].

Стрийський район включає колишній Стрийський, Миколаївський райони, майже весь Сколівський район (крім Орівської сільської ради (села Орів і Зимівки, 69,5 км², 1,6 тис. осіб, яка ввійшла до Трускавецької міської ТГ Дрогобицького району) і більшої частини Жидачівського районів (крім Соколівської сільської ради (села Соколівка, Кологори, П'ятничани, Сенів, Ходорківці; 30,9 км², 0,9 тис. осіб) і Новострілищанської селищної ради (селище Нові Стрілища, с. Лінія, Старі Стрілища; 25,7 км², 1,2 тис. осіб), які ввійшли до Бібрської міської ТГ Львівської області), а також три міста обласного значення: Стрий, Моршин, Новий Розділ) [14]. Таким чином, відмінність між новоутвореним Стрийським районом і сумарно колишніми Стрийський, Миколаївським, Жидачівським, Сколівським районами і містами обласного значення Стрий, Моршин, Новий Розділ у площі становить 126,1 км² (3,2 %), у населенні – 3,7 осіб (1,1 %, у т. ч. міського – 0,9 тис. осіб, або 0,6 %, сільського – 2,8 тис. осіб, або 1,6 %). В умовах обмеженої статистичної бази проведення дослідження, вважаємо за припустиме для ретроспективної характеристики використовувати сумарні показники зазначених районів.

Стрийський район сформовано враховуючи транспортну доступність. Дискутивним під час реформування було входження у район північної частини

(Миколаївська, Розвадівська, Тростянецька, Новороздільська, Ходорівська громади), яку пропонувалося включити до Львівського району.

Стрийський район формують 14 територіальних громад, які дуже відмінні за базовими показниками (табл. 3.2): третина ТГ виникла шляхом добровільного об'єднання, у 2015–2017 рр., тоді як 2/3 – у 2020 р. [14, 58]; половина громад є міськими, 3 – селищними, 4 – сільськими ТГ; за площею території ТГ відрізняються у 5,5 рази (Новороздільська – 101 км², Сколівська – 569 км², при середньому по Україні значенні 384,9 км², по Львівській області 299,1 км²); сім громад є малими за площею (до 200 км²), чотири – великими, понад 400 км² [5]; хоча усі ТГ району за кількістю населення є великими (відповідають критерію демографічної спроможності, понад 7,0 тис. жителів, за методикою 2020), вони дуже відрізняються між собою: у 13,8 рази (Гніздичівська – 7,2 тис. осіб, Стрийська – 99,8 тис. осіб, при середньому по Україні значенні 26,5 тис. осіб, по Львівській області – 34,6 тис. осіб).

Таблиця 3.2
Базові показники територіальних громад Стрийського району, 2020 р.

№ з/п	Громада	Тип	Рік утворення	Площа, км ²	Населення, тис. осіб
1	Гніздичівська	селищна	2015	105,0	7 221
2	Грабовецько-Дулібівська	сільська	2015	143,5	12 325
3	Жидачівська	міська	2020	181,1	18 019
4	Журавненська	селищна	2020	278,4	11 991
5	Козівська	сільська	2020	440,9	11 563
6	Миколаївська	міська	2020	301,8	33 577
7	Моршинська	міська	2020	124,3	14 606
8	Новороздільська	міська	2020	101,0	37 281
9	Розвадівська	сільська	2017	108,2	12 093
10	Сколівська	міська	2020	569,0	20 466
11	Славська	селищна	2020	432,7	14 340
12	Стрийська	міська	2020	544,8	99 775
13	Тростянецька	сільська	2015	189,6	8 030
14	Ходорівська	міська	2016	326,0	24 813

Складено за даними: [14]

Узагальнимо, Стрийський район Львівської області утворений з 1 січня 2021 р., є середнім за розмірами в Україні, відносно великим порівняно з

іншими районами Львівської області. Район складений 14 територіальними громадами, які дуже диференційовані за показниками площі і населення.

3.3. Природні умови і ресурси

Природні умови і ресурси Стрийського району різноманітні, що зумовлено межовістю природно-географічного положення.

Стрийський район *геологічно* займає частини двох мегаструктур. Північно-східна частина району, на північ і схід від Дністра (лінії Миколаїв – Жидачів) лежить у межах Волино-Подільської частини Європейської (Руської) платформи. Тектонічно це схил Українського кристалічного щита. Більшість території району займають Передкарпатський крайовий прогин і Східні Карпати. Тектонічно це Зовнішня і Внутрішня зона Передкарпатського прогину, Скобова зона Карпат і на крайньому південному заході – Субсілезька зона Карпат [65, с. 12, 15].

З геологічною еволюцією і глибинною структурою території тісно пов'язаний набір *корисних копалин*, їхня потужність, характер залягання і поширення. У межах Волино-Подільської частини Руської платформи у смузі прилягання жл Зовнішньої зони передкарпатського прогину були розвідані (1950-і рр.) і експлуатовалися (до 1990-х рр.) родовища самородної сірки. Для географії населення Стрийського району це мало важливе значення: було засноване нове міське поселення (Новий Розділ). Припинення сірковидобутку спричинило екологічні, економічні і соціальні проблеми, які й зараз потребують заходів для вирішення. Запаси сірки були у вапнякових породах, що спровокувало поширення карсту.

Оскільки більшість Стрийського району розташований у межах Передкарпатського прогину і Карпатських гір, що з палеозойської і до початку кайнозойської ери перебували на дні океану Тетис, яке устигалося виключно осадовими породами, то і набір корисних копалин пов'язаний саме з ними. З 1920-х рр. розвідані і інтенсивно використовувалися до 1970-х рр. родовища природного газу і нафти (Дашавське, Більче-Волицьке).

На території колишнього Миколаївського району налічується 5 родовищ цементної сировини, з них 4 знаходиться у розробці. У межах району знаходиться низка родовищ піщано-гравійної суміші, облицювального каміння (часто – у заплавах річок Стрий, Дністер та ін.), будівельного каміння, різаного каменю, будівельного піску, глини. Відзначимо наявність великих товщ літотамнієвих вапняків, які є сировиною для виробництва цементу і випалювання вапна. Важливе промислове значення мають також мергелі, кварцові та глауконітові піски. У заплавах річок є великі поклади торфу, які ще не розвідані в повній мірі і розробляються тільки окремими господарствами.

У районі є мінеральні ресурси Передкарпатського прогину, що мають рекреаційне призначення. Розробляються мінеральні хлоридно-натрієві води Моршина (три джерела), питні природні лікувальні розсоли (ропа) двох типів (з різним хімічним складом, сульфатно-хлоридно-магнієво-натрієва і сульфатно-натрій-калій-магнієва). Ресурси мінеральних вод доповнюються іншими мінерально-рекреаційними ресурсами: торфяна грязь (високо-мінералізована лікарська сировина високої якості; в основному складається з ангідриду кремнію, окису заліза, алюмінію і ін. елементів, які складають близько 50% маси сухої речовини) та озокерит (володіє максимальною теплоємністю, мінімальною теплопровідністю з найбільшою теплоутримуючою властивістю порівняно з іншими теплоносіями. Здійснює хімічний (містить мінеральні масла та смоли) і сильний біологічний вплив, що викликає помітні зміни в організмі, особливо в судинній та нервово-гуморальній системах, підсилює крово- та лімфообіг, змінює водний та білковий обмін, проявляючи тим самим сильну протизапальну, розсмоктуючу і антиспастичну дію).

Рельєф. Загалом поверхня району припіднята над рівнем моря від 236м (біля селища Журавно) до 1362 м (г. Магура) і нахилена з південного заходу на північний схід. Північно-східна частина – Подільська височина, як має назву Опілля. Основні долини рік, що течуть у Дністер, мають меридіональне простягання, а бокові – північний захід – південний схід, що явно вказує на

тектонічну причину їх закладання. Характерними є також короткі, але глибоко врізані яри. Південніше лінії вздовж м. Новий Розділ – с. Нові Стрілища абсолютні висоти знижуються до 325–280 м, рельєф стає менш розчленованим, що стало причиною суцільного вирубування лісів і розорювання схилів. Характерними є широкі, часто перезволожені долини і хвилясті межиріччя, розчленовані неглибокими ярами та улоговинами стоку.

Передкарпатська рівнина може бути поділена на дві частини: низьку і високу, що майже збігаються з зовнішньою та внутрішньою частинами Передкарпатського прогину. Низька частина представлена долиною р. Дністер та долинами його приток у пригірловій частині, де вони мають разом з Дністром спільні тераси. В цілому, це пониззя досягає ширини 8–10 км. Висока частина Передкарпаття розташована ближче до Карпат – у внутрішній частині Передкарпатського тектонічного прогину.

Карпати на території Стрийського району – низько-і середньогірні хребти, розділені повздовжніми (відносно простягання Карпат) долинами річок або зниженнями у рельєфі. Виділяється шість хребтів – скиб (Берегова, Орівська, Сколівська, Парашки, Зелем'янки, Рожанки), які мають більші висоти на південному сході, а до північного заходу знижуються. Значною висотою, великою крутизною схилів, вузькими V-подібними долинами вирізняються Сколівські Бескиди. Відносні перевищення коливаються в межах 500–800 м.

Загалом Стрийський район, як і Львівська область, розміщений у зоні перехідного помірного *клімату*, що формується переважно під впливом Атлантичного океану. Максимум опадів припадає на теплий період року, зокрема червень місяць. Разом з тим арктичні і помірно-континентальні повітряні маси іноді приносять значні морози взимку і сухі і сонячну погоду восени. Клімат сприятливий для розвитку сільського господарства, зокрема рослинництва. Значна зволоженість атмосфери, досить густа мережа поверхневих вод, наявність у підґрунті водонепроникних гірських порід (глини) призводить до заболоченості, перезволоження ґрунтів, особливо у заплавах річок.

У Стрийському районі *поверхневі води* займають 83,6 км² (2,2% усіх земель). Головною річкою району є Дністер, який із притоками визначає гідрографічну мережу району. Річка тече у північній частині району, через увесь район від межі з Львівським і Дрогобицьким районом до межі з Івано-Франківською областю. На території району у Дністер впадають ліві притоки Щирець, Зубра, Луг, а також праві Нежухівка, Стрий, Свіча. Річка Стрий у межах району має більшу протяжність, ніж Дністер. Район відзначається майже повною відсутністю природних озер. Наявні великі штучні водойми, утворені на місці кар'єрів. Найбільшим і найвідомішим є Задорожнє (т. зв. «Байкал», утворене в результаті затоплення Дроговизького вапнякового кар'єру; глибина – 27 м, довжина – 1123 м, ширина – 560 м, берегова лінія – 3,1 км). Водойма має рекреаційне значення для регіону, зокрема м. Львова.

Підземні води мають велике значення для забезпечення потреб населення, зокрема питною водою. Гірська частина Львівської області найгірше забезпечена такими ресурсами. Четвертинний водоносний комплекс активно використовується у регіоні для водопостачання, зокрема колишні Стрийський і Жидачівський райони [назарук, с. 225].

За родючістю *грунти* Стрийського району можна віднести до трьох типів: родючі темно-сірі опідзолені та сірі опідзолені, з вмістом гумусу 3–4%, поширені на лівобережжі Дністра; середньої родючості дерново-підзолисті поверхнево-оглесні на Передкарпатті, які розмежовуються смугами лучних ґрунтів у заплавах рік; слабородючі бурі гірсько-лісові щебенюваті, кислі з вмістом гумусу 1–2% (Сколівські Бескиди).

Рослинний покрив району формувався протягом останніх тисячоліть, переважно під впливом зледенінь четвертинного періоду, сучасних трансформацій клімату і водного режиму ґрунтів та господарської діяльності людини. Сучасний природний рослинний покрив району сильно змінений діяльністю людини, особливо у рівнинній і передгірській частині.

Природна рослинність найбільше збережена у гірській залісненій частині району. Поширені карпатські ялинові, ялицеві, буково-ялинові та буково-

ялицеві ліси, з окремими масивами букових лісів. На Передкарпатті представлені букові ліси, на рівнинній частині збереглися невеликі ділянки дубових і букових лісів. Лучна рослинність представлено в основному травами. За походженням це переважно заплавні луки, у заплавах Дністра та його.

Свідченням збереження природного середовища, його екологічної сприятливості для проживання людини є поширення *заповідання природи*. На території Стрийського району знаходиться частина національного природного парку «Сколівські Бескиди» (323 км² у межах колишнього Сколівського району, більші території – у Дрогобицькому і Самбірському районах). У межах Стрийського і Львівського районів знаходиться регіональний ландшафтний парк «Стільське горбогір'я» (у межах Стрийського району – 24 км², Тростянецька ТГ). Розташована низка ландшафтних заказників (Дубрівський у Журавненській ТГ, Базилівка у Жидачівській ТГ, Зелемінь у Сколівській ТГ, Моршинський у Моршинській ТГ, у Славській і Козівській ТГ - Димківці, Головецьке, Рожанське, Обнога, Тернівці, Маківка, Кремінь, Магура, Хітар, Бескид, Гаї, Довжки).

Огляд еколого-географічної ситуації у Стрийському районі [23] дозволяє виділити низку проблем, які потенційно негативно впливають на населення (його здоров'я, умови проживання, розселення):

- у районах та містах, де розташовані підприємства енергетики і видобувної галузі спостерігаються найвищі обсяги викидів забруднюючих речовин, парникових і вуглекислого газу у атмосферне повітря, зокрема два з п'яти підприємств – на території району (філія «Львівгазвидобування», філія «Оператор газосховищ України»);

- місто Стрий є третім за розміром забруднення ареалом у Львівській області (0,7% від загальних обсягів викидів), забруднювачами є низка підприємств ПАТ «Українська залізниця», вузлова ст. Стрий, транзитні залізничні шляхи та промислова зона м. Стрий, де знаходиться значна кількість промислових суб'єктів господарювання.; викиди транспорту автомагістралі

міжнародного значення Київ-Чоп. Відповідно до багаторічних досліджень, переважають західні і південно-західні вітри, тому на м. Стрий та район є вплив від забруднення Дрогобицького району;

- періодично спостерігається активізація карстових процесів (с. Піски, в центральній частині села, площа близько 300*150 метрів для якої базисом розгрузки являється давнє карстове озеро розміром 220*130 м);

- активізація зсувонебезпечних ділянок (на правий берег річки Опір, в районі околиць та під'їзної дороги до с. Кам'янка, с. Ямельниця, с. Підгірці Сколівської ТГ; с. Кам'яне Ходорівської ТГ по лівому берегу р. Дністер; активізація ерозійно-зсувних процесів по правому берегу р. Свіча біля сіл Демівка і Корчівка Журавненської ТГ; північний борт Роздільського кар'єру біля с. Малехів Новороздільської ТГ);

- поводження з твердими побутовими відходами (функціонує два полігони: Миколаївський, який приймає також сміття з Львівського району, і Стрийський (у 2022 р. запустили лінію сортування сміття); поширення несанкціонованих сміттєзвалищ.

Еколого-географічні проблеми потенційно погіршують якість життя населення. Наявність мінеральних ресурсів, їхня розробка мали великий вплив на формування системи розселення, зокрема міського, у Стрийському районі. Поширювалася несільськогосподарська зайнятість населення; поселення були привабливими для проживання через наявні місця праці; сільські поселення переходили у статус міських, чи створювалися нові міські поселення. Рельєф суттєво впливає на густоту, розміри і конфігурацію поселень. Загальноновизнано, що у гірській місцевості менша кількість поселень, часто лінійна (долинна) конфігурація. Район має добре збережене природне довкілля у південній гірській частині. Поширеними є і екологічно-небезпечні явища, які негативно впливають на проживання населення (карст, підтоплення, забруднення атмосферного повітря).

3.4. Історико-географічні особливості

Територія Стрийського району, завдяки сприятливим природним умовам, була заселеною з найдавніших часів. Для сучасної географії населення найбільше значення має історичний аспект формування мережі поселень, її функціонування, який тісно пов'язаний з напрямками господарського розвитку, транспортної мережі, змінами адміністративного устрою. Згаданий контекст впливав на етнічну і соціальну структуру населення, особливо її динамічність у містах. Попередній історико-географічний розвиток суттєво визначає історико-культурний і етнографічний потенціал території району. На сучасну структуру населення значний вплив має історія розвитку району з сер. ХХ ст.

Письмові джерела кін. I тис. н. е. практично не висвітлюють період української історії у передгір'ї Карпат [86]. З сер. IX ст., на яку припадає потепління клімату та початок т. Зв. середньовічного кліматичного оптимуму, помітним є стабільне зростання чисельності населення в регіоні. Збільшується кількість селищ, вони густіше розташовуються одне поблизу одного. Мешканці верхньої течії р. Дністер освоюють її правий берег [86]. Протягом цього часу мешканці регіону споруджують велику кількість городищ, яких не було у попередній період. Для них характерними є значна площа (Стільсько 250 га, Ганачівка 65 га, Жидачів 36 га). Поступово вони стають територіально-адміністративними центрами [86]. Перші письмові згадки про поселення на території Стрийського району відносяться до X ст. За історичними джерелами, у VIII–X ст. на території колишнього Миколаївського району Львівської області існував величезний прадавній мегаполіс – Стільсько (907 р.), столиця білих хорватів (населення 40–50 тис. осіб). Навколо міста існували поселення, про що свідчать численні знахідки предметів побуту та прикрас [72].

Кін. XIV – поч. XV ст. виділяється дуже швидким ростом кількості міських поселень у Галичині [42, с. 71]. Саме у той час отримали магдебурське право Жидачів, Стрий, як і багато інших міст регіону.

У першій пол. XVII ст. Стрий (2,6 тис. жителів) був одним з найбільших міст передкарпаття. Адміністративно входив до Перемиської землі, був

центром повіту [42, с. 72]. Як і у інших містечках Галичини, певний прошарок населення склали євреї. Місто Стрий одним з перших отримало привілей *de non tolerandis Judaeis* (або інші привілеї, які також обмежували єврейське населення) (1567 р.) [42, с. 83]. За даними 1869 р., частка євреїв у місті становила 44 %. Частка українців у місцевості (включаючи сільську) зберігалася дуже високою: 88%% у Стрийській окрузі (1800 р.) [42, с. 125].

На розвиток розселення і господарювання суттєво вплинуло транспортне освоєння: побудова Дністрянської залізниці (Стрий–Самбір, відкриття станції Стрий у 1873 р.), прокладання колії до Львова (1873 р.), Сколе (1885 р.), Ходорова (1899). Стрий перетворився на важливіший залізничний вузол.

В останній чверті XIX ст. у Галичині відбулися докорінні зміни в системі міських поселень. Належність того чи іншого населеного пункту до категорії міського поселення переглядалася на законодавчому рівні. Стрий підтвердив статус міста у 1899 р. [42, с. 135].

Напередодні II Світової війни територія мала сформовану мережу міських поселень (табл. 3.3), переважання українців у сільській місцевості і полінаціональний склад у містах. Сучасні селища виділялися досить значною людністю: Дашава – 2810 осіб, Славське – 2320 осіб.

Таблиця 3.3

Людність міських поселень, 1.1.1939 р.

Міста	Кількість населення, осіб				
	загалом	українці	поляки	євреї	інші
Жидачівський повіт					
Жидачів	4900	2150	1050	870	
Миколаїв	3900	2500	350	600	
Розділ	4650	900	1150	2000	
Журавно	4300	2100	500	1200	
Стрийський повіт					
Стрий	32800	9200	11300	11700	
Сколе	8100	2350	2550	2800	

Укладено за: [38]

Процес індустріалізації Галичини був вельми нерівномірним, вплинув головню на розвиток міських поселень. Найінтенсивніше розвивалися обласні центри та інші великі міста регіону (у т. ч. Стрий) та нові промислові міста (у

т. ч. Новий Розділ) [42, с. 217]. Інформація про історико-географічний чинник розвитку міських поселень Стрийського району наведена у підрозділі 5.4 у контексті міжпредметних зв'язків у навчанні географії.

Стрийський район має історико-етнографічну специфіку: центральна і південна частина входить до Бойківщини – регіону на північних і південних схилах Карпат, простягається від річок Лімниця і Тересва (на сході) до річок Уж і Сян (на заході). На поч. XIX ст. північною етнографічною межею Бойківщини була р. Дністер. Пізніше дослідники констатують її поступове пересування на південь. Суспільно-географічною особливістю Бойківщини є її відносна ізольованість від рівнинної частини, і густої мережі міст Передкарпаття (Дрогобич і оточення). Стрийсько-Сянська частина Бойківщини є центральною, найбільш густозаселеною [7]. Природні умови регіону сформували стратегію розселення та використання природи й риси культурного ландшафту: сільська забудова розміщала у долинах річок та потічків у вигляді рядових і вуличних поселень, фрагментарно поширені схило-долинні села [7, с. 271]. Також суспільно-географічними маркерами ландшафту Бойківщини є приблизно рівна частка ріллі, пасовищ і лісів, повільна трансформація ландшафтів [7, с. 273]. Бойківщина має культурно-господарські особливості, зокрема збережену традиція дерев'яного будівництва. На території Стрийського району знаходиться одна з дерев'яних церков, які охороняються ЮНЕСКО (с. Матків).

Історико-географічний чинник визначає сучасну мережу розселення, яка є дуже інерційною порівняно з іншими (демографічними, міграційними, соціально-економічними) характеристиками населення. Диференціація природних умов та ресурсів визначала відмінності у часі та інтенсивності заселення рівнинної, передгірської і гірської частин району. У Стрийському районі у історичному аспекті розвиток економіки і природокористування сукупно впливали на географію населення.

3.5. Соціально-економічний розвиток

Характеристикою господарського використання території є структура земель. Останні дані про структуру землекористування наявні на 1.1.2016 р. Динаміка структури використання земель за 2002–2015 рр. свідчить про дуже малі зміни; таким чином, землекористування є сформованим. Основним видом використання земель є сільськогосподарське (49 % площі сучасного району). 42 % займають ліси і лісовкриті площі, 5 % – забудовані землі (житло, промисловість, інфраструктура) (рис. 3.3).

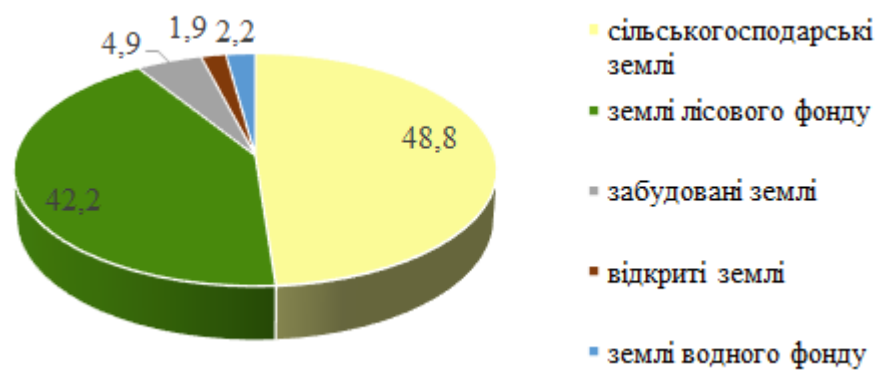

Рис. 3.3. Структура земельного фонду сучасного Стрийського району, %, 1.1.2016 р.
Побудовано за: [71]

Спостерігаються значні відмінності у землекористування адміністративних одиниць (рис. 3.4). У містах обласного підпорядкування 60 % території і більше припадає на забудовані землі. Сільськогосподарські землі займають від 12 % у Новому Роздолі до 18 % у Моршині. Попри ці типові риси, кожне з характеризованих міст обласного підпорядкування має специфіку землекористування: у Новому Роздолі, який має найбільшу площу, 24 % припадає на ліси; у Стрию 13 % – відкриті землі без рослинного покриття, у Моршині 9,0 % – водні об'єкти.

У гірському Сколівському районі 71 % території вкрито лісами, які мають лісогосподарське, охоронне і рекреаційне призначення; 25 % – сільськогосподарські землі; найнижча частка забудованих земель (2 %), відкритих земель і земель водного фонду (менше 1 %). Жидачівський район, порівняно з Стрийським і Миколаївським, має вищу частку сільськогосподарських земель

(70, 59 і 60 % відповідно) і нижчу частку лісів (19, 28, 30 % відповідно). Миколаївський район має порівняно вищу частку забудованих земель (7 %) і водного фонду (4 %, водосховища на місці колишніх кар'єрів), Стрийський – відкритих земель (5 %, часто це пост-майнінгові території). Відмінності структури земель – вираз відмінностей господарської діяльності у районі.

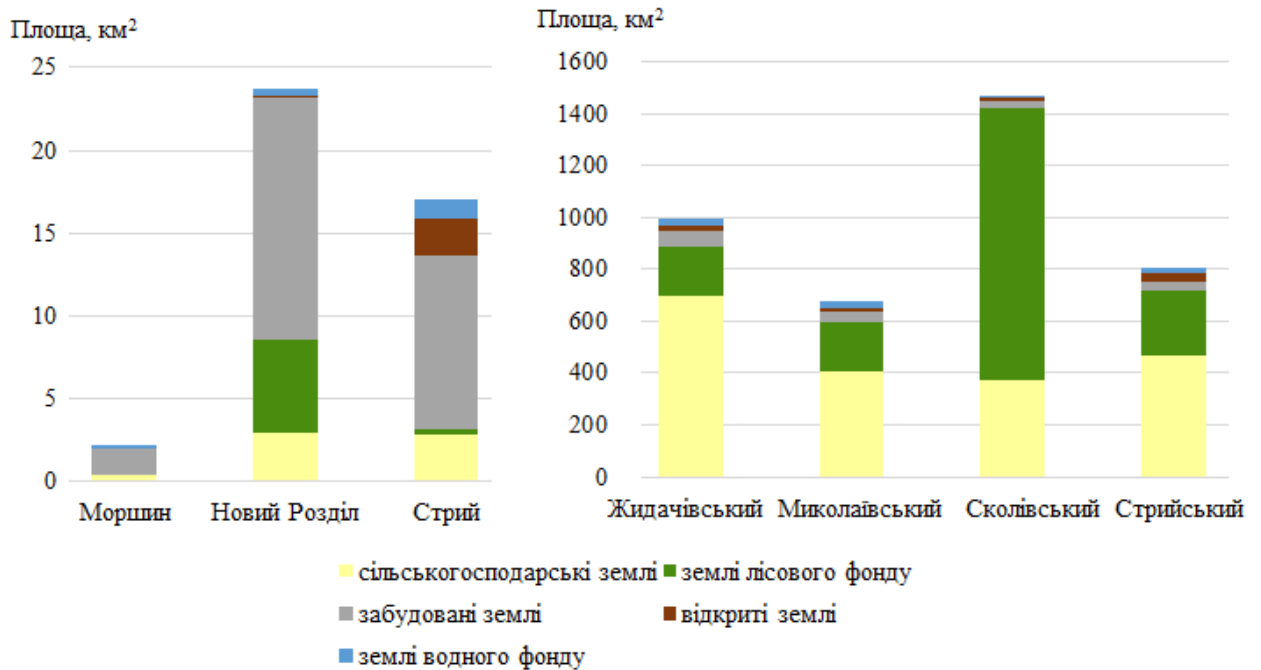

Рис. 3.4. Розподіл земельного фонду за містами обласного підпорядкування і адміністративними районами, км², 1.1.2016 р.

Побудовано за: [71]

Промислове виробництво району складається з видобувної і переробної промисловості. Видобувна промисловість ґрунтується на мінеральних ресурсах, які мають регіональне і місцеве значення.

На території Стрийського району функціонує 11 структурних підрозділів НАК «Нафтогаз України», зокрема підземні газосховища (найбільше – Більче-Волицько-Угерське, також Дашавське, загальною потужністю 17 млрд м³), які мають потенціал стати основою формування Східноєвропейського газового хабу [90]. На території Стрийського району велике значення мають розробка родовищ будівельної сировини. Гравій і пісок забирається у долинах річок, використовується для доріг та в будівельній промисловості; найбільші – Стрийський кар'єр, Піщано-Ходовицьке родовище. Родовища глини поширені

у колишньому Стрийському районі (села Голобутів, Лисовичі, Довголука), Миколаївському районі (села Задорожне, Заклад), Жидачівському районі.

ТзОВ «ЛЕОНІ Ваєрінг Системс УА ГмбХ» (LEONI Wiring Systems UA GmbH) – один із найпотужніших інвестиційних проектів в області (понад 50 млн євро). Завод у с. Нежухів (Стрийська ТГ) відкрився 2002 р. На підприємстві працює понад 5 тис. працівників із Львівської та Івано-Франківської областей [40].

На місцевій сировині функціонують великі і середні підприємства будівельної індустрії. ПАТ «Миколаївцемент» працює з 1950 р. У 1999–2011 рр. найбільшим власником акцій була французька компанія «Лафарж», яка провела модернізацію виробництва і управління, реалізувала низку програм у сфері соціальної відповідальності. З 2013 р. – складова міжнародної групи компаній галузі будівельних матеріалів Cement Roadstone Holding (Ірландія). Місцевим за походженням, але також регіонального значення є Жидачівський цегельний завод ВАТ «Жидачівського заводууправління цегельних заводів» (виробництво червоної цегли з місцевої глини).

Найбільшим промисловим центром є м. Стрий, у якому зосереджено низку підприємств машинобудування (ДП «Стрийський вагоноремонтний завод», ВАТ «Стрий Авто» (Стрийський автобусний завод), ТзОВ Discovery Drilling Equipment Ltd. (створений на базі ВАТ «Стрийський завод «Металіст») – виробництво бурової геологорозвідувальної техніки, ВАТ «Стрийський завод КПО» – випуск ковальсько-пресового обладнання), деревообробки (ВАТ «Меблевий комбінат «Стрий» – виробництво меблів із масиву деревини), легкої (україно-данська швейна фабрика «Стрітекс») і харчової промисловості (комбінат хлібопродуктів № 1 і № 2, ПП «СМіО» (торгова марка «Стрийські делікатеси») та ПП «Роман» – виробництво м'ясопродуктів).

Жидачівський целюлозно-паперовий комбінат відновив діяльність у 2017 р. на оновленій технологічній базі і системі менеджменту. На підприємстві зайнято понад 500 осіб. Комбінат має повний цикл виробництва: від переробки технологічної сировини до виробництва готової гофропродукції

та литої тари, комплексний супровід замовлення, логістику. Продукція комбінату має збут як у межах України, так і за кордоном [24].

Точками економічного зростання мають стати створені індустріальні парки Новороздільський (2017 р., м. Новий Розділ, 46,4 га) і «Бізнес Прайм» (2019 р., Тростянецька ТГ, 17,6 га). Також проектується створення логістичних центрів (також промислових об'єктів, придорожньої інфраструктури), зважаючи на розвинену інфраструктуру і вільні ділянки на околиці Миколаєва, Нового Роздолу. Для інвестування у виробництво на території сучасного Стрийського району пропонується понад 20 ділянок [73, с. 33–35].

На території району функціонує 31 сільськогосподарське та 82 фермерські господарства. У структурі сільськогосподарського виробництва підприємств переважає рослинництво (сумарно 58,9 % за даними 2020 р.) при значних відмінностях (див. табл. 3.4): у Сколівському районі відсутні сільськогосподарські підприємства, які займаються тваринництвом; у Жидачівському районі, з найсприятливішими умовами для рільництва, переважає рослинництво (81,6 %), у Миколаївському і Стрийському районах – незначне переважання тваринництва.

Таблиця 3.4
Сільськогосподарське виробництво Стрийського району, 2020 р.

Територія	Вартість виробленої підприємствами продукції, млн грн		Частка виробленої продукції, %	
	рослинництва	тваринництва	рослинництва	тваринництва
Львівська область	8480,6	2582,7	76,7	23,3
Жидачівський	588,0	132,7	81,6	18,4
Миколаївський	256,0	307,4	45,4	54,6
Сколівський	8,3	-	100,0	-
Стрийський	368,1	412,9	47,1	52,9

Складено за:[71]

Територія району (крім південної гірської частини) відноситься до рівнинної агрозони м'ясо-молочного скотарства з вирощуванням картоплі, цукрових буряків, овочів, льону-довгунця, ріпаку [31, 44]. Сільське господарства має відмінну спеціалізацію, залежно від природних умов. У структурі посівних площ негірських районів понад половину займають зернові

і зернобобові культури. Стрийський і Жидачівський райони мають дуже подібну структуру посівних площ: $\frac{1}{2}$ – зернові і зернобобові культури, $\frac{1}{4}$ – ріпак і кольза, $\frac{1}{4}$ – інші культури. Попри винесену у назву зони спеціалізацію «цукрові буряки, льонарство», такі культури займають дуже незначні площі.

Таблиця 3.5

Структура посівних площ сільськогосподарських підприємств, %, 2020 р.

Райони	Частка культур у посівній площі, %						
	зернові та зернобобові	цукровий буряк	ріпак і кольза	картопля	овочі	кормові	інші
Жидачівський	54,3	-	23,6	0,2	0,2	0,2	21,5
Миколаївський	73,1	1,9	5,2	0,5	0,1	4,5	14,7
Сколівський	19,9	-	28,4	1,0	-	1,3	49,4
Стрийський	50,9	2,8	22,3	0,1	0,0	3,1	20,8

Складено за: [71]

У сільськогосподарських підприємствах Стрийського району зосереджено 21,4 % поголів'я ВРХ, 33,7 % свиней, 25,9 % птиці Львівської області [71]. Переважання тваринництва у Миколаївському районі зумовлено розвитком птахівництва (на жаль, Миколаївська птахофабрика припинила існування у 2021 р.). Значний розвиток має розведення свиней (ФГ «Ільчишин» Новорозділької ТГ, ТЗОВ «Іллів», ПАФ «Дружба» Тростянецької ТГ, ТЗОВ «Агрокомпанія» Журавненської ТГ, ТЗОВ «Галичина – Захід» Миколаївської ТГ, ФГ «Княже» Гніздичівської ТГ).

Ліси і лісовкриті площі – другий тип земель після сільськогосподарських. Господарську діяльність проводять Львівське обласне управління лісового і мисливського господарства (Держкомлісгосп України), низка територіальних підприємств «Галсільліс» (Жидачівське, Миколаївське, Сколівське, Славське, Стрийське). Попри великі площі, обсяги рубок головного користування невеликі. У 2020 р. вони були тільки у Славському, Сколівському і Стрийському ЛГ ЛОУМЛГ (21,9, 24,2 і 41,2 тис. м³ відповідно; сумарно 18,1 % рубок Львівської області), а також 14,6 тис. м³ у підприємствах «Галсільліс» (23,6 % від обласного), що зумовлено значними площами лісів природоохоронного і санітарного призначення. Невеликим (меншими від встановленого ліміту) є організована лісгосподарськими підприємствами

заготівля лісових ресурсів побічного користування та другорядних лісових матеріалів. Така діяльність проводилася тільки державними підприємствами (Славське ДЛГП, заготівля ягід, 61 т ягід зібрано при ліміті 600 т, і новорічних ялинок, Славське і Стрийське ДЛГП, 216 ялинок при ліміті 1,9 тис.) [екол. Паспорт, с. 57–73]. На нашу думку, лісокористування, зокрема використання вторинних лісових ресурсів (грибів, ягід, лікарської сировини тощо), має велике значення для місцевого населення як додаткове джерело доходів та продовольства для власних потреб. Ліси, мальовничі ландшафти формують можливості рекреаційно-туристичної діяльності у регіоні, яка має суттєве значення у господарській спеціалізації району, зокрема ТГ колишнього Сколівського району.

Розвиток соціальної сфери, наявність мережі закладів щоденного попиту формують привабливість поселень для населення. З-поміж доступних у розрізі ТГ показників (табл. 3.6) найважливішим для географії населення, на нашу

Таблиця 3.6

Соціальна інфраструктура територіальних громад Стрийського району,
2020 р.

№ з/п	Громада	Кількість закладів первинної медичної допомоги		Кількість закладів загальної середньої освіти		Кількість закладів дошкільної освіти	
		одиниць	тис. осіб/одиницю	одиниць	тис. осіб/одиницю	одиниць	тис. осіб/одиницю
1	Гніздичівська	6	1,2	8	0,9	3	2,4
2	Грабовецько-Дулібівська	4	3,1	9	1,4	7	1,8
3	Жидачівська	16	1,1	17	1,1	6	3,0
4	Журавненська	24	0,5	17	0,7	6	2,0
5	Козівська	8	1,4	18	0,6	7	1,7
6	Миколаївська	19	1,8	17	2,0	10	3,4
7	Моршинська	5	2,9	7	2,1	6	2,4
8	Новороздільська	7	5,3	10	3,7	6	6,2
9	Розвадівська	7	1,7	10	1,2	4	3,0
10	Сколівська	9	2,3	17	1,2	10	2,0
11	Славська	8	1,8	18	0,8	3	4,8
12	Стрийська	36	2,8	59	1,7	38	2,6
13	Тростянецька	36	0,2	7	1,1	5	1,6
14	Ходорівська	32	0,8	27	0,9	7	3,5

Складено за: [64]

думку, є доступність закладів середньої освіти: їхня відсутність – чинник пошуку сім'ями інших місць проживання (по можливості) для забезпечення потреб дітей.

Мережа шкіл має збігатися з розселенням населення. Найбільша зона обслуговування закладу загальної середньої освіти у міських ТГ (Новороздільська, Миколаївська, Моршинська, за рахунок саме міських поселень, понад кількість 2,0 тис. осіб). у малій за людністю гірській сільській Козівській ТГ одна школа обслуговує 640 осіб.

Заклади первинної медичної допомоги – це фельдшерсько-акушерські пункти і лікарські амбулаторії. Значення кількості населення, яке обслуговується одним закладом первинної медичної допомоги також дуже відрізняються: у Тростянецькій, Журавненській, Ходорівській ТГ – менше 1,0 тис. осіб, у Новороздільській ТГ – 5,3 тис. осіб.

Середньомісячна номінальна заробітна плата є показником доходів населення. Міста Стрий, Новий Розділ, а також Стрийський район мають вищий середньообласного рівень оплати праці (табл. 3.7). У 2020 р. високий рівень також у Сколівському районі. У 2021 р. середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника Стрийського району становила 12,4 тис. грн, що нижче середньообласного значення 152,5 тис. грн. Проте вищий рівень оплати праці є тільки у Львівському районі (12,9 тис. грн).

Таблиця 3.7

Динаміка середньомісячної заробітної плати Стрийського району

Адміністративна одиниця	Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	
	2016 р.	2020 р.
Львівська область	7 056,26	11 344,73
м. Моршин	6 084,75	7 476,83
м. Новий Розділ	7 696,89	12 102,25
м. Стрий	8 602,55	10 617,49
Жидачівський район	5 150,96	9 474,08
Миколаївський район	5 586,30	8 863,54
Сколівський район	5 921,23	12 971,47
Стрийський район	8 956,22	11 921,52

Складено за: [71]

Одним з показників, який свідчить про рівень соціально-економічного розвитку і привабливості для населення території є введення у експлуатацію нового житла. За даними [71] ми розрахували показники за 2015–2020 рр. для території сучасного Стрийського району (рис. 3.5). Протягом 2020–2021 рр. (і періоду 2015–2021 рр. загалом) кількість введеного у експлуатацію нового житла (квартир, одноосібних будинків) у районі зменшилася, так само як і його частка у межах Львівської області.

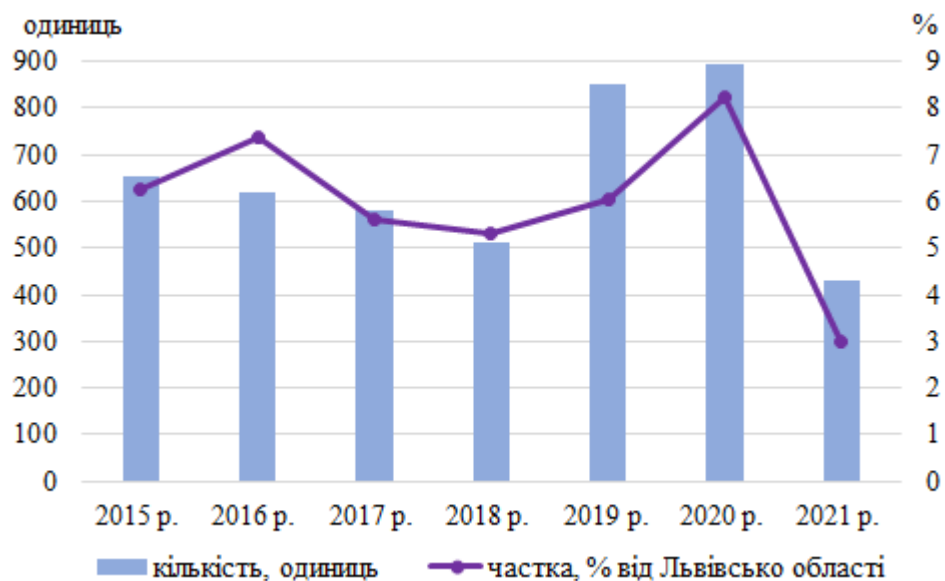

Рис. 3.5. Динаміка введення у експлуатацію житла у Стрийському районі, 2015–2021 рр.
Побудовано за: [71]

Лідером за показником, безперечно, є обласний центр (85,0 % кількості, 78,6 % загальної площі)/ У 2021 р. у Стрийському районі прийнято в експлуатацію 431 нова житлова одиниця (квартира, одноосібний будинок) (3,0 % від області) загальною площею 63,0 тис. м² (5,2 % від області). За значеннями показників район займає 3–4 місце, за темпом росту – останнє [71]. Зважаючи на друге місце за кількістю населення, формулюємо висновок про відносно низьку привабливість Стрийського району для проживання порівняно з іншими районами Львівської області.

Трансформація соціально-економічного укладу в Україні зумовила зростання кількості суб'єктів господарювання. Мале підприємництво у формі фізичних осіб–підприємців (ФОП) є наймасовішою та динамічною форма

індивідуальної економічної діяльності, характеризує самозайнятість і підприємницьку активність населення. Характеристика показника важлива з огляду на проведену реформу АТУ. Із зростанням розмірів і повноважень ТГ зростає увага до їхньої фінансової спроможності. Податок на доходи ФОП розподіляється наступним чином: 64 % – в бюджеті ТГ, 15 % – в обласні бюджети, 21 % – в Державний бюджет. Для прикладу: 81% надходжень до обласного бюджету Львівської області, 46 % надходжень до бюджету Львова (2020 р.). За даними 2021 р. (табл. 3.8), Стрийський район має нижчу середньої кількість юридичних осіб (загалом, не лише реального сектору економіки) і фізичних осіб – підприємців (як абсолютні, так і відносні значення), що свідчить про потенціал активізації підприємницької діяльності, зокрема індивідуальної.

Таблиця 3.8

Кількістю юридичних осіб і фізичних осіб -підприємців, 1.1.2022 р.

Територія	Кількість юридичних осіб		Частка жінок-керівників, %	Кількість фізичних осіб -підприємців		Частка жінок-керівників, %
	одиниць	на 100 осіб		одиниць	на 100 осіб	
Львівська область	77475	3,1	28,5	91199	3,7	45,6
Дрогобицький район	5112	2,2	29,2	6651	2,9	47,5
Золочівський район	3241	2,0	33,8	3702	2,3	45,2
Львівський район	53291	4,7	27,6	57257	5,0	45,0
Самбірський район	3387	1,5	30,9	4202	1,9	47,3
Стрийський район	5516	1,7	28,2	8655	2,7	47,4
Червоноградський район	3595	1,6	31,9	6396	2,8	45,7
Яворівський район	3333	1,9	31,6	4306	2,4	46,1

Складено за: [71]

Показники місцевих бюджетів відображають загальний соціально-економічний стан території та її потенціал до сталого розвитку. Наявність достатніх ресурсів у місцевих бюджетах – підтвердження того, що ТГ має можливість надавати якісніші та різноманітніші послуги своїм жителям, реалізовувати соціальні, інфраструктурні проекти, розробляти і впроваджувати програми місцевого розвитку (у т. ч. стратегічні), приваблювати для залучення інвестицій, створює умови для розвитку підприємництва, таким

чином працює задля покращення умов проживання жителів громади. Розглянемо окремі характеристики у розрізі ТГ (табл. ...). За даними 2020 р., найбільші надходження до загального фонду місцевого бюджету мали міські, промислові Стрийська, Ходорівська, Новороздільська, Миколаївська ТГ і селищна, туристично-рекреаційна Славська ТГ. У розрахунку на одну особу найбільші доходи у згадуваних Славській і Стрийській, а також малій за людністю Тростянецькій ТГ.

Дотація – міжбюджетний трансферт, який надається для підвищення дохідної спроможності та забезпечення здійснення видатків бюджету, який його отримує, без визначення цільового спрямування. Дотація загального фонду місцевого бюджету може бути двох видів: базова (надається з державного бюджету місцевим бюджетам) і реверсна (кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів; у табл. 3.9 позначена знаком «-», вилучається). Тільки дві громади з 14 є фінансово самодостатніми, тобто формують реверсну дотацію: Стрийська і Славська. На території Стрийської ТГ функціонують такі великі платники податків до бюджетів (і місцевого, і обласного) як ТзОВ «Леоні Ваерінг» (велике прибуткове машинобудівне підприємство, податок на доходи), ТзОВ «Стрийнафтогаз» (видобувне підприємство; податок за використання природних ресурсів йде повністю у місцевий бюджет). Славська громада – відомий осередок туристично-рекреаційної діяльності (туристичний збір 100% йде у дохідну частину місцевого бюджету), яка часто організована у формі ФОП (податок на доходи ФОП – основна складова дохідної частини місцевих бюджетів в Україні). Також тут офіційно зареєстровано ТзОВ «ОККО-Драйв» (роздрібна торгівля пальним), яке входить до десятки найбільших платників податків у Львівській області. Низькі значення базової дотації у Моршинській і Жидачівській ТГ; при активізації використання наявного потенціалу можна очікувати підвищення їхньої фінансової спроможності. Найбільшу базову дотацію на 1 особу мали Журавненська і Козівська ТГ. ; у них відношення базової дотації

до загальних надходженнях загального фонду місцевого бюджету становило 79,4 і 50,4 % відповідно.

Таблиця 3.9

Фінансові показники територіальних громад Стрийського району, 2020 р.

№ з/п	Громада	Надходження до загального фонду місцевого бюджету		Дотація загального фонду місцевого бюджету	
		млн грн	тис. грн / особу	млн грн	тис. грн / особу
1	Гніздичівська	45,1	6,25	4,2	0,58
2	Грабовецько-Дулібівська	58,2	4,72	12,2	0,99
3	Жидачівська	90,6	5,03	1,8	0,10
4	Журавненська	24,5	2,04	19,4	1,62
5	Козівська	30,5	2,64	15,4	1,33
6	Миколаївська	152,6	4,54	25,8	0,77
7	Моршинська	83,6	5,72	1,5	0,10
8	Новороздільська	165,6	4,44	23,0	0,62
9	Розвадівська	79,5	6,57	14,0	1,16
10	Сколівська	78,3	3,83	14,4	0,70
11	Славська	180,1	12,56	-36,3	-2,53
12	Стрийська	712,5	7,14	-16,3	-0,16
13	Тростянецька	69,0	8,59	6,9	0,86
14	Ходорівська	169,6	6,84	26,4	1,06

Складено за: [64]

Соціально-економічний розвиток у суспільній географії може бути об'єктом окремого компонентного дослідження. Рівень соціально-економічного розвитку як узагальнена характеристика є важливим чинником демографічної і міграційної поведінки, здоров'я і способу життя населення. При вивченні географії населення адміністративного району розглядаємо його як один з чинників, не ставлячи за мету сформувати комплексну характеристику соціально-економічного розвитку Стрийського району. Відзначаємо сформовану диференційованість соціально-економічного розвитку сучасного Стрийського району, Випереджуючий розвиток м. Стрий і колишнього приміського району порівняно з Миколаївський, Жидачівським і Сколівським районами.

Територія сучасного Стрийського району за даними 2014–2019 рр. диверсифіковано оцінюється і науковцями [41]. За поєднанням географічного

положення (відстані до обласного центру) і соціально-економічного розвитку (інтегральний індекс за 17 показниками) Миколаївський район – центральний лакунарний (лакуна – від лат. «порожнина»; входить до зони впливу м. Львова), Стрийський – напівпериферійний осередковий (м. Стрий є драйвером розвитку, має внутрішні потенційні та конкурентні переваги), Жидачівський – напів-периферійний класичний, Сколівський – периферійний осередковий (відділений від обласного центру, проте має кращу транспортну доступність порівняно з іншими гірськими районами Львівської області, розвиток туристично-рекреаційної діяльності є галуззю зростання).

Попри визнання багатофакторності формування демографічної і міграційної поведінки населення, зазначимо вагомий вплив чинника економічного становища сімей, рівня життя населення. Соціально-економічний розвиток Стрийського району характеризується значними просторовими відмінностями як між складовими адміністративними одиницями, так і міською і сільською місцевістю.

Розділ 4. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ РИСИ НАСЕЛЕННЯ СТРИЙСЬКОГО РАЙОНУ

4.1. Кількість населення та її динаміка

Базовим показником суспільно-географічного дослідження населення адміністративного району є кількість населення (людність). Кількість населення Стрийського району на 1.1.2022 р. становить 319,5 тис. осіб, на 1.1.2021 р. – 325,5 тис. осіб [71]. За період 2002–2020 рр. кількість населення Стрийського району (сумарно адміністративних одиниць) скоротилася на 28,1 тис. осіб (або 7,9 %) [71]; кількість населення Стрийського району (сумарно 14 ТГ) скоротилася на 8,1 % [64]. Попри негативну тенденцію динаміки, це значно кращі показники, аніж у державі загалом: в Україні кількість населення скоротилася на 13,5 %. Відзначимо, що скорочення населення Стрийського району відбувається відносно швидше, ніж у Львівській області, про що свідчить зменшення частки району як у міському, так і сільському населенні регіону (рис. 4.1).

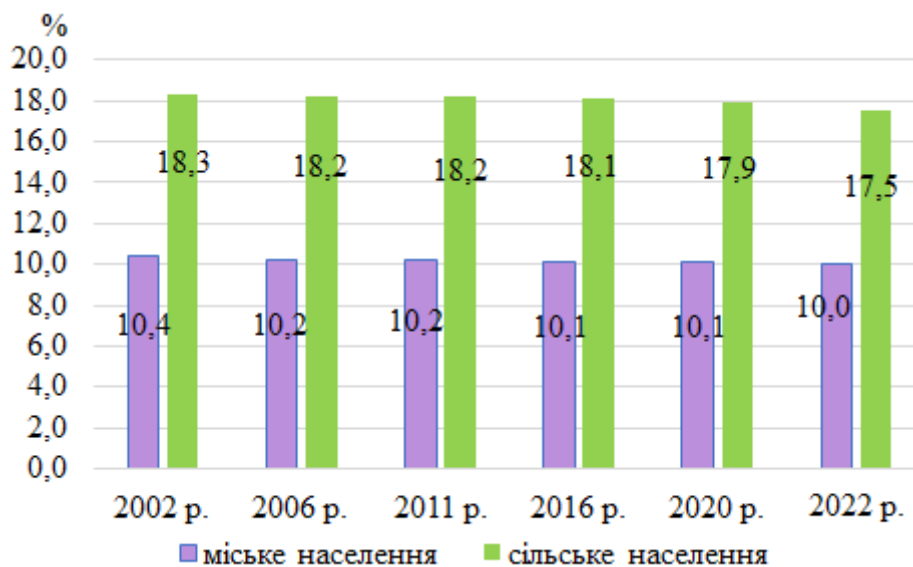

Рис. 4.1. Динаміки частка Стрийського району у міському і сільському населенні Львівської області, %, 2002–2022 рр.

Побудовано за: [71]

У динаміці загальної кількості населення у розрізі адміністративних одиниць спостерігаються відмінності (рис. 4.2): загалом за весь період м. Новий Розділ має зростання на 0,1 тис. осіб (попри скорочення за п'ять років

на 0,4 тис. осіб), тоді як Жидачівський район має найшвидше скорочення кількості населення. Такі відмінності (як на рівні району, так і колишніх районів Львівської області) є усталеними: протягом останніх років п'ять районів (Бродівський, Жидачівський, Перемишлянський, Радехівський, Стрийський) та чотири міста обласного значення (Борислав, Дрогобич, Моршин і Червоноград) означені як такі, що перебувають у стані демографічної небезпеки (0,0–0,382); Яворівський район і м. Стрий – мають найкращі в області показники, стан демографічного ризику (0,619–0,854). Усі решта адміністративні одиниці (зокрема, Сколівський і Миколаївський райони, м. Новий Розділ) – у стані демографічної загрози (0,383–0,618). У стані демографічної безпеки (0,855–1) не перебувала жодна адміністративна одиниця субрегіонального рівня Львівщини [60].

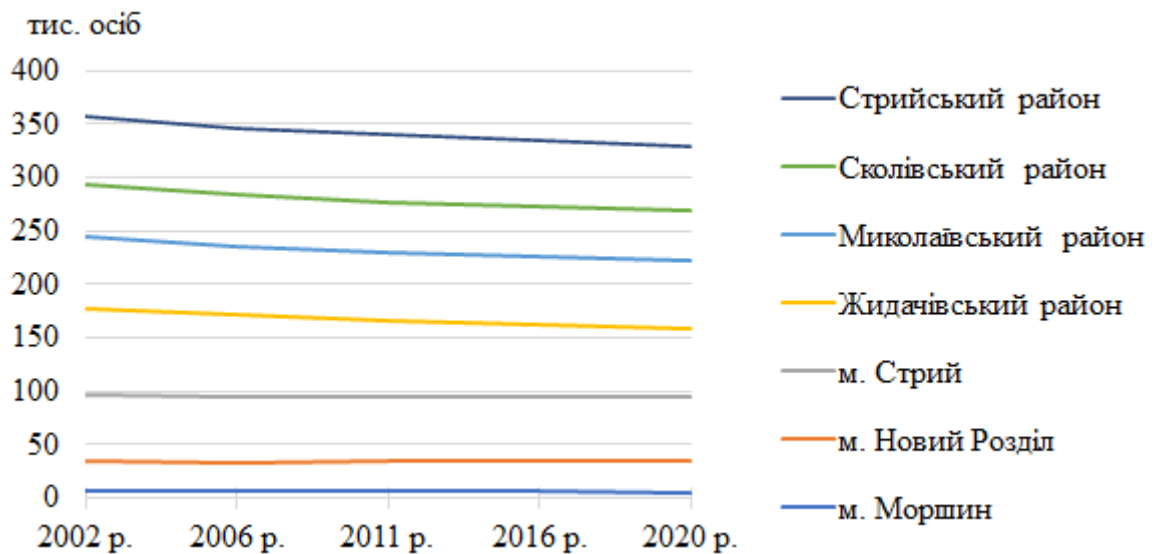

Рис. 4.2. Динаміка кількості населення Стрийського району, тис. осіб, 2002–2020 р.
Побудовано за: [71]

Розраховані значення темпів росту загальної кількості населення, міського і сільського населення (Дод. Г, табл. Г.4–Г.6) дозволяють сформулювати наступні особливості динаміки кількості населення: Жидачівський, Миколаївський і Стрийський (у межах до 2021 р.) райони демонструють стійку тенденцію скорочення, тоді як інші адміністративні одиниці в окремі періоди мають значення темпу росту понад 100,0%; найбільше скорочення кількості населення притаманне для Жидачівського

району (на 5,5–4,5 % за п’ятирічний період; міське населення має менше скорочення кількості, порівняно з сільським; для міського населення притаманні більші коливання значень показника (для кожного з періодів є адміністративні одиниці як з додатнім приростом, так і з скороченням кількості населення, причому їхній перелік мінливий).

Щодо формування кількості населення, то скорочення відбувалося як у міських поселеннях, так і у сільській місцевості (рис. 4.3). За період 2002–2021 рр. загальна кількість населення Стрийського району скоротилася на 38,1 тис. осіб (25,7 % скорочення населення Львівської області), у т. ч. на 27,5 тис. – за рахунок сільського населення; на 17,3 тис. осіб – за рахунок населення Жидачівського району.

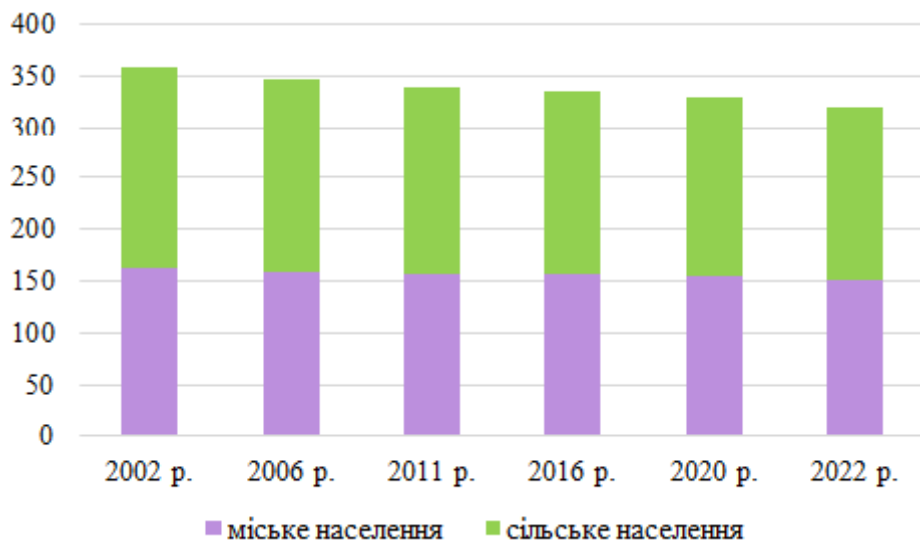

Рис. 4.3. Динаміка кількості населення Стрийського району у розрізі міського і сільського населення, тис. осіб, 2002–2022 р.

Побудовано за: [71]

Тенденція депопуляції притаманна для усіх ТГ району (рис. 4.4). Стрийська міська ТГ, яка є найбільшою за людністю (99,8 тис. осіб, 30,6% населення району), має один з найнижчих показників скорочення кількості населення – 1,9%. Тростянецька сільська громада – найменша за людністю (8,0 тис. осіб) і найменше скорочення (на 1,6% за 20 років). Вісім з 14 громад мали скорочення кількості населення до 9 % (менше середнього по району). Відносно більше зменшення кількості населення – у гірській, з периферійним

розташуванням у районі Славській ТГ. Ареал найінтенсивнішого скорочення населення (понад 20%) сформувався на межі Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської областей. До нього належать Гніздичівська, Журавненська і Ходорівська ТГ.

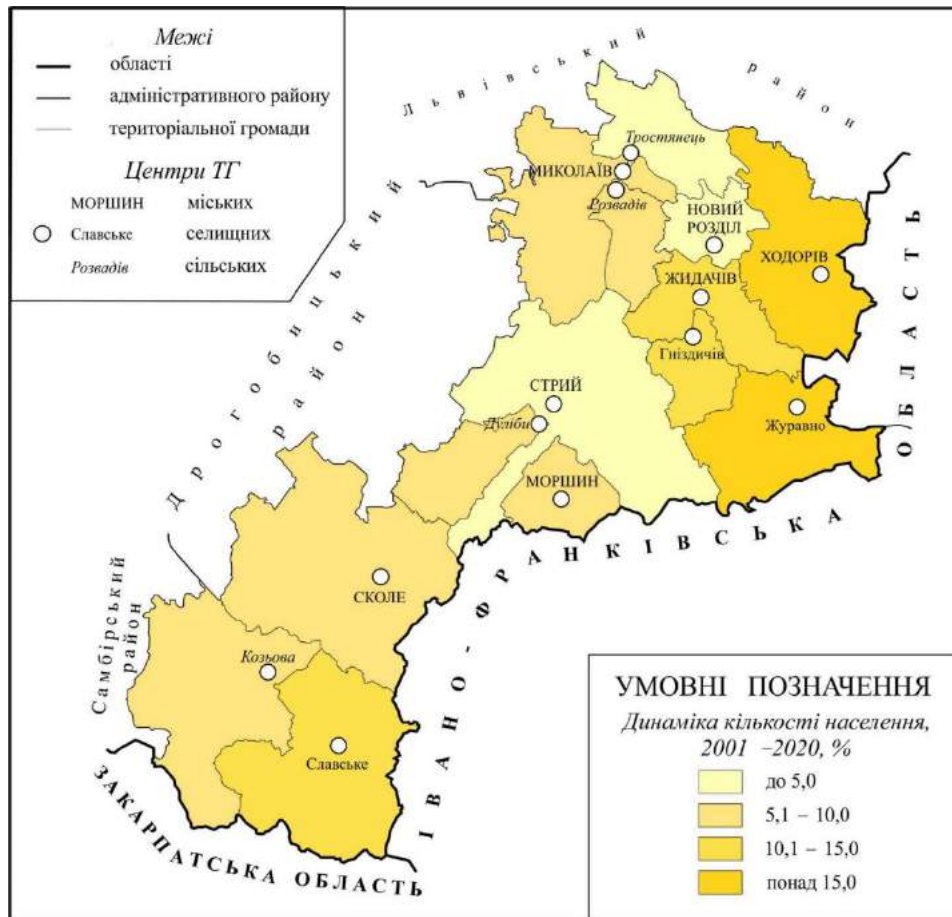

Рис. 4.4. Динаміка кількості населення громад Стрийського району, %, 2002–2020 рр. Побудовано за: [64]

У розрізі окремих поселень (див. Дод. Г.7) динаміка діже відрізняється: Розглянемо детальніше формування динаміки кількості населення за рахунок природного і механічного руху населення адміністративних одиниць сучасного Стрийського району протягом 2016–2020 рр. (див. Дод. Д). Сумарні дані представлено на рис. 4.5. Узагальнені дані візуально демонструють, що природний рух населення Стрийського району протягом останніх п'яти років окреслюється як скорочення, з тенденцією зростання розриву між кількістю народжених і померлих, особливо у 2020 р. Припускаємо, що пандемія COVID-19 вплинула на рух населення Стрийського району: міграційний відтік

населення зменшився порівняно з попереднім роком на 43,4%, тоді як природне скорочення збільшилося на 29,5%. Така особливість притаманна для усіх адміністративних одиниць Стрийського району, для міського і сільського населення. Протягом 2021 р. населення Стрийського району скоротилося на 3,4 тис. осіб, у т. ч. за рахунок природного скорочення на 2,9 тис. осіб, міграційного – 0,5 тис. осіб (львівстат)

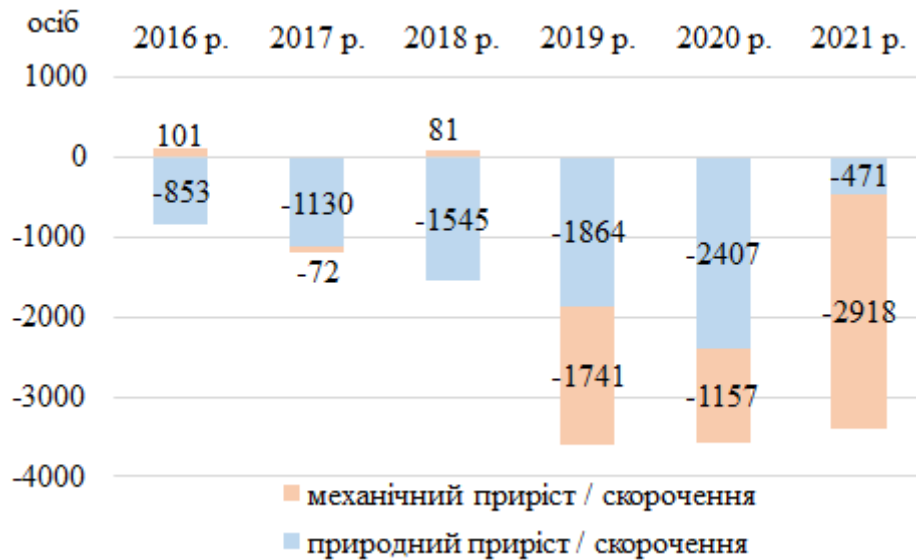

Рис. 4.5. Динаміка абсолютного природного і механічного приросту / скорочення населення Стрийського району, осіб, 2016–2021 рр.

Побудовано автором за: [71]

Протягом останніх років на територіях, що складають Стрийський район, від’ємне сальдо міграції (від -0,3 тис. осіб у 2017 р. до -0,5 тис. осіб у 2021 р.), окрім м. Стрий, яке було привабливим для переселення у 2018–2019 рр. Соціально-економічна привабливість міста впливає на переїзд, часто з сільської місцевості району.

Стрийський район Львівської області характеризується скороченням людності, яке відбувається відносно швидшими темпами, ніж у області загалом. Скорочення кількості населення відбувається в усіх адміністративних одиницях району (як колишніх, так і у розрізі територіальних громад). У сільській місцевості депопуляція є значнішою. ТГ району дуже диференційовані за динамікою людності. Відзначимо ареал депопуляції, який сформований на межі галицьких областей. Природний рух населення

інерційний (залежить від вікової і статевої структури населення; процеси дітонародження мають часовий лаг), тоді як механічний рух населення має значні коливання значень (можливість швидкого прийняття рішень, зважаючи на соціально-економічні, політичні причини).

4.2. Статеві-вікова структура населення

У Стрийському районі, як і у Львівській області (табл. 4.1) та Україні в цілому, частка жінок є вищою, ніж частка чоловіків. Порівняння даних статевих складу населення за 2020 р. Показує відносно менші статеві диспропорції у досліджуваному районі: перевищення частки жіночого населення (52,3%) над чоловічим (47,7%) у Стрийському районі становить 4,6% при 5,2 % у Львівській області.

Таблиця 4.1

Розподіл постійного населення за статтю, 1.1.2020 рр.

Адміністративні одиниці	Чоловіки		Жінки	
	тис. осіб	%	тис. осіб	%
<i>Львівська область</i>	1181,6	47,4	1312,1	52,6
Моршин	1,9	45,2	2,3	54,8
Новий Розділ	13,5	47,2	15,1	52,8
Стрий	28,0	47,1	31,4	52,9
Жидачівський	30,9	47,1	34,7	52,9
Миколаївський	30,1	48,2	32,3	51,8
Сколівський	23,0	48,8	24,1	51,2
Стрийський	29,3	48,0	31,8	52,0

Укладено автором за даними [71]

Протягом 2002–2020 рр. у адміністративних одиницях Стрийського району спостерігаються різновекторні тенденції (рис. 4.6): місто Новий Розділ, як і Львівська область загалом, мають відносно незмінене співвідношення кількості чоловіків та жінок; посилюється статеві диспропорція населення у містах Моршин і Стрий; зменшується статеві диспропорція у колишніх районах (найбільше Сколівському, Жидачівському – до +20 чоловіків на 1000 жінок за період спостереження).

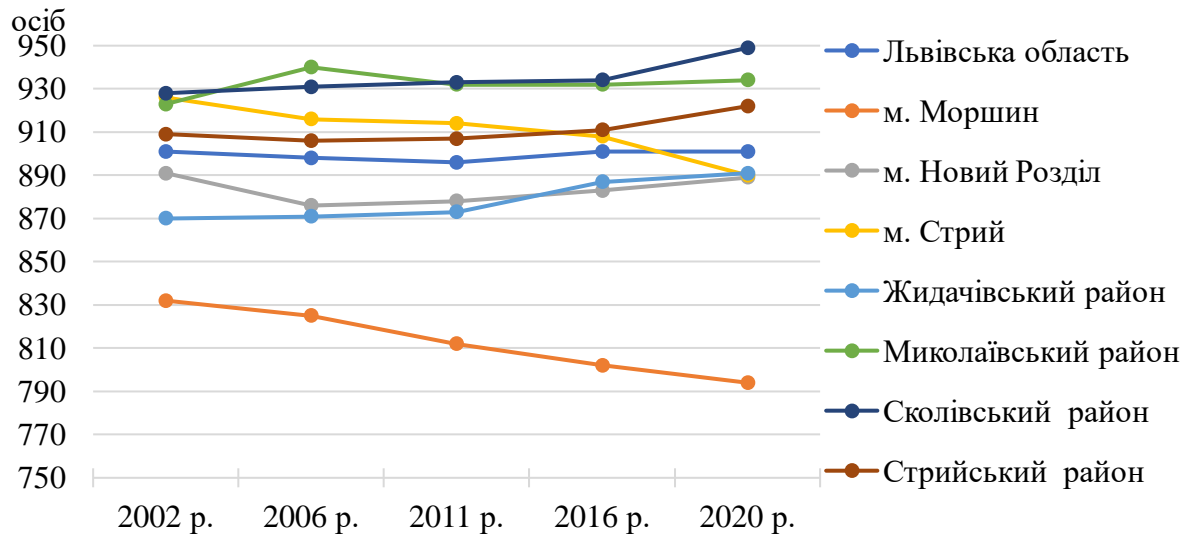

Рис.4.6. Динаміка кількості чоловіків у розрахунку на 1000 жінок адміністративних одиниць Стрийського району, осіб, 2002–2020 рр.

Побудовано за: [71]

Така тенденція є притаманною і для України загалом, що визначається міграційною активністю жінок, зокрема часто з сільської місцевості у міські поселення, на навчання, з установкою сформувати сім'ю і залишитися жити у міських поселеннях, з комфортнішими умовами проживання, потенційно кращими можливостями соціальної сфери, освіти для майбутніх дітей.

За даними перепису населення, у межах сучасного Стрийського району наявні поселення з чітко вираженими екстремумами у статевій структурі населення (табл. 4.2, 4.3). Села з найвищою часткою жіночого населення зосереджені у Жидачівському районі, у ареалі найбільшої депопуляції. Припускаємо, що, зважаючи на скорочення людності на понад 20% за 2002 – 2020 рр., переважання жіночого населення збільшилося, через природно-демографічні чинники (більша тривалість життя жінок порівняно з чоловіками, дуже низька народжуваність, що зменшує можливості вирівнювання статевого складу у молодих вікових групах). Натомість села з найбільшою часткою чоловічого населення є роззосереджені (в усіх колишніх районах, що входять до складу сучасного Стрийського). Часто переважання чоловічого населення зумовлене недемографічними, а іншими факторами, зокрема специфікою локалізованих об'єктів. У с. Тисовець розташована

Навчально-спортивна база зимових видів спорту МО України. Село Заклад (колишня Миколаївська міська рада, зараз входить до Тростянецької сільської ТГ) має на території виправно-трудова колонію (з 1967 р), із загальними умовами утримання для чоловіків, засуджених до позбавлення волі.

Таблиця 4.2

Поселення Стрийського району з найвищою часткою жіночого населення, 2002 р.

№ з/п	Поселення	Місцева рада	Кількість населення	Частка, жіночого населення, %
1	Голдовичі	Чорноострівська	121	66,3
2	Смоляний	Долішненська	35	65,7
3	Демівка	Заріченська	57	64,9
4	Підліски	Молодинчецька	185	63,8
5	Борусів	Вибранецька	186	62,8

Складено за: [43]

Таблиця 4.3

Поселення Стрийського району з найвищою часткою чоловічого населення, 2002 р.

№ з/п	Поселення	Місцева рада	Кількість населення	Частка, чоловічого населення, %
1	Тисовець	Козівська	158	65,2
2	Заклад	Миколаївська	791	55,1
3	Діброва	Угерська	71	54,9
4	Садки	Вербицька	300	53,3
5	Риків	Риківська	334	53,0

Складено за: [43]

Статеві-віковий склад населення Стрийського району і Львівської області за даними статистичного обліку на 1.1.2022 р., наведено у дод. Е. Розраховано відносні значення (частку кожної статево-вікової групи за п'ятирічними інтервалами) для усього, міського і сільського населення району і Львівської області.

Вікова структура населення є одним з індикаторів потенціалу розвитку території. Одним з критеріїв спроможності створених ТГ є кількість дітей (учнів загальноосвітніх шкіл) [50]. Населення Стрийського району має досить значну просторову диференціацію між ТГ, яка добре вкладається у регіонально-демографічні особливості. Ареал вищої частки осіб молодше працездатного віку збігається з територіями вищої народжуваності: у

Львівській області це прикордонно-приміські колишні Яворівський і Жовківський райони, а також карпатські Сколівський і Турківський райони. У розрізі ТГ сучасного Стрийського району (див. рис. Ж.1) відзначимо відносно вищу (20–25 %) частку осіб молодше працездатного віку у гірських громадах (Сколівська, Славська, Козівська) при значенні 15–20 % у переважній більшості громад, що зумовлено вищою народжуваністю (колишній Сколівський район протягом тривалого часу мав один з найвищих показники народжуваності у області, наприклад 10,9 ‰ у 2019 р. при середньообласному 8,6 ‰, найнижчі – м. Новий Розділ, 5,9 ‰). Найнижча частка дітей і підлітків у Грабовецько-Дулібівській сільській громаді, яка має приміське положення (межує з Стрийською громадою, також Трускавецькою ТГ Дрогобицького району). Припускаємо, що сусідні громади «відтягують» населення, особливо молодь, що впливає також і на рівень народжуваності та вікову структур.

Регіональною особливістю в Україні є нижча частка осіб старше працездатного віку у ТГ Карпат і Закарпаття. У межах Стрийського району (рис. Ж.2) гірські Славська і Козівська, а також міська Моршинська ТГ мають відносно нижчу частку осіб старше працездатного віку (15–20 %) при значенні 20–25 % у решті громад району (такий же рівень мають переважна більшість ТГ Львівської області, крім ТГ на території колишніх Жовківського, Мостиського, Яворівського районів, карпатських територій).

У Стрийському районі громади, які мають центральне положення (Стрийська міська і прилеглі) мають частку населення осіб працездатного віку на рівні середньообласної (60–65 %) (див. рис. Ж.3). Сформувалися два ареали з вищим демографічним навантаженням: на північній окраїні району (Журавненська, Ходорівська, Тростянецька ТГ), який переважно збігається з територією найбільшої депопуляції, і у південній гірській частині (Сколівська, Славська, Козівська ТГ), з відносно сприятливішою віковою структурою населення, вищою часткою молоді. Такі відмінності громад, при однакових кількісних показниках, мають бути акцентовані при формуванні політики розвитку громад, враховані при розробці стратегій розвитку. Також така

особливість має потенціал дидактичного використання, що буде представлено у наступному розділі.

Стрийський район має дуже відмінні показники статевого і вікового складу населення у розрізі адміністративних одиниць (як колишніх адміністративних районів, так і сучасних ТГ), які зумовлені дією взаємопов'язаних чинників: демографічних (особливості відтворення населення) і соціально-економічних умов. Виявлені риси мають регіональний, позарайонний характер, зокрема подібність гірських карпатських ТГ між собою.

4.3. Міське і сільське розселення району

У Стрийському районі станом на 1.1.2022 р. спостерігається незначне переважання сільського населення над міським (на 5,1 %) (див. табл. И.1). Попри наявність трьох міст обласного підпорядкування, рівень урбанізації району нижчий середньообласного і значення районів, де центрами також є міста обласного підпорядкування (Львівський, Дрогобицький, Червоноградський).

Міське населення Стрийського району проживає у 7 містах (Стрий, Новий Розділ, Миколаїв, Жидачів, Ходорів, Сколе, Моршин) і 6 селищ (Гніздичів, Славське, Журавно, Верхнє Синьовидне, Розділ, Дашава) (рис. 4.7).

До адміністративно-територіальної реформи усі міста району, крім м. Ходорів, мали статус або районного центру, або міста обласного підпорядкування. За людністю міські поселення району можна згрупувати: до 5 тис. – усі селища, 5–10 тис. – Моршин, Сколе, Ходорів, 10–20 тис. – Жидачів, Миколаїв, 20–30 тис. – Новий Розділ, понад 50 тис. – Стрий.

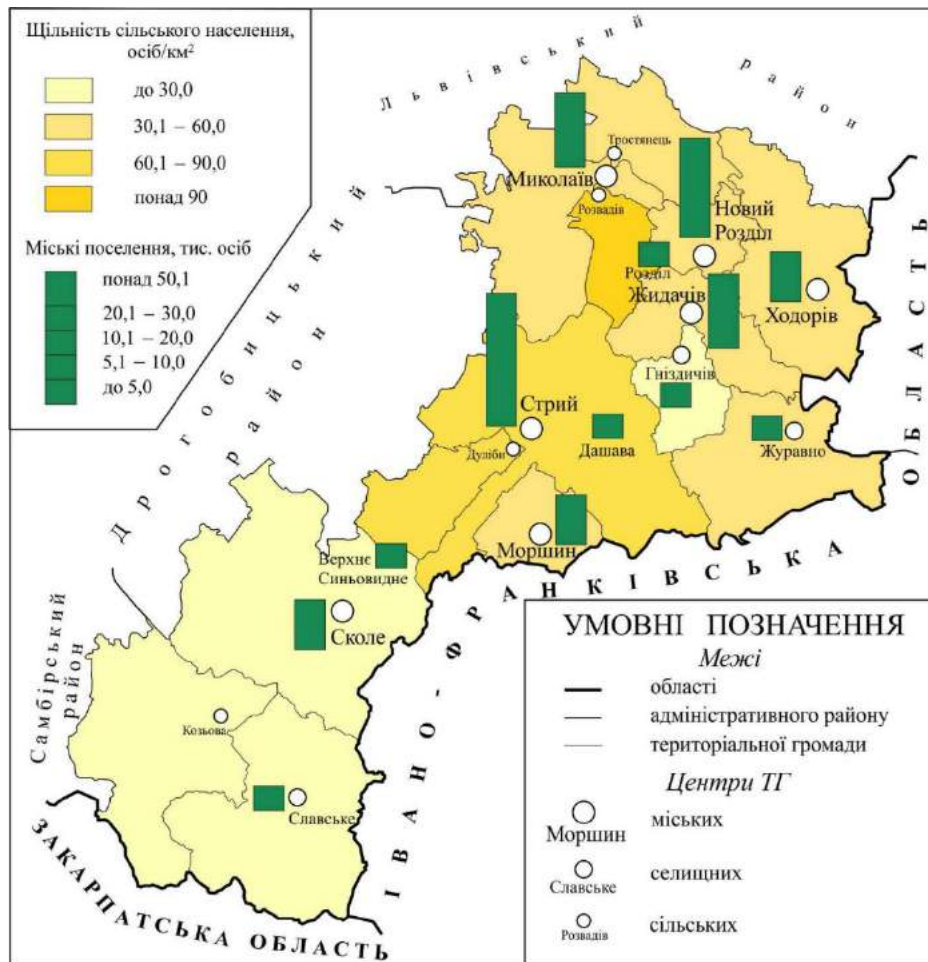

Рис. 4.7. Міські поселення і щільність сільського населення Стрийського району, 2020 р.
Побудовано за: [14]

Порівняно велика кількість і висока густота селищ і «міст-містечок» (за [21], людністю до 10 тис. осіб) пояснюється історико-географічними передумовами (давність заселення, розвиток ремесел і торгівлі, поширення магдебурзького права формували осередки, які є міськими поселеннями).

Географічно міські поселення Стрийського району входять до трьох смуг розселення (Львівської області): центральної (Миколаїв), передгірської (найбільшої за чисельністю міських поселень) і гірської (Сколе, Верхнє Синьовиднє і Славське) [21, с. 104]. Порівняно невисока густота міських поселень у гірській частині засвідчує відносну недостатність розвитку локальних соціально-економічних центрів в гірській місцевості України загалом, яка частково компенсується наявністю густої мережі міських поселень на межі Карпат і Передкарпаття [21, с. 105].

Рівень урбанізації (рис. 4.8) відрізняється по громадах району. Чотири сільських громади (Грабовецько-Дулібівська, Козівська, Розвадівська, Тростянецька) не мають міського населення. Новороздільська і Стрийська ТГ мають найвищий рівень урбанізації – вище середньообласного (82,5 і 62,6 % відповідно).

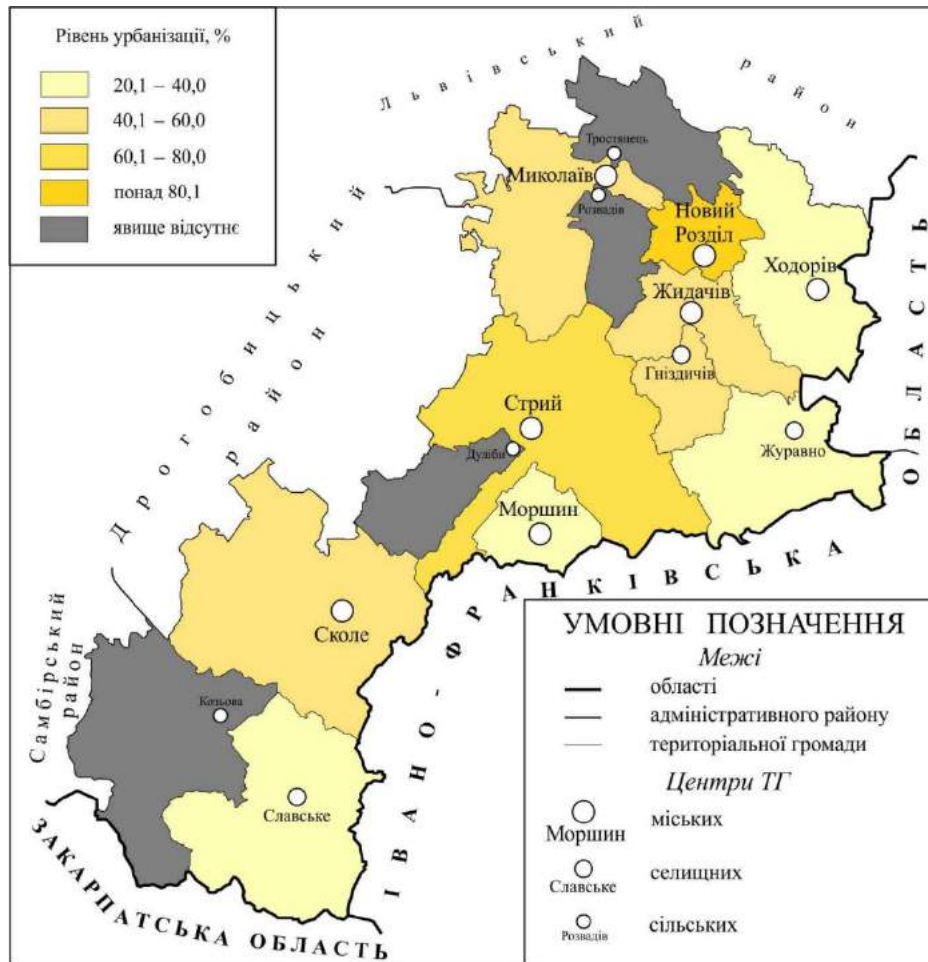

Рис. 4.8. Рівень урбанізації громад Стрийського району, 2020 р.
Побудовано за: [14]

Функції міських поселень району значною мірою залежать від статусу (районний центр, центр громади) і суспільно-географічного положення, таких його складових як розміщення щодо обласного центру та інших міст, залізниці та автотрас міжнародного і загальнодержавного значення. Велика віддаленість малих міських поселень від обласного центру є часто негативним чинником розвитку, але водночас зумовлює і зростання функціонального значення щодо обслуговування прилеглої сільської місцевості [21, с. 105].

Сільське населення Стрийського району проживає у 278 селах. Одне поселення – с. Павуки Миколаївської міської ТГ не має жителів; перепис 2001 р. зафіксував відсутність жителів; перепис 1989 р. – 4 жителі (1 чоловічої і 3 жіночої статі). У Стрийському районі знаходиться єдине селище Львівської області – Липівка. Поселення виникло у 1782 р. як німецька колонія Лінденфельд. Після II Світової війни село перейменовано на Липівку (1950 р.), громадяни німецького походження – депортовані. Поселення існувало як закрите військове містечко (входило до Миколаївської міської ради, зараз – до Тростянецької ТГ).

У Карпатському регіоні України Стрийський район відзначається низькою щільністю сільського населення і сільських поселень [88]. Між щільністю сільського населення і щільністю сільських поселень немає тісного кореляційного зв'язку (коефіцієнт +0,30), що потребує розглядати кожен з показників, і додатково – розміри сільських поселень. Громади району дуже диференційовані за сільським розселенням. Середня щільність сільського населення Стрийського району 45,0 осіб / км². Найбільша – у Розвадівській сільській ТГ (перевищення у 2,5 раза). Найменші значення (до 30 осіб / км²) притаманні для гірських Славської і Козівської ТГ, дещо вищі (30–35 осіб / км²) – для опільських Гніздичівської і Журавненської ТГ. При середній по району щільності сільських поселень 7,3 од. / 100 км² у Ходорівській, Гніздичівській, Моршинській ТГ значення показника понад 10,0 од. / 100 км², тоді як у гірській Сколівській – лише 2,6 од. / 100 км².

Середня людність села Стрийського району становить 62 особи (2020 р.). Найбільшими за кількістю населення є села: Дуліби (3,7 тис. осіб), Розвадів (3,5 тис. осіб), Рудники (3,2 тис. осіб), Гірське (3,1 тис. осіб), Пісочна (2,6 тис. осіб), Стрілків (2,2 тис. осіб), Більче, Березина, Дроговиж, Підгородці (по 2,1 тис. осіб). За людністю вони перевищують більшість селищ міського типу району: Славське – 3,5 тис. осіб, Журавно – 3,4 тис. осіб, Верхнє Синьовидне – 3,3 тис. осіб, Розділ – 2,4 тис. осіб, Дашава – 2,3 тис. осіб. Найбільші села

району зосереджені у його центральній частині (з найменш розчленованим рельєфом) (рис. 4.9).

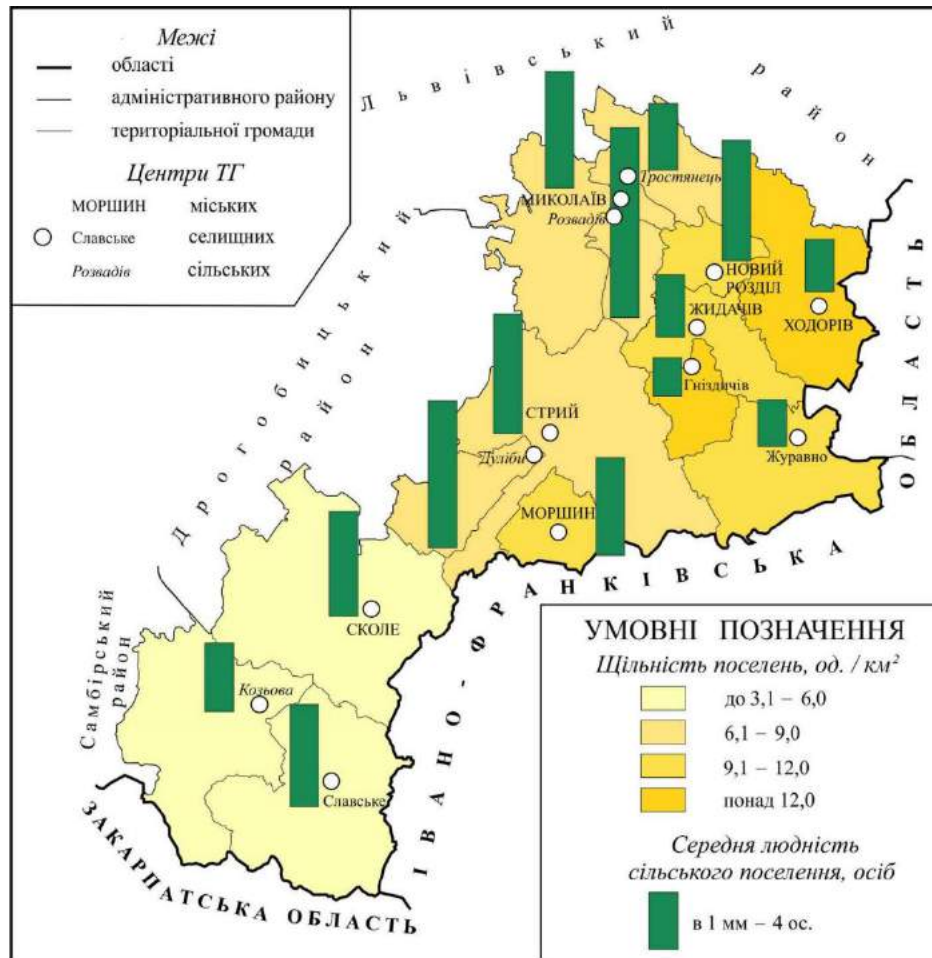

Рис. 4.9. Щільність поселень і середня людність села громад Стрийського району, 2020 р.
Побудовано за: [14]

Співвідношення розмір (ранг) – функція поселення порушуються не тільки щодо статусу міське – сільське поселення, а й щодо адміністративної функції. Наприклад, адміністративний центр не є найбільшим за людністю поселенням у Козівській ТГ (с. Козьова – 1,0 тис. осіб, с. Плав'я – 1,4 тис. осіб); у Грабовецько-Дулібівській ТГ найбільшими селами є Дуліби (3,7 тис. осіб), Гірне (1,7 тис. осіб), а села Грабовець і Нижня Стинава мають однакову людність (1,2 тис. осіб) [14]. Таким чином, статус поселення визначається не лише людністю (розміром), але і історичним чинником, виконуваними функціями, географічним положенням і значенням у системі розселення.

У Стрийському районі 49,5% сіл складають малі (до 500 осіб), 29,4 % – середні, і 21,1 % – великі за людністю (рис. 4.10). У групі малих можна

виділити підгрупу дуже малі села (13 одиниць). Найменшими у Стрийському районі є села Демівка (20 осіб) і Романівка (22 особи) Журавненської ТГ, Пила (20 осіб) і Смоляний (35 осіб) Моршинської ТГ, Воля-Облазницька Гніздичівської ТГ (22 особи), Щасливе (35 осіб) Стрийської ТГ. Найбільша кількість дуже малих сіл у Журавненській (4) і Миколаївській (3) ТГ.

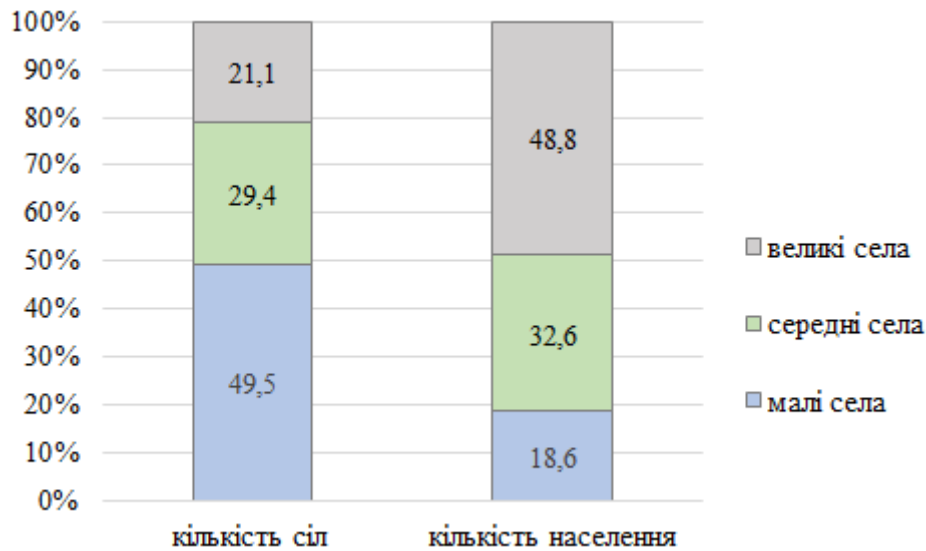

Рис. 4.10. Розподіл сіл і кількості населення за розміром поселень Стрийського району, 2020 р.

Побудовано за: [14]

Розподіл сільського населення за розміром поселення проживання зворотній розподілу кількості поселень: 48,8 % проживають у великих селах, 32,6 % – у середніх, 18,6 % – у малих (рис. 4.10). Така особливість пояснюється математично. Аналогічне узагальнення правильне і у розрізі ТГ (рис. 4.11 і 4.12).

Громади з переваженням малих сіл (понад 60 %, Гніздичівська, Журавненська, Тростянецька, Ходорівська) (рис.) розміщені у північній частині району (Опілля, яке характеризується дуже розчленованим рельєфом, мозаїчною структурою покриву; чергування лісів і сільськогосподарських угідь). Завдяки родючим сірим ґрунтам, які сприятливі для землеробства, сформувалася густа мережа поселень, які невеликі, через природні особливості. У Розвадівській ТГ великі села становлять 75 % поселень, у

Грабовецько-Дулібівській – 50 %. Спільними для цих громад є сільський статус, відносно невелика площа (до 150 км²).

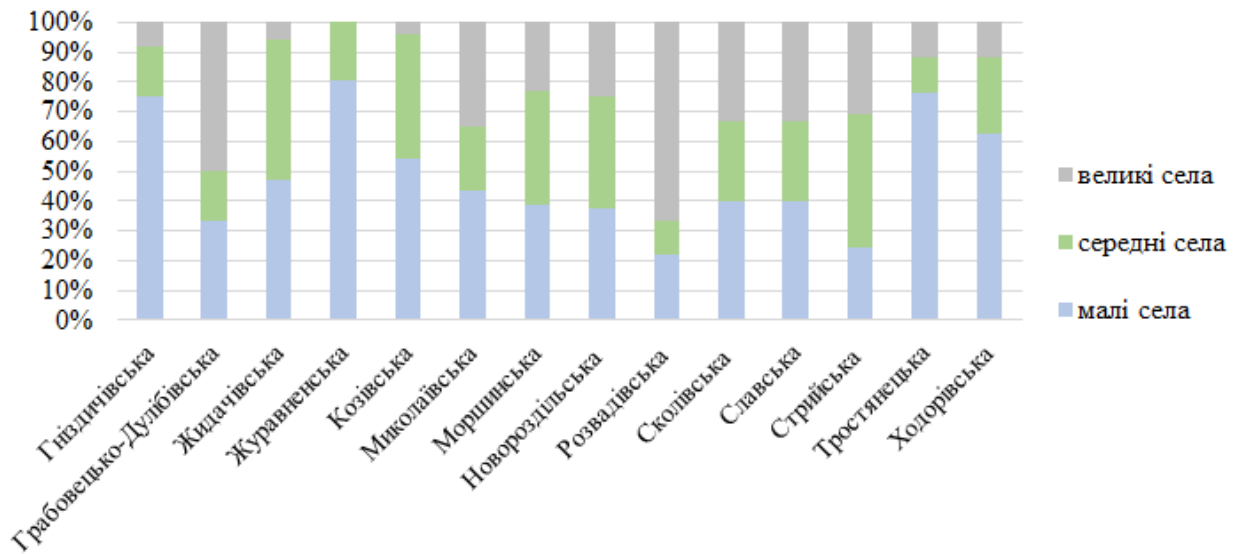

Рис.4.11. Структура сіл громад Стрийського району за розміром поселення, %, 2020 р.
Побудовано за: [14]

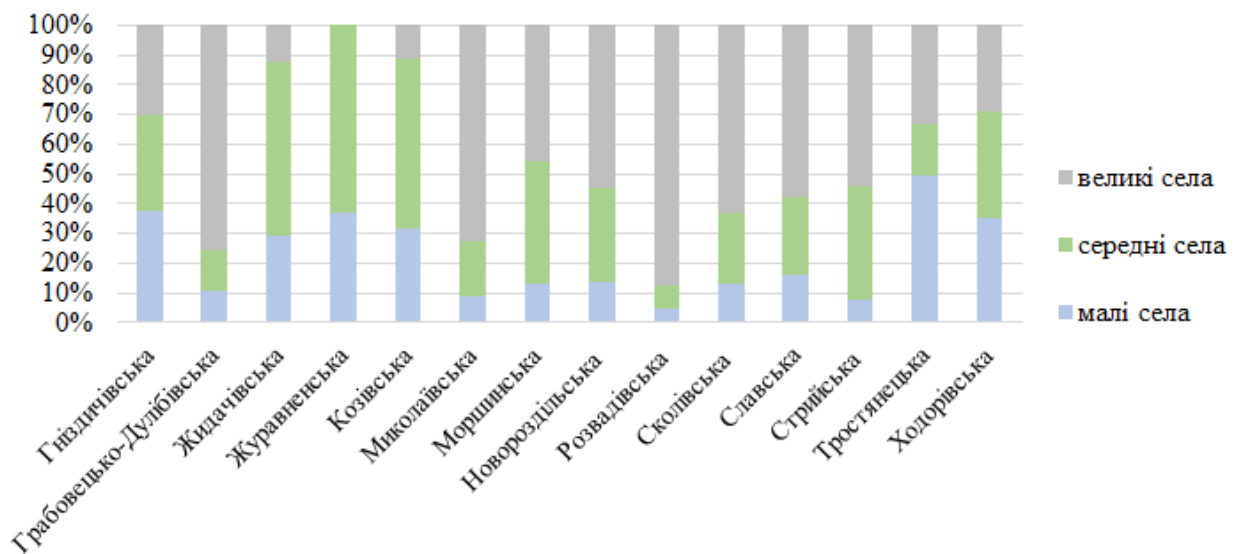

Рис. 4.12. Структура сільського населення громад Стрийського району за розміром поселення проживання, %, 2020 р.
Побудовано за: [14]

Для географії населення (і суспільної географії загалом) наслідками поширення малих сіл у районі є депопуляція (особливо велика у ТГ з переважанням малих сіл), фінансова дотаційність (менша кількість суб'єктів господарювання, потреба фінансування інфраструктури, зокрема первинної медичної допомоги для забезпечення потреб населення старших вікових груп, транспортної і комунальної інфраструктури).

4.4. Просторові відміни

Важливою проблемою суспільної географії є класифікація і типізація об'єктів, зокрема територіальних громад при дослідженні району. Для комплексної характеристики просторових особливостей населення Стрийського району у розрізі територіальних громад проведено багатовимірну типізацію на основі наявних показників, які характеризують переважно систему розселення. Зважаючи на доступність даних і тематику дослідження, відібрано шість відносних показників (табл. К.1): динаміка чисельності населення за 2001–2021 рр. (%) – сумарний приріст (скорочення) кількості населення (природного і механічного), що узагальнено характеризує рівень і якість життя населення [18]; частка населення, яка проживає у адміністративному центрі (%) – концентрування населення; щільність населення (осіб / км²) – характеризує загосподарованість території; щільність поселень (одиниць / 100 км²) – показник освоєності території; частка сільського населення (%) – обернений до рівня урбанізації; середня людність сільського поселення (осіб) як характеристика системи розселення і людського потенціалу (розраховано за [14]). У Стрийському районі є три сільських ТГ, у яких явище урбанізації відсутнє; оскільки використання такого показника методично неправильне, розраховано частку сільського населення.

Після обчислення коефіцієнтів кореляції між усіма показниками (див. табл. К.2) виявлено тісний обернений зв'язок (-0,837) між часткою населення, яке проживає у адміністративному центрі (характеризує концентрацію населення) і часткою сільського населення. Формулюємо емпіричну закономірність: Більша частка населення зосереджена у поселеннях – адміністративних центрах у територіальних громадах, де вищою є частка сільських жителів (менший рівень урбанізації). Міські поселення, як правило, є більшими за людністю порівняно з сільськими. Якщо адміністративним центром є село, то концентрація населення у ньому відносно менша. Досить тісний прямий зв'язок також між часткою населення, яке проживає у

адміністративному центрі, і щільністю населення (0,766): чим більша частка населення зосереджена у центрі, тим більша щільність населення. Усі шість показників включено до розгляду, оскільки частка населення, яке проживає у адміністративному центрі, частка сільського населення і щільністю населення мають різноспрямовані зв'язки (прямі і обернені) з іншими показниками.

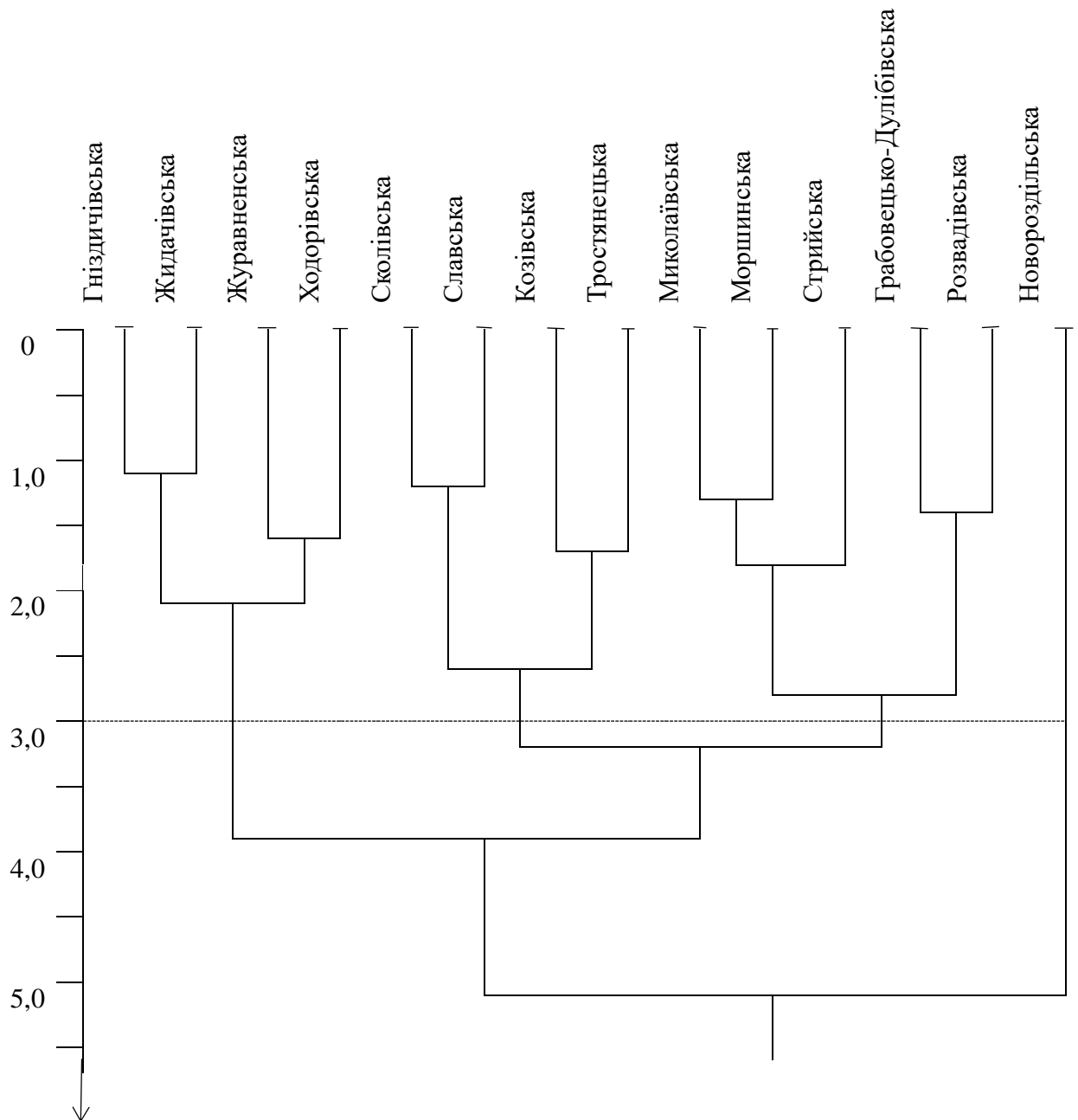

Рис.4.13. Граф "дерево подібностей" громад Стрийського району
Побудовано за табл. К.3

Для типізації і виявлення просторових відмін територіальних громад Стрийського району за показниками населення розраховано відстані між 14 одиницями у шестивимірному просторі (табл. К.3). За результатами побудовано граф «дерева подібностей» (рис. 4.13). Для визначення групи об'єктів (підтипів країн) граф «дерево подібностей» ділять на підграфи. Отримане «дерево поєднань» має складну структуру. За базу порівняння для таксономізації прийнято середні значення показників для Стрийського району. Виділяється чотири групи ТГ Стрийського району, які формують просторові відміни (рис. 4.14).

Перший таксон утворюють Гніздичівська, Жидачівська, Журавненська, Ходорівська ТГ, розміщені на північному сході району, межують між собою, і формують одну просторову відміну. Особливості: найбільше скорочення кількості населення за 2001–2020 рр. (у 2,0 і більше разів, порівняно з районом), висока щільність поселень при низькій середній людності села (від 26,8 до 44,1 особи), з середніми значеннями частки населення адміністративного центру, щільності населення, частки сільського населення (Журавненська ТГ має нижчі значення частки населення, яке проживає у адміністративному центрі і щільності населення). Природні особливості Опілля (розчленований рельєф, значна лісистість, родючі сірі ґрунти) зумовили формування густої мережі поселень. Малі села в умовах соціально-економічної кризи 1990-х рр., реформ сільського господарювання виявилися малопривабливими для населення, що вплинуло на депопуляцію.

Другий таксон формують Сколівська, Славська, Козівська і Тростянецька ТГ. Характеристики таксону: висока і середня частка сільського населення, середні значення середньої людності села (Сколівська і Славська ТГ – на 20 % вище середнього, Козівська і Тростянецька ТГ – на 20 % нижче середнього), низька частка населення, яка проживає у адміністративному центрі, низька щільність населення, диференційовані значення динаміки кількості населення і щільності поселень.

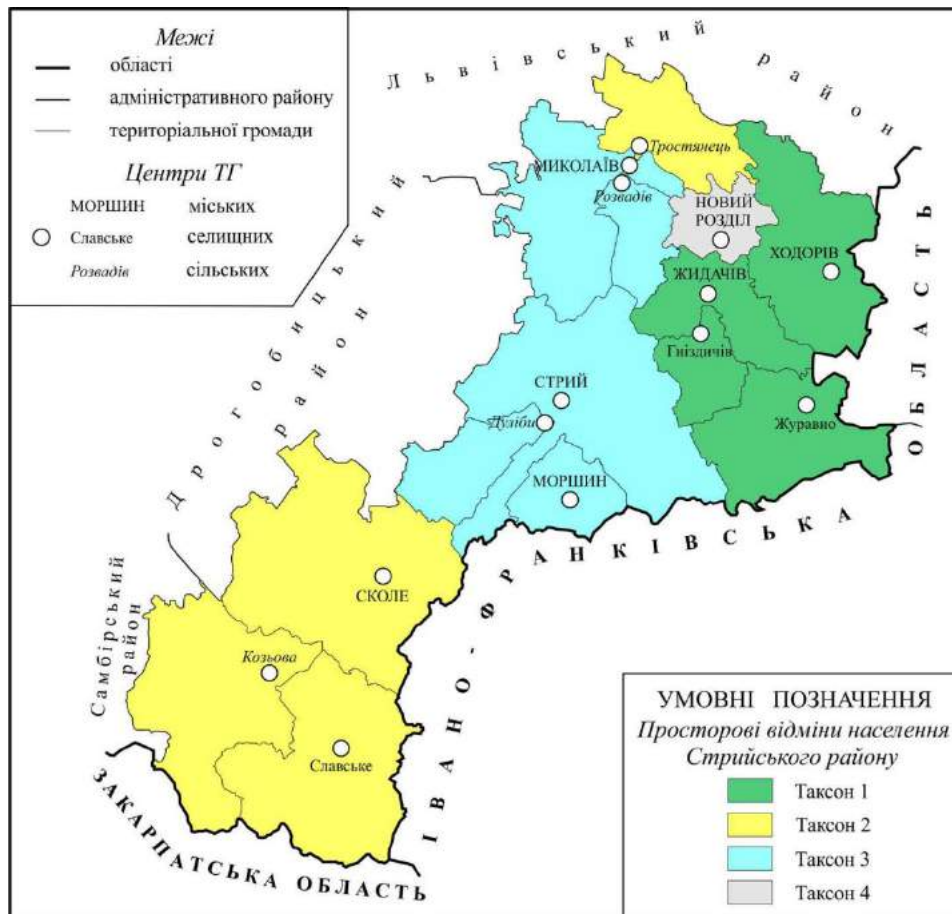

Рис.4.14. Просторові відміни громад Стрийського району
 Побудовано за рис. 4.13

Просторово таксон розділений: чітко виділяється карпатський гірський просторовий ареал (у складі Сколівської міської, Славської селищної і Козівської сільської ТГ) і Тростянецька сільська ТГ (периферійна, на північній окраїні району, на межі з Львівським районом). Тростянецька ТГ за окремими показниками близька до сусідньої опільської просторової відміни (густота поселень, середня людність села); низька частка населення у адміністративному центрі (найменша у районі, 6,8 %) та найближче до нуля скорочення кількості населення за 2001–2020 рр. вплинули на близькість саме з гірськими ТГ Стрийського району.

Третій таксон утворюють найбільша кількість одиниць (п'ять): Миколаївська, Розвадівська, Стрийська, Грабовецько-Дулібівська і Моршинська ТГ. Риси: відносно менше скорочення кількості населення, середні значення частки населення адміністративного центру, вищі середнього

і високі значення щільності населення, частки сільського населення, середньої людності села, середні і вищі середнього значення щільності поселень. Просторово відміна збігається природно-географічно з Передкарпаттям. У межах таксону можна виділити дві підгрупи ТГ: міські і сільські. Грабовецько-Дулібівська і Розвадівська сільські ТГ мають дещо менше зосередження населення у адміністративному центрі і щільності населення, вищі значення середнього розміру села, високі значення частки сільського населення.

Новороздільська ТГ формує один таксон, який найбільше віддалений від інших просторових відмін. Характеристики: дуже висока частка зосередження населення у адміністративному центрі (76,6 %; м. Новий Розділ – сьоме за кількістю населення місто Львівської області) і щільність населення (найменша за площею у районі, 101 км²), висока щільність поселень і середня людність сіл, низька частка сільського населення, невелике скорочення кількості населення за 2001–2020 рр. До складу громади входить найменша кількість поселень (одне місто і вісім сіл), що, зважаючи на малу площу території, визначає високу щільність населення і поселень. Відносно повільне скорочення населення визначається значною мірою кращою віковою структурою населення.

У Стрийському районі виділяється чотири групи територіальних громад за характеристиками населення, три з яких значною мірою збігаються з природно-географічними одиницями Опілля, Передкарпаття і Карпат. Новороздільська міська ТГ формує відміну, яка найбільше відрізняється від інших громад району. При дослідницькій науковій меті характеристики населення Стрийського району можливе виділення двох таксонів – міських і сільських ТГ – на основі найбільшого за представництвом передкарпатського. Для навчальних цілей потреб шкільної географії вважаємо за доцільне зупинитися на виділенні чотирьох типів громад.

Розділ 5. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ Й ТЕХНОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ НАСЕЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ У ШКОЛІ

5.1. Підбір методів і технологій уроку з географії населення Стрийського району (8 клас)

На вивчення розділу «Природа та населення свого адміністративного регіону» навчальною програмою виділено 5 годин [11, с. 58–59]. На нашу думку, оптимальний розподіл година – три теми по одній годині, і екскурсія – дві години. Оскільки учні мають освоїти велику кількість матеріалу, який не наведений у підручнику, вчителю варто використати пояснювально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний) метод навчання географії. Вивчення теми «Населення регіону» предмету «Географія» наприкінці 8 класу опирається на отримані знання з першої теми розділу «Природа та населення свого адміністративного регіону»: розгляд географії населення, його кількісних і якісних характеристик передбачає просторове орієнтування і порівняння, зокрема на базі одиниць адміністративно-територіального устрою субрегіонального рівня (районів при розгляді області) і базового рівня (ТГ при розгляді району). У п. 2.3. вже наголошувалося на потребі збору і опрацювання статистичної інформації для формулювання емпіричних географічних закономірностей населення області та методичні труднощі у цьому процесі.

Нижче наведемо авторські напрацювання фрагменту уроку – виклад нового матеріалу з географії населення Львівської області. Стрийський район розглядається як один з семи районів нового АТУ регіону. Невелика кількість об'єктів дозволяє сприймати матеріал з таблиць (див. Дод. Л). Структура викладу ґрунтується на розкритті населення України [6, 27] і публікацій з суспільно-географічної характеристики населення регіону [10, 16].

«Динаміка кількості населення країни, регіону визначається природним і механічним рухом населення. Львівська область, як інші області Західного регіону України, відзначається достатньо позитивними демографічними параметрами, порівняно з іншими областями країни. При цьому відбувається

депопуляція населення, яка розпочалася з 1994 р., зумовлена переходом до звуженого природного відтворення та зростанням негативного балансу міграції. Найвищі темпи депопуляції були у 1994–2009 рр. (різке скорочення народжуваності у 1990-х рр., зумовлене передусім структурно-демографічним чинником – у репродуктивний вік вступило малочисельна когорта онуків воєнного покоління; економічна криза; посилюється міграційних відтік за кордон. З 2010 р. Львівська область демонструє більш сприятливі демографічні тенденції, порівняно з загальнонаціональними. З 2005 р. сальдо міграції у області стало додатнім [16].

Спостерігається природне скорочення кількості населення (-8,2 % у 2021 р.), тоді як міграційний приріст додатній, але дуже незначний (+0,3 %). Львівський район вирізняється найменшим загальним скороченням кількості населення, оскільки має відносно кращу демографічну ситуацію і найбільш привабливий для міграції (+3,0 %). Стрийський район має гірші показники на фоні області. Зокрема, виділяється ареал найінтенсивнішого скорочення населення (понад 10 %, тобто 1 %, у середньому щороку у період 2002–2020 рр.) у північно-східній частині району, на межі з Золочівським районом (Гніздичівська, Журавненська, Ходорівська громади). Найкраща ситуація – у Стрийській міській і Тростянецькій сільській громаді (скорочення до 1 % у середньому щороку у період 2002–2020 рр.). Найменше природне скорочення населення у Яворівському районі, найбільше – у Червоноградському (-1 % за рік). Червоноградський і Яворівський райони області мають найбільший міграційний відтік населення, що зумовлено сукупною дією низки факторів: відсутність місць роботи; прикордонне положення; приміське положення. Тенденцією є більший міграційний відтік з сільської місцевості. Зокрема, у Стрийському районі (також Львівському і Золочівському) у 2021 р. відзначався міграційний приріст населення у міських поселеннях і скорочення – у сільській місцевості».

Наступний фрагмент уроку має пошуково-евристичний характер; спонукає учнів сформулювати точку зору і довести її. Вчитель формулює

проблемне питання: «Які тенденції змін міграційного руху населення у Львівській області з початком війни в Україні?»

Очікувані міркування учнів: Львівська область є привабливою для вимушених мігрантів з східних і південних регіонів України, оскільки віддалена від зони бойових дій; міська, і сільська місцевість є привабливими; поселення вимушених мігрантів у сільській місцевості зумовлено кращою забезпеченістю житлом, вищою безпекою (щодо ракетних ударів), меншою залежністю від централізованої інфраструктури, автономністю опалення, водопостачання і водовідведення, кращими можливостями індивідуального забезпечення продуктами харчування.

«Природний приріст населення визначається сумою народжуваності і смертності. У Львівській області загальний коефіцієнт народжуваності становив 7,8 ‰, смертності – 16 ‰, природного приросту – -8,2 ‰. Народжуваність найвища у Львівському і Яворівському районах (понад 8 ‰) (завдяки наймолодшій віковій структурі). Найнижча народжуваність у Дрогобицькому районі. Високою смертністю вирізняються Золочівський і Червоноградський район. У Львівській області сільська місцевість має, порівняно з міськими поселеннями, дещо вищу народжуваність і значно вищу смертність, інтенсивнішу депопуляцію. Стрийський район, порівняно з областю, має дещо нижчу народжуваність і вищу смертність».

Наводимо фрагмент уроку з використанням репродуктивного методу (учні вже аналізували статеву-вікову піраміду України). «Статеву-вікову піраміду міського і сільського населення Стрийського району і Львівської області (рис. Е.1–Е.4) дуже подібні. Зберігаються загальні закономірності, такі як переважання чоловічого населення над жіночим у молодших вікових групах внаслідок статевих відмінностей у народжуваності; переважання жіночого населення над чоловічим у старших вікових групах внаслідок більшої тривалості життя жінок. Шукаємо спільні риси статево-вікової структури міського і сільського населення Стрийського району і Львівської області».

Очікувані міркування учнів:

- звужена основа, що свідчить про від'ємний природний приріст, тенденцію зменшення народжуваності, особливо у 2016–2021 рр. і 1991–2000 рр. порівняно з попередніми п'ятирічними інтервалами;

- «яма» у жіночому населення вікових груп 40–54 роки, (більше виражена у Львівській області, ніж у Стрийському районі; у сільському населенні Стрийського району – найменш виражена);

- частка осіб у віці до 4 років (2016–2021 років народження) є навіть меншою ніж у віці 25–29 років (1991–1995 роки народження, «кризові 1990-і роки»), що свідчить про загострення демографічної проблеми в Україні.

Вчитель підсумовує, що, ймовірно, чинником її формування є міграційні процеси, зокрема трудова міграція жіночого населення у країни Європи (висновок на основі аналогії з сусідньою Івано Франківською областю) [53].

«Для усвідомлення майбутніх тенденцій і загроз у функціонуванні усіх підсистем суспільства, особливо економічного розвитку, соціальної сфери, важливим показником є існуюча вікова структура з точки зору формування працересурсного потенціалу. Пригадуємо, розраховують показник демографічного навантаження особами до- і після-працездатного віку на 1000 осіб працездатного віку. У Львівській області на 1000 осіб працездатного віку припадає 458 осіб, з них 237 – у віці до 14 років, 221 – у віці 65 років і старше. Такі значення близькі до загальнодержавних (483, 221, 262 відповідно) [71].

В усіх районах області, крім Дрогобицького, частка осіб 0–14 років перевищує частку осіб старше 64 років (що позитивно). Стрийський район має значення, близьке до обласного. Демографічне навантаження вище у сільського населення – 483 на 1000 працездатних проти 442 у міського (259 проти 224 у міського населення) і старше працездатного віку (224 і 218 відповідно). Найвище демографічне навантаження – в Яворівському районі (468), що пов'язано з дуже високою часткою осіб молодше працездатного віку, попри найнижче в області навантаження особами старше працездатного віку (192). Найменше демографічне навантаження у Червоноградському районі

(444), де на 1000 працездатних припадає менше осіб молодше і старше працездатного віку».

«Соціально-економічна структура населення значною мірою ґрунтується на місцевості проживання. У Львівській області 61,2 % населення проживають у міських поселеннях (див. табл. Л.1). Рівень урбанізації відрізняється по районах області. Найвища частка – у Львівському (75 %) і Дрогобицькому (70 %) районах, які містять агломераційні утворення області. Середнім є рівень урбанізації у Червоноградському районі (північно-західна частина області, третій осередок міських поселень в силу розвитку видобувної промисловості). У інших районах області переважає сільське населення. Найвища частка сільського населення у Самбірському районі – 68 % (пригадуємо: складений передгірськими і гірським колишніми Старосамбірським, Самбірським, Турківським районами). Стрийський район, попри наявність багатьох міст і селищ міського типу, має рівень урбанізації 47 %, тому що до складу району входить багато сільської місцевості».

Таким чином, вчитель географії, при належній теоретико-методичній фаховій підготовці, володіючи навиками пошуку інформації, роботи з базами даних і геоінформаційними системами має можливості не лише сформулювати знаннявий компонент щодо населення регіону, району, але і впроваджувати просвітницько-виховні моменти, ціннісно орієнтоване навчання.

5.2. Проектні технології на уроках з географії населення регіону (6–9 клас)

Дидактично-методична розробка виконана у контексті наскрізних змістовних ліній, рекомендованих навчальною програмою вивчення географії у 6–9 класах [11]. Завдання у руслі наскрізної змістової лінії «Громадянська відповідальність» опирається на сформовані при вивченні географії у 6 – 7 класах уміння (працювати в групі над географічними дослідженнями та проектами на засадах співробітництва, отримання і аналіз інформації щодо явищ і процесів із широкого кола джерел), розвиває у 8 класі вміння працювати

в групі над географічними дослідженнями та проектами на засадах співробітництва, розуміти сенс поставленого завдання, вибудовувати аргументацію; вміння змістовної лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток», сформовані у 7 класі при аналізі природних комплексів своєї місцевості, описує антропогенних ландшафтів своєї місцевості.

Місце завдання у розподілі годин аргументується наступним: у 8 класі географія вивчається під назвою «Україна у світі: природа, населення», 2 год. у тиждень. У «Вступі» (2 год) учні ознайомлюються з об'єктами вивчення фізичної і суспільної географії, джерелами географічної інформації, зокрема у сучасний період. У першому розділі «Географічна карта та робота з нею» (6 год) учні отримують знання про картографічні інтернет-джерела, геоінформаційні й сучасні навігаційні системи, вчать отримувати й аналізувати інформацію щодо природних і соціальних явищ та процесів із широкого кола джерел географічної інформації. У другому розділі «Географічний простір України» (7 год) виконання завдання передбачено наприкінці другою теми після вивчення Україна на політичній карті Європи і світу зокрема використання компонентів теми 2 «Формування території України. Адміністративно–територіальний устрій України», після вивчення теми 1 «Україна на політичній карті Європи і світу». Учні 8 класу вже вивчили адміністративно-територіальні одиниці України; особливості сучасного адміністративно-територіального устрою України; вміють аналізувати зміни територіальних кордонів України, зокрема 2015–2020 рр., і прогнозувати його соціально-економічні наслідки. У межах ціннісного компоненту учні вчать формулювати висновки про місце свого населеного пункту в контексті сучасних територіальних змін.

Календарно завершення другої теми другого розділу припадає на сьомий тиждень навчального року (10–14 жовтня у 2022/2023 н.р.). Розробка пов'язана з змістовно з сферою «населення», оскільки населений пункт – це місце проживання населення; адміністративно-територіальна реформа децентралізації у Україні спрямована на формування спроможних громад для

піднесення життєвого рівня населення; при формуванні територіальних одиниць враховується принцип доступності послуг, виконання яких покладено на одиниці певного просторового рівня; показники інфраструктурної забезпеченості ТГ закладами дошкільної і загальної середньої освіти, первинної медичної допомоги використовуються як додаткові при оцінці спроможності; транспортна інфраструктура була критерієм для отримання державної дотації об'єднаним територіальним громадам у 2016–2019 рр. [18].

Навчально-дослідницький проект «Функції населених пунктів Стрийського району» (див. Дод. М) виконується у малих групах (4–8 учнів). Кожна група повинна заповнити чотири бланки (розподіляються між учнями в межах групи), сформулювати узагальнення по кожній із груп закладів: освітніх, охорони здоров'я, культури, транспорту. На основі заповнених бланків і узагальнень зробити висновок про місце і функції свого та інших, безпосередньо відомих, населених пунктів у системі адміністративно-територіального устрою; зв'язку ролі (місця і функції поселення) з кількістю населення.

Для апробації у Нижньосиньовидненській школі I–II ступеня запропоновано перелік з восьми одиниць, більшість з яких безпосередньо знайома учням: одна одиниця – Підросохатне (периферійний куток у с. Нижнє Синьовидне), та 7 населених пунктів: мале село Тишівниця (сусіднє з с. Нижнє Синьовидне, входить до одного старостинського округу), с. Гребенів (середнє село, на південь від Сколе, центр старостинського округу), с. Нижнє Синьовидне (рідне для багатьох учнів, велике село, центр старостинського округу), селище Верхнє Синьовидне (центр старостинського округу, найближче міське поселення, відстань до 3 км), м. Сколе (мале міське поселення, колишній центр району, тепер центр ТГ, до якої входять усі згадані вище поселення), м. Стрий (Середнє місто, місто обласного підпорядкування, центр укрупненого нового АР), м. Львів (обласний центр, який учні відвідували раніше під час екскурсії, також ймовірно з своїми сім'ями).

Методичні вказівки вчителя наступні: «Кожна група отримала чотири бланки. Працюєте спочатку індивідуально: один–два учні (учениці) заповнюють один бланк. Ознайомимося з бланком. У першому стовпчику – населені пункти, які потрібно дослідити. Більшість з них вам знайома. Звертаю увагу, Підросохатне – це не окреме поселення, це частина (куток) с. Нижнє Синьовидне. Наступні стовпчики – заклади певної сфери, що задовольняють потреби населення: освіти, культури, транспорту тощо. Усі ці заклади надають послуги, якими ми користуємося з різною частотою: наприклад, у школі вчимося п'ять днів у тиждень, відвідуємо бібліотеку раз у місяць, дивимося виставу у цирку чи театрі один – два рази у рік. Ваше завдання: замалювати комірку, яка показує наявність закладу у населеному пункті. Як джерела інформації використовуєте власний попередній життєвий досвід, електронні карти, наприклад Google Maps [87], інформаційну картку населеного пункту у Інтернет-мережі (сайт ТГ, або Вікіпедію). Додатково можна вказувати числом у комірці кількість закладів (якщо їх небагато). Звичайно, Ви не вкажете кількість наприклад магазинів у Стрию чи Львові. Продемонструйте свою обізнаність і вміння шукати інформацію хоч для свого населеного пункту, інших добре вам знайомих. По кожній сфері (їх одна або дві, залежно від кількості типів закладів, щоб завдання були рівноцінними по обсягу) Формулюєте узагальнення про розміщення закладів, функції різних населених пунктів (записати під таблицею).

Другий етап роботи – обговорити отримані результати, сформулювати загальний висновок навчально-дослідницького проекту «Функції населених пунктів Стрийського району», дати відповіді на питання: Який зв'язок між типом населених пунктів, кількістю населення і кількістю закладів різних сфер у ньому? Яке місце с. Нижнє Синьовидне у системі адміністративно-територіального устрою Стрийського району? Відповідь записати (3–4 речення).

Третій етап – представлення отриманих результатів. На уроці кожна група матиме три хвилини для виступу».

Для якісного виконання вчитель наголошує на розумінні окремих названих типів закладів [5]: спеціалізована школа – загальноосвітній заклад з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів, заклад позашкільної освіти – мистецька (музична, художня тощо) школа, спортивно-юнацька школа, центр або дитячої та юнацької творчості (учнівської) творчості, мала академія наук, дитячо-юнацькі табори тощо. Супермаркет – магазин самообслуговування, як правило входить до мережі закладів, з широким асортиментом продуктів харчування та непродовольчих товарів. Спеціалізована крамниця – це заклад роздрібною торгівлі, який зосереджується на продажу певної групи товарів (побутова хімія, книги, будівельні товари, взуття, одяг, електроніка, ювелірні вироби, меблі тощо, чи з ще вужчим спектром – комп’ютерна техніка, спортивно-туристичні товари, товари для немовлят, насіння тощо). Торговий центр – комплекс крамниць, часто включає супермаркет, заклади побутового обслуговування, громадського харчування, розважальні заклади, має паркувальні місця для відвідувачів, зручне розташування і добру транспортну доступність.

Фельдшерсько-акушерський пункт – заклад первинної медичної допомоги, є у середніх і великих селах, селищ, і надає консультування населення, долікарську допомогу, проводить санітарно-протиепідеміологічну роботу. Лікарня – це медичний заклад, який надає стаціонарну медичну допомогу. Загальна лікарня є багатопрофільною установою. Спеціалізована лікарня спрямовані на лікування певної групи захворювань: кардіологічні, інфекційні та ін., або певну групу населення, наприклад дитяча лікарня.

Для виконання завдання дається тиждень часу. На наступному після завдання уроці при потребі проводиться консультація, при наявності запитань в учнів (учениць).

Очікувані узагальнення учнів (учениць): Найпоширенішим типом закладів освіти з загальноосвітня школи. Садочки є великих селах і міських поселеннях. Заклади професійної освіти є у містах. Заклади вищої освіти є у великих містах. Чим менше поселення, тим менше закладів освіти у ньому

знаходиться. У с. Нижнє Синьовидне з закладів освіти є ЗЗСО I–II ступеня. Потреби дитячого садочка і школи III ступеня задовольняються у селищі Верхнє Синьовидне. Спеціалізовані школи (гімназія) та заклади позашкільної освіти (мистецька школа) є у містах. Послуги професійної освіти пропонуються у м. Сколе, Стрий, Львів; вищої освіти – у м. Львові.

Заклади торгівлі продовольчі, змішаного типу представлені в усіх типах поселень. У містах є супермаркети, спеціалізовані магазини. Чим більше міст, тим більше різних типів спеціалізованих магазинів представлено (електроніка, побутова хімія, будівельних матеріалів, ювелірні, автосалони тощо). Торговий центр у Сколе – це міський ринок, у закритому приміщенні, у Стрию є кілька торгових центрів («Орлан», Центральний), супермаркет будівельних матеріалів Епіцентр. У Львові багато торгових центрів, часто з закладами розваг (кіно, дитячий центр; наприклад Кінг Крос Леополіс, Форум, Скриня, Спартак та ін.). Потреби населення сіл у товарах повсякденного вжитку можна задовольнити за місцем проживання. Для покупки товарів тривалого вжитку, одягу тощо потрібно їхати у міста. У великому місті більші можливості вибору. В наш час розвивається інтернет торгівля, тому багато товарів можна замовити з дому, без здійснення поїздки.

Найпоширенішим типом закладів охорони здоров'я є аптеки і аптечні пункти, які є в усіх населених пунктах. У селах є фельдшерсько-акушерські пункти, у міських поселеннях – лікарні. Спеціалізовані лікарні є у обласному центрі (або поселеннях Львівської агломерації). У с. Нижнє Синьовидне є аптеки, фельдшерсько-акушерський пункт. При потребі подальшої консультації чи обстеження пацієнтів скеровують у центр ТГ м. Сколе (відстань 10 км). Жителі с. Тишівниця обслуговуються фельдшерсько-акушерським пунктом у с. Нижнє Синьовидне.

Заклади культури є в усіх типах поселень. Церква є у кожному поселенні; бібліотека, народний дім – у центрах СО. Кінотеатри є у Стрию (один) і Львові (кілька). У Сколе є кілька басейнів у готелях і відпочинкових оселях, які доступні тільки для туристів. Театри, цирк є тільки у м. Львові.

Найпоширенішими закладами культури є храми, що зумовлено релігійністю населення, дотриманням традиційного укладу життя. Чим більший населений пункт, тим різноманітніші заклади (зокрема епізодичного попиту) представлено у ньому.

Зупинки громадського транспорту є в усіх населених пунктах (Тишівниця – автотранспорту, інші населені пункти – автомобільного і залізничного), залізнична станція є у Сколе, у Львові їх кілька, залізничний вокзал є у Стрию і Львові (Приміський і Головний). Аеропорт є у обласному центрі.

Загальний висновок: Як правило, чим більша людність населеного пункту, тим вищий його адміністративний статус, більшу кількість закладів різних сфер представлено, більша кількість послуг пропонується споживачам. У кожному населеному пункті проживаюся люди, задовольняються повсякденні послуги (продовольчі, загальноосвітні).

Вчитель наголошує: встановлені висновки є закономірністю, яка може мати винятки. Наприклад, у Козівській сільській ТГ Стрийського району адміністративний центр – с. Козьова (проживає 960 осіб), до її складу входять такі великі села як Плав'я (1,4 тис. жителів), Жупани (1,0 тис. осіб). Спеціалізовані заклади можуть створюватися не в найбільших містах, а у інших поселеннях (зважаючи на географічне положення, або наявність природних ресурсів, які не можна транспортувати – рекреаційні ресурси: селище Славське, с. Плав'я – гірськолижні курорти, попри відносно невелику людність).

Розробка була виконана під час проходження педагогічної практики у жовтні 2022 р., апробована у 8 класі Нижньосиньовидненській школі I–II ступеня. Напрацювання має методичне значення, може бути використання вчителями географії для проведення аналогічної навчально-дослідницької проектної діяльності, змінюючи набір населених пунктів відповідно до місцевості проживання.

5.3. Позакласна робота

Додаткові можливості використання матеріалів про населення Стрийського району має позакласна робота.

Перманентне позакласне навчання можливе у формі факультативу чи гуртка. Принциповими відмінностями між цими видами діяльності є включення їх у загальну систему освіти. Факультатив як курс за вибором включається у розклад роботи, організовується відповідно до затверджених МОН навчальних програм [54]. Як правило, між вчителями школи існує висока конкуренція за впровадження курсів на вибір, адже в умовах скорочення контингенту учнів, мінливості навчальних програм з предметів це – можливість працювати і навчати предмет. Для учнів 5–9 класів визначено дві години курсів на вибір у тиждень. Вузким місцем для пропозиції факультативів вчителями географії є існуючий пропонований перелік на державному і регіональному рівні. Державні стандарти і навчальні освітні програми в Україні побудовані на основі компетентнісного підходу. Факультативний курс з краєзнавства не пропонується на рівні Міністерства освіти. І науки України Натомість пропонується кілька програм курсу за вибором «Українознавство» (для 9 класу, для 5–7 класів з поглибленим вивченням української мови, для 1–4 класів та ін.). Більшість з них мають історико-культурний контекст. Програма «Українознавство» для 5–11 класів нової української школи задіює міжпредметні зв'язки з географією у 9 класі (загальна назва «Українське державотворення», прикінцевий розділ 4 «Українська незалежність як національний ідеал і практична програма державотворення», передбачено зв'язки з темою географії «Національна економіка та світове господарство») і значно ширше – у 10 класі (загальна назва «Українство в світі», розділи «Українці на поселеннях (початки та етапи творення явища світового українства)», «Нашого цвіту – по всьому світу», «Культурно-мистецька спадщина українців», зв'язки з географією, регіональними розділами («Європа», «Азія», «Африка») і 11 класі («Українське суспільство та держава: розмаїття виявів та взаємодії»).

Представлено навчальну програму з українознавства «Земля, де живем, Україною зовем» для 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів Великоновосілківського району Донецької області [28]; особливістю є спрямування на впровадження вибіркового курсу в умовах полікультурного середовища. Зміст курсу у 8–9 класах тісно пов'язаний з інваріантною складовою навчального плану, зокрема «Географія». Теми перших двох років розкриваються на матеріалах району (символіка, природа, культурно-релігійне розмаїття, природні ресурси і місцева економіка, поширені ремесла, історико-географічні пам'ятки). Зокрема, одне заняття пропонується для характеристики особливостей національного складу населення своєї місцевості. На нашу думку, з точки зору вчителя географії, реалізація аналогічного курсу на вибір – оптимальна умова для впровадження краєзнавства у загальну освіту.

Систематичне позакласне навчання (тиждень географії, географічні конференція, вечір, олімпіада тощо) вимагає значних додаткових витрат вчителем і учнями. Часто перевага надається позакласному навчанню з інших предметів – іноземні мови, інформатика, які високо цінуються батьками учнів як основа загальних компетентностей у сучасному світі.

Епізодичне позакласне навчання, зокрема екскурсії, має значний потенціал для економічної і природничої географії рідного краю. Екскурсія запланована як підсумкова тема розділу «Природа та населення свого адміністративного регіону». Екскурсія пропонується комплексною. Тематика з географії населення розкривається у кількох блоках. Під час екскурсії апробовано використання різних технологій навчання географії, зокрема поєднання проблемного викладу і репродуктивного відтворення знань.

Наприклад, на початку екскурсії учням пропонується з'ясувати особливості динаміки кількості населення поселення. Вчитель: «В Україні з 1994 р. спостерігається депопуляція – скорочення кількості населення. останніми роками за рік кількість населення скорочується приблизно на 400 тис. осіб (нагадаємо, районний центр Стрий має 60 тис. жителів). У 2021 р. усі

регіони України мали від'ємний природний приріст, і більшість мали від'ємний механічний приріст (крім Київської області, Києва, Харківської, карпатський областей країни). У нашому селищі тенденція відмінна: у 1989 р. – 1085 осіб, 2001 р. – 1096 осіб, 2020 р. – 1113 осіб. Приріст дуже малий, але додатній. Поміркуйте, які фактори впливають на зростання кількості населення?»

Очікувані відповіді учнів: наявність багатодітних сімей, тимчасова трудова, а не постійна, міграція; розвиток нових видів господарської діяльності, зокрема розвиток туризму.

Вчитель: «Етно-конфесійні особливості населення є характеристикою, яка визначає уклад життя, моделі демографічної поведінки, зайнятості тощо. Ще з сер. ХІХ ст. відзначають, що сільська місцевість Прикарпаття, гірські райони Карпат відзначалася дуже високою часткою українців; у індустріалізованих поселеннях проживало багато євреї, поляків, після ІІ Світової війни зросла частка росіян. Пам'ятаємо, що за даними перепису населення України 2001 р. частка українців у населенні становила 77,8 %. Області з найвищою часткою українців – це галицькі області (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, понад 95 %). У Нижньому Синьовидне частка українців була 99,6 %. Проживало тільки три особи – росіяни, і одна особа – білоруської національності. Мовний розподіл був аналогічний. На Ваш погляд, чи змінилася ситуація за 20 років після перепису населення? Як війна в Україні вплинула на етно-мовний склад населення?»

Очікувані відповіді учнів: етнічний склад не зазнав значних змін; у селі наявні вимушено-переселені особи, часто вони мають родичів у поселенні. Кількість вимушено-переселених осіб невелика (4–5 сімей); переселенці намагаються інтегруватися у соціокультурне життя, відвідують церкву; діти - учні перейшли на українську мову спілкування.

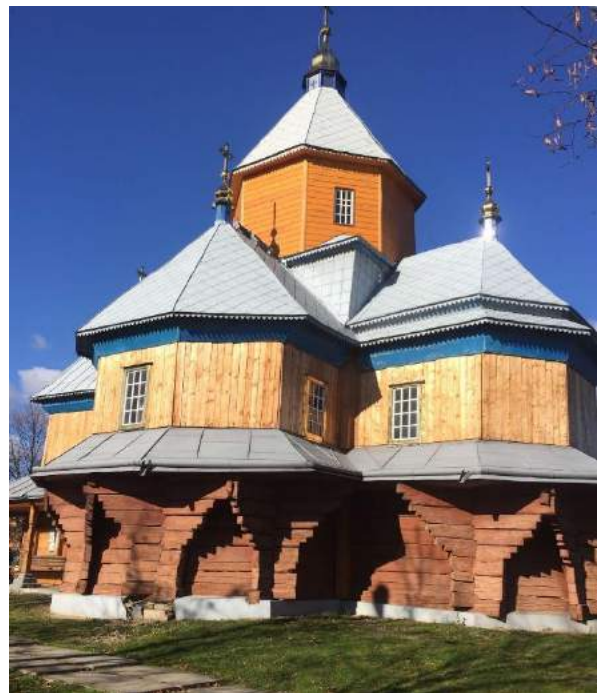
Вчитель: «Гірська частина Стрийського району відноситься до етнографічного регіону Бойківщина, який вирізняється нематеріальною культурою (говірка, музичне мистецтво), матеріальними і побутовими

відмінностями. Господарювання розвивалося на основі скотарства (зокрема, вівчарства) і землеробства. Було високо розвинене солеваріння (Дрогобич, Калуш, Стара Сіль, Нагуєвичі; сіль вивозили в різні регіони України та експортували в Європу), промисли, пов'язані із використанням і обробкою деревини. Найвище досягнення бойків – дерев'яна церковна архітектура [7]. У нашому селі Нижньому Синьовидньому знаходиться дерев'яна церква Успіння Пресвятої Богородиці (1803 р.) – пам'ятка архітектури національного значення, дерев'яна дзвінниця XVIII ст. До сьогодні церква функціонує, її планування не змінилося, попри нове покриття даху. Культура і релігійність є дуже інерційними, і продовжують впливати на повсякденне життя населення». Сприйняття матеріалу екскурсії актуалізується використанням ілюстративного матеріалу, зокрема демонстрацією світлин, як виглядала церква Успіння Пресвятої Богородиці (рис. 5.1).

а) 1937 р.

Джерело: Драган М. Українські дерев'яні церкви. – Львів, 1937.

б) 2022 р.

Джерело: авторське фото

Рис. 5.1. Церква Успіння Пресвятої Богородиці (с. Нижнє Синьовиднє).

Географія як навчальний предмет має широкі можливості для проведення позакласного навчання, оскільки її зміст тісно пов'язаний з навколишнім

світом, соціально-економічною діяльністю населення, суспільно-політичним розвитком. Позакласне навчання, зокрема екскурсії, дозволяють поглибити знання основних питань змісту шкільного курсу географії, формувати в учнів уміння і навички дослідницького характеру. В позакласному навчання географії, зокрема з тематики населення, широко використовується краєзнавчий матеріал, формуються вміння школярів самостійно здобувати і застосовувати географічні знання. Краєзнавчий контекст відповідає не тільки прийнятому компетентісному підходу до загальної освіти, а й рекомендаціям ціннісного підходу до освіти.

5.4. Міжпредметні зв'язки географії населення у школі

Міжпредметні зв'язки трактуються у педагогіці як такі, що один предмет є основним, а відомості з іншого викладаються лише в допоміжній ролі з метою повторення, прискорення процесу навчання чи закріплення знань, умінь і навичок. «Дидактичний засіб, який передбачає комплексний підхід до формування й засвоєння змісту освіти, що дає можливість здійснювати зв'язки між предметами для поглибленого, всебічного розгляду найважливіших понять, явищ» [36, с. 210]. У нашому випадку феноменом, щодо якого розглядаються міжпредметні зв'язки, є населення, зокрема на субрегіональному і локальному просторовому рівні. Короточасні моменти з інших предметів мають допоміжне значення, сприяють глибшому осмисленню і сприйняттю явища, поняття.

Потенціал застосування міжпредметних зв'язків щодо тем «населення Стрийського району» визначається наступним:

- населення (людина і суспільство) є об'єктом дослідження низки наук, тому вивчається у відповідних їм навчальних предметах загальної середньої освіти, зокрема «Історія України. Всесвітня історія», «Основи правознавства», «Основи здоров'я» у 6–9 класах, «Історія: Україна і світ», «Громадянська освіта» у 10–11 класах;

– населення як сукупність людей характеризується низкою кількісних статистичних показників, у т. ч. таких, які навчає розраховувати шкільний курс «Математики»: округлені значення, середнє арифметичне значення, знаходження відсотків від числа і цілого за відсотком, дії з додатними і від’ємними числами;

– просторові особливості (країна і регіон проживання, зокрема Стрийський район, Львівська область, західний регіон України) вивчаються також у природничих предметах, зокрема «Біологія»,

Міжпредметні зв’язки з «Історією України» тематично легко задіюються на уроках з вивчення міського розселення в Україні та на прикладі регіону. Розроблено таблицю 5.1, яка показує розподіл сучасних міських поселень Львівської області і зокрема Стрийського району за часом набуття статусу селища міського типу або міста.

Таблиця 5.1

Групування міських поселень Львівської області за часом надання міського статусу

Період формування поселення як міського	Львівська область (приклади)	У т. ч. Стрийський район
XI – XIV ст.	Белз, Бібрка, Буськ, Старий Самбір, Судова Вишня	Жидачів
до сер. XVIII ст.	Стара Сіль, Поморяни, Олесько, Щирець, Великі Мости, Глиняни, Доброміль, Комарно, Мостиська, Перемишляни, Рава-Руська, Радехів, Рудки, Турка, Угнів, Хирів	Миколаїв, Сколе, Стрий, Ходорів
XIX – поч. XX ст.	Івано-Франкове, Краковець, Магерів, Новий Яричів, Нижанковичі, Куликів, Лопатин, Підкамінь,	Журавно, Розділ
II пол. XX ст.	Гірник, Добротвір, Жвирка, Красне, Східниця, Пустомити, Бориня, Дубляни, Меденичі, Нові Стрілища, Підбуж, Великий Любінь, Немирів, Шкло, Рудно, Брюховичі	Верхнє Синьовидне, Гніздичів, Дашава, Моршин, Славське
у т. ч. нові	Новояворівськ	Новий Розділ

Складено за: [21, с. 109]

Демонстрація доповнюється викладом відомостей про приклади зміни статусу і розвитку окремих міських поселень району (та області). Наприклад, найдавнішим з сучасних міст Стрийського району є Жидачів, який отримав магдебурзьке право 1393 р. [42, с. 71]. У другій половині ХХ ст діяло кілька чинників, які зумовлювали надання поселенням статусу смт і міст. Низка сіл отримали статус селища міського типу у Львівській області у 1957 р. (Дубляни Самбірського району, у Стрийському районі – Верхнє Синьовидне, Гніздичів, Журавно).

Розвиток рекреаційного господарства зумовив переведення низки поселень у міські: Великий Любінь, Немирів, Славське, Шкло, Моршин. Славське вперше згадується в 1483 р. як вже існуюче поселення. В кін. ХІХ ст. через село була прокладена залізницю, яка сполучила Сколе з Мукачевом. З ХІХ ст. Славське починає розвиватися як туристичний курорт. У 1920–30-х рр. були побудовані перші витяги і трампліни. У міжвоєнний період у складі Польщі було адміністративним центром гміни, у советський час, до 1959 р. – адміністративний центр Славського району Дрогобицької області. У 1961 р. Славське отримало статус селища міського типу.

Село Дашава вперше згадується 1445 р. У 1912 р. фірма «Сіменс» знайшла тут найбільше в Європі родовище природного газу, яке почали розробляти 1921 р. Було покладено газопровід до Стрия (1922 р.), Львова (1929 р.), Києва (1946–1948 рр.), Москви (1951 р.), Дашава – Мінськ – Рига (до 1970 р.). До 1966 р. газопровід Дашава-Київ-Москва працював у східному напрямку. З 1948 р. Дашава має статус селища міського типу.

Розвиток добувної промисловості та енергетики в повоєнний період зумовив формування низки нових міських поселень. На території сучасного Червоноградського району заснували смт Добротвір (1951 р., поселення енергетиків Добротвірської теплової електростанції), смт Гірник (1954 р., поселення гірників однієї з шахт Львівсько-Волинського кам'яно-вугільного басейну). У Яворівському районі заснували поселення Янтарне (з 1969 р. – смт Новояворівське, з 1986 р. – місто). На території сучасного Стрийського району

у зв'язку з освоєнням великого родовища самородної сірки засновано місто Новий Розділ (1953 р.) [21].

Володіння рідною і іноземними мовами – одна з загальних компетенцій шкільної освіти. В школах України практикують вивчення двох іноземних мов. При виборі другої іноземної мови заклади освіти враховують кадрове забезпечення, а також суспільні вимоги (зокрема, відмова від російської мови як іноземної для вивчення у школах). Часто вибір робиться на користь польської мови: країна – сусід України, куди спрямований значний потік трудової міграції, належить до групи слов'янських мов, що полегшує вивчення. Додатковим аргументом вивчення польської мови як другої іноземної у Львівській області, зокрема і Стрийському районі, є соціально-культурні історичні зв'язки.

Досягненню вільного рівня володіння польською мовою сприяє застосування діяльнісного підходу до навчання, засвоєння соціокультурної компетентності, позакласна робота, яка націлена на реалізацію творчих, соціальних, дослідницьких та інших проектів. У контексті тематики дослідження, зважаючи на перебування території у складі Польщі до 1939 р. і наявність наукових напрацювань польською мовою про поселення, пропонуємо міжпредметний дослідницький проект «Історично-географічна характеристика населеного пункту кін. XIX – поч. XX ст.». Вихідним для використання джерелом є «Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich» [89], який містить відомості про поселення, які входили до складу Польщі кін. XIX ст.: географічне положення, адміністративний статус, природно-географічні особливості, кількість населення, його національно-релігійний склад тощо. Виконання завдання задіює знання, навички і вміння учнів з таких предметів: «Іноземна (польська) мова» – розширення лексики учнів, навички перекладу; «Українська мова» – формулювання тексту; «Інформатика» – пошук джерел у інтернет-мережі, пошук інформації на інтернет-сторінці, навички роботи з файлами у середовищі Microsoft Office; «Історія України» – закріплення знань про період XIX ст.,

абстрактних узагальнень через призму конкретики: перебування місцевості у складі Польщі відображається у відповідних документах, наукових дослідженнях польською мовою; «Географія» – знання про рідний край. Можна також залучити «Іноземну (англійську) мову» для вивчення (або закріплення) слів, які формують наукову мову географії, окрім загального їх використання. Для прикладу, на основі статті про с. Нижнє Синьовидне (див. Додаток Н) сформовано словничок учня (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Географічні терміни

Польська мова	Українська мова	Англійська мова
wieś	село	village
gmina	Гміна (аналог ТГ)	local territorial unit
powiat	повіт (аналог району)	district
dziekanat	деканат	
parafia	парафія	parish
mieszkanec	житель	inhabitant
dwor	двір, домогосподарство	house
obszar	територія	territory
Północ	північ	North
Południe	південь	South
Zachód	захід	West
Wschód	схід	East
środek	середина	middle
okolica	околиця	
granica	границя	limit
gosciniac	дорога	road, way
kolej	залізниця	railway
dopływ	притока	tributary
brzeg	берег	shore
orny	рілля	arable lands
łąki	луки	meadows
las	ліс	forest
znak triangulacji	триангуляційний знак	triangulation sign

Складено за: [89], т. 11, с. 744

Завдання є у руслі соціокультурної тематики вивчення польської мови [63], зокрема рекомендованої розмовної теми «Рідний край, його історія. Моє місто, село». Зміст розробленого завдання забезпечує реалізацію поглибленого розуміння мовних явищ, розширення світогляду учнів, знань про історію місцевості і країн, формування умінь застосовувати знання, засвоєні на уроках

з інших предметів, а також суміжні знання з інших предметів. Відзначимо, що розроблене завдання спонукає учнів до пізнавальної активності, передбачає постановку проблемної ситуації. Самостійність учнів у застосуванні міжпредметних зв'язків формується унаслідок цілеспрямованої роботи вчителя, яка забезпечує розвиток умінь виявляти головне у навчальному предметі. Погоджуємося, що «усвідомлення учнями необхідності і важливості міжпредметного синтезу як у навчальній, так і майбутній практичній діяльності для реалізації завдань» [29].

Характеристика населення, від глобального до локального рівня, включає оперування з кількісними показниками. Учні 6 класу вже вміють обчислювати середні арифметичні значення, відсотки; учні 7 класу – оперувати з додатними і від'ємними числами [47]. Вчитель географії може пропонувати вчителям використовувати матеріали, зібрані про населення Стрийського району. Наприклад, забезпечити вчителя математики 6 класу статистичними даними про кількість населення області, районів, поселень з проханням використати їх при повторенні тем «Порівняння величин», «Округлення значень», «Відсотки». Важливо при цьому акцентувати учням, що це реальні значення, що підвищить інтерес учнів до виконання завдань. Додатково можна повідомити учням про ресурси отримання даних про населення району.

Погоджуємося, що використання міжпредметних зв'язків викликає інтерес і учнів, сприяє їхньому оптимальному розвитку й вихованню. При цьому знання з іншого матеріалу вкраплюються в загальну логіку уроку (основного предмету) [80]. Таке уточнення особливо актуальне зараз, коли у процесі реформи скорочується сітка годин для вивчення предмета, зростають вимоги щодо обсягу знань; в силу пандемії COVID-19 і війни проводиться ущільнення освітнього процесу. Не можна очікувати, що усі вчителі впроваджуватимуть міжпредметні зв'язки, зменшуючи час для викладання основного предмету. Продемонстровані розробки показують потенціал і доцільність використання знань, умінь і навичок з інших предметів в уроки географії.

ВИСНОВКИ

Суспільно-географічне дослідження населення Стрийського району Львівської області для потреб використання у загальноосвітніх навчальних закладах дозволило зробити такі висновки:

- населення має центральне значення як для суспільно-географічних досліджень субрегіонального і локального рівня, а також для вивчення у шкільній суспільній географії, зважаючи на головний об'єкт суспільної географії. Суспільно-географічні характеристики населення потенційно визначають тенденції соціально-економічного розвитку, мають бути враховані при перспективному плануванні;

- «адміністративний район» є традиційним об'єктом суспільно-географічного дослідження (інтегрального чи компонентного, у т. ч. населення); впровадження реформи адміністративно-територіального змінило зміст (ознаки) і обсяг (реально існуючі райони) терміну «район»; в Україні зменшилася кількість районів, їхні владні повноваження; розміри районів збільшилися, тобто геопросторова організація ускладнилася;

- «Стрийський район» з 2020 р. розуміється як одиниця адміністративно-територіального устрою субрегіонального рівня, частина території Львівської області, яка складається з територій 4 сільських, 7 селищних, 7 міських територіальних громад, просторова основа для організації і діяльності місцевого і територіальних органів влади відповідно до визначених повноважень;

- схема суспільно-географічного дослідження населення і викладання теми у школі збігаються, є сформованими, і оперують усталеними термінами і поняттями; методики добре розроблені для рівня країни, регіону, тоді як для субрегіонального і локального рівня вони мають вибіркоче застосування, зважаючи на інформаційно-статистичне забезпечення;

- статистичні дані є основою географічного дослідження населення; у розрізі новостворених районів і громад кількісні показники почали формуватися з 2021 р. (2020 р. – оціночні дані), що, разом із впровадженням

воєнного стану, зумовило вузькість статистичної основи дослідження; за доступними офіційними ресурсами зібрано дані про динаміку кількості населення з 2002 р., формування кількості населення, статево-вікову структуру і розселення Стрийського району, чого достатньо для дидактичних потреб;

- Стрийський район є середнім за територією і кількістю населення в Україні. У Львівській області район займає друге місце (після лідера Львівського району) за кількістю населення, площею території, кількістю територіальних громад, кількістю міських поселень; територіальні громади Стрийського району дуже диференційовані за базовими показниками; територія району витягнута вздовж транспортного коридору Львів–Чоп;

- природно-географічно район у районі виділяється три одиниці: Опілля (таксон Східно-Європейської рівнини), Передкарпаття і Карпати (одиниці Карпатської гірської країни); природно-географічні відмінності визначально вплинули на господарювання, культурні особливості і систему розселення Стрийського району; багатство викопними ресурсами визначило вплив індустріалізації на формування етнічного складу населення, системи міських поселень району ще з кін. XIX ст.;

- Стрийський район має відмінності у рівні та спеціалізації соціально-економічного розвитку як між складовими адміністративними одиницями, так і між міською і сільською місцевістю; осередком розвитку (зокрема, індустріального, соціальної сфери) є м. Стрий; північна частина району входить до зони впливу м. Львова і має добре розвинене сільське господарство; південна частина є периферійною, з розвиненими природоохоронною і рекреаційною сферою; значними просторовими відмінностями; прибутковими є Стрийська міська (головно завдяки функціонуванню ТзОВ «Леоні Ваерінг», ТзОВ «Стрийнафтогаз») і Славська селищна (ТзОВ «ОККО-Драйв», рекреаційно-туристична діяльність) громади.

Узагальнені результати емпіричного суспільно-географічного дослідження населення Стрийського району Львівської області:

- Стрийський район і Львівська область, як і Західний регіон України загалом, відзначаються достатньо позитивними демографічними параметрами, водночас з 1994 р. відбувається депопуляція населення;

- скорочення населення Стрийського району відбувається відносно швидше, ніж у Львівській області; скорочення відбувалося у міських поселеннях і сільській місцевості, природне і міграційне; виділяється ареал найінтенсивнішого скорочення населення (у середньому 10 ‰ щороку з 2002 р.) у північно-східній частині району (Гніздичівська, Журавненська, Ходорівська громади); найкраща ситуація – у Стрийській міській і Тростянецькій сільській громаді (скорочення до 1 ‰ у середньому за рік);

- у статевій структурі населення району відносно менші: перевищення частки жіночого населення над чоловічим у Стрийському районі становить 4,6% при 5,2 % у Львівській області; найбільше переважання жінок у селах в ареалі найбільшої депопуляції (за рахунок вищої тривалості життя жінок); села з найбільшою часткою чоловічого населення є розсосереджені; переважання чоловічого населення зумовлене недемографічними факторами, зокрема специфікою локалізованих об'єктів;

- у статево-вікових пірамідах міського і сільського населення Стрийського району і Львівської області відображаються загальні закономірності: переважання чоловічого населення над жіночим у молодших вікових групах внаслідок статевих відмінностей у народжуваності; переважання жіночого населення над чоловічим у старших вікових групах внаслідок більшої тривалості життя жінок. Рисами є: звужена основа, що свідчить про від'ємний природний приріст, тенденцію зменшення народжуваності, особливо у 2016–2021 рр. і 1991–2000 рр. порівняно з попередніми п'ятирічними інтервалами; «яма» у жіночому населенні вікових груп 40–54 роки (найменш виражена у сільському населенні району); частка осіб у віці до 4 років є навіть меншою ніж у віці 25–29 років, що свідчить про загострення демографічної проблеми;

– у Стрийському районі незначне переважання сільського населення над міським (53 % і 47 % відповідно); міське населення проживає у 7 містах (Стрий, Новий Розділ, Миколаїв, Жидачів, Ходорів, Сколе, Моршин) і 6 селищ; велика густота міських поселень пояснюється історико-географічними передумовами; є одне нове монофункціональне місто (м. Новий Розділ, 1953 р.); сільське населення проживає у 278 селах, з яких половина – малі (до 500 осіб); поширення малих сіл у районі формує подальші демографічні і соціально-економічні проблеми (депопуляція, фінансова дотаційність);

– на основі багатовимірної аналізу за показниками динаміки кількості населення і розселення виділено чотири типи ТГ Стрийського району: 1) з найбільшим скороченням кількості населення, високою щільністю поселень і низькою людністю села (суміжні Гніздичівська, Жидачівська, Журавненська, Ходорівська ТГ); 2) з високою часткою сільського населення, середнім значенням людності села, низькою часткою населення, яка проживає у адміністративному центрі, щільністю населення (Сколівська, Славська, Козівська гірські ТГ і просторово відокремлена Тростянецька ТГ); 3) з відносно меншим скороченням кількості населення, середніми значеннями частки населення центру, вище середнього і високими значеннями щільності населення і поселень, частки сільського населення, середньої людності села (Миколаївська, Розвадівська, Стрийська, Грабовецько-Дулібівська і Моршинська ТГ); 4) з дуже високою часткою зосередження населення у центрі і щільністю населення, високою щільністю поселень і людністю села, низькою часткою сільського населення, нижче середнього скороченням кількості населення (Новороздільська ТГ). Перші три з виділених таксонів значною мірою збігаються з природно-географічними одиницями Опілля, Передкарпаття і Карпат.

Вивчення населення у шкільній географії на глобальному, регіональному й локальному рівнях є обов'язковою умовою цілісного підходу в навчанні, вихованні і формуванні свідомості школярів. У дидактичному аспекті проведеного магістерського дослідження формуємо наступні узагальнення:

формування знань, вмінь і навиків у шкільному курсі щодо географії населення є проблемним через малу кількість годин (наприклад, для оволодіння усіма демографічними поняттями і демогеографічної характеристикою України відведено один урок; для вивчення географії населення регіону проживання – також один урок у 8 класі);

- міждисциплінарні взаємозв'язки теми населення мають найбільший потенціал для задіяння з предметами суспільного циклу (всесвітня історія, історія України, громадянська освіта, іноземні мови). Географія населення як тематичний напрямок вивчення географії у школі має найбільше значення для формування громадянської відповідальності (знаннєвий компонент про адміністративний устрій), економічної грамотності (взаємозв'язок населення і соціально-економічного розвитку), а також ціннісного (виховного) аспекту загальної середньої освіти;

- у контексті нормативно-програмних рекомендацій відзначимо потребу формування переліку географічної, зокрема поселенської номенклатури на рівні регіонів, якими має оволодіти учень, що сприятиме кращому оволодінню знаннями, полегшить процес вивчення для учнів і процес контролю якості знань вчителям; розробка навчальних курсів за вибором (факультативних) у контексті географічного краєзнавства для 8–9 класів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атлас адміністративно-територіального устрою Львівської області / С. Остапенко, Р. Перхалюк, О. Бончковський, П. Остапенко. – 2021. – 26 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1PREEWuVkcGLEqWYYI6WVP1sqcPKv0f-Y/view>.
2. Барановський М. О. Сільські території України у несприятливих умовах: підходи до делімітації, особливості розвитку / М. О. Барановський, О. В. Барановська. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. – 2001. – 15. – С. 9–16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2021-15-1>.
3. Барановський М. Субрегіональний рівень адміністративно-територіальної реформи в Україні: дискусійні аспекти / М. Барановський // Географія. – 1/2(76/77). – 2020. – С. 37–43. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://visnyk-geo.knu.ua/wp-content/uploads/2020/12/Вісник_Географія_№76-77_ред_37-43.pdf.
4. Безуглий В. В. Географія: регіони та країни: підручник для 10 класу / В. В. Безуглий, Г. О. Лисичарова. – Тернопіль: Підручник і посібник, 2017. – 271 с.
5. Білецький М. І. Соціальна географія: навч. посібник / М. І. Білецький, І. В. Ванда, Л. І. Котик. – [2-ге вид., допов.]. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. – 328 с.
6. Бойко В. М. Географія: підручник для 8 класу. загальноосвіт. навч./ В. М. Бойко [та ін.]. – Тернопіль: Підручник і посібник, 2021. – 288 с.
7. Бойко І. Особливості природно-культурних ландшафтів лемківщини, Бойківщини і Гуцульщини / І. Бойко // Суспільна географія і картографія: наукова спадщина та сучасні українознавчі студії: матеріали Всеукраїнського наукового онлайн-семінару з участю закордонних учених, присвяченого 120-літтю від народження професора Володимира Кубійовича (1900–1985) (Україна, м. Львів, 17 грудня 2020 р.). Львів, 2021. – С. 263 – 274.

8. Влах М. Р. Географія населення: словник – довідник / М. Влах. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 241 с.
9. Влах М. Теорія і методологія географічної науки : навч. посібник / М. Влах, Л. Котик. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – 344 с.
10. Географія: Львівська область 8–9 клас: Навчально-методичний посібник / О. І. Шаблій, Б. П. Муха, О. Р. Перхач, А. В. Гурин, М. В. Зінкевич. – Львів: Пролог, 1998. – 96 с.
11. Географія 6–9 класи: Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Міністерство освіти і науки України, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/56127/>
12. Географія 10–11 клас (рівень стандарту): Навчальна програма / Міністерство освіти і науки України, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58909/#google_vignette
13. Геренчук К. І. Польові географічні дослідження / К. І. Генечук, Е. М. Раковська, О. Г. Топчієв. – Київ: Вища школа, 1975. – 248 с.
14. Громада.інфо: інформаційно-довідковий портал органів місцевого самоуправління України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gromada.info/new_region/694/.
15. Гудзеляк І. І. Географія населення: навч. посібник. 2-ге вид., переробл., доп. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. – 256 с.
16. Гудзеляк І. Тенденції зміни людності Львівської області у ХІХ–ХХІ ст. / І. Гудзеляк, О. Перхач // Часопис економічної і соціальної географії. – Вип. 31. – 2021. – С. 47–56. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: DOI: <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2021-31-04>.
17. Гукалова І. В. Якість життя населення: суспільно-географічна концептуалізація: монографія / І. В. Гукалова. – К., 2009. – 350 с.
18. Децентралізація: інформаційний портал реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади (децентралізації) в Україні / Проект «Підтримка децентралізації в Україні», Міністерство

розвитку громад та територій України. – Київ, 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/newgromada>.

19. Джаман В. О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти / В. О. Джаман. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.

20. Дидактика географії: монографія (електронна версія) / В. М. Самойленко, О. М. Топузов, Л. П. Вішнікіна, І. О. Діброва. – К.: Ніка-Центр, 2013. – CD. – 570 с.

21. Дністрянський М. Стійкість та мінливість містечок Львівщини (просторова структура та функції) / М. Дністрянський, Н. Дністрянська // Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін: монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. – Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. – С. 98–120.

22. Доценко А. І. Територіальна організація розселення (теорія та практика) / А. І. Доценко. – К., 2010. – 536 с.

23. Екологічний паспорт Львівської області 2020 / Львівська обласна державна адміністрація, 2021. – 287 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1ZE6zgd_bryxaw9V21ek5NAqX-f4foqbC/view.

24. Жидачівський целюлозно-паперовий комбінат: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zhkpaper.com/>

25. Заставецька Л. Б. Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України: монографія / Л. Б. Заставецька. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – 332 с.

26. Заставецька Л. Проблеми здійснення адміністративно-територіальної реформи в Україні / Л. Заставецька // Львівська суспільно-географічна школа: історія, теорія, українознавчі студії: матеріали всеукр. конференції (м. Львів, 19–20 листопада 2015 р.). – Львів, 2015. – С. 98–103.

27. Заставний Ф. Д. Географія України : у 2-х книгах. – Львів: Світ, 1994. – 472 с.

28. «Земля, де живем, Україною зовем»: навчальна програма з українознавства для 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів /

О. В. Авілова, Н. М. Дерев'янченко, Р. П. Кузьменко. – Велика Новосілка, 2014. – 26 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-facultativ/1234.doc>

29. Іванова В. Види міжпредметних зв'язків в шкільному курсі географії / В. Іванова, О. Непша // Гуманітарний простір науки: проблеми і перспективи. – 2018. – Вип. 18. – С. 17–20.

30. Історія України. Всесвітня Історія (6–9 клас): Навчальна програма / Міністерство освіти і науки України, 2022. – Київ. – 268 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navch.progr.2022.WH.HU.6-11.pdf>.

31. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку. Монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень ; наук. ред. В. С. Кравців. / Т.1. Екологічна безпека та природно-ресурсний потенціал; Т. 2. Соціально-демографічний потенціал; Т. 3. Промисловий потенціал; Т. 4. Сільські території; Т. 5. Малі міста; Т. 6. Фінансовий потенціал; Т. 7. Інвестиційна діяльність; Т. 8. Транскордонне співробітництво. – Львів, 2013.

32. Кобернік С. Г. Географія: регіони та країни. Підручник для 10 класу / С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко. – Кам'янець–Подільський: “Абетка–НОВА” 2018. – 255 с.

33. Коломійчук В. С. Соціально-економічний розвиток адміністративного району: теорія, методологія, практика: монографія / В. С. Коломійчук. – Тернопіль, 2000. – 318 с.

34. Конституція України / Сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

35. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні/ Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.

36. Короткий термінологічний словник з педагогіки / укл. С. Г. Мельничук та ін. – Кіровоград, 2004. – 134 с.

37. Круглик Л. І. Вивчення проблем соціальної географії в школі: навч. - метод. посібник / Л. І. Круглик, Л. Б. Паламарчук. – Кам’янець–Подільський: “Абетка–НОВА”, 2001. – 140 с.
38. Кубійович В. Етнічні групи північнозахідньої України (Галичини) на 1.1.1939 р. / В. Кубійович. – Вісбаден, 1983. – 212 с.
39. Лаврук М. М. Українознавчі і краєзнавчі дослідження в шкільній географії: міждисциплінарний та інтегрований підходи / М. Лаврук / Сучасні напрямки розвитку географії України: Монографія / [за заг. редакцією проф. Лозинського Р. М.]. – Львів, 2022. – С. 141–173.
40. ЛЕОНІ Ваерінг Системс УА ГмбХ: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.leoni-ukraine.com/uk/misceznakhodzhennja/leoni-vaering-sistems-ua-gmbkh-strii/>.
41. Лещух І. В. Вплив обласного центра на соціально-економічний розвиток районів/ І. В. Лещух // Облік і фінанси. - №3 (89). – 2020. – С. 131–139. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-3\(89\)-131-139](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-3(89)-131-139).
42. Лозинський Р. М. Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини): монографія / Р. Лозинський. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 358 с.
43. Львівська область: адміністративно-територіальний поділ. Ч. 1 / [матеріали підготував Ф. Алейніков]. – Львів, 2004. – 112 с.
44. Львівська область: атлас / [голова ред. колегії О. І. Шаблій]. – Москва, 1989. – 40 с.
45. Львівська область: природні умови і ресурси: монографія / [за ред М. Назарука]. – Львів, 2018. – 592 с.
46. Мальчикова Д.С. Інтерактивне навчання і ресурси інформаційно-комунікаційних технологій в географічній освіті / Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко, Р. С. Молікевич, А. Ю. Нападовська, О. І. Войтюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки. – Вип.

№15. – 2021. – С. 77–85. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2021-15-8>.

47. Математика (5–9 клас): навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Міністерство освіти і науки України, 2017. – Київ. – 40 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/5-programa-z-matematiki.docx>.

48. Мельник А. В. Українські Карпати: еколого-ландшафтознавче дослідження: монографія / А. В. Мельник. – Львів, 1999. – 286 с.

49. Мельник І. Г. Методичні аспекти формування статистичної грамотності учнів під час вивчення географії населення в школі / І. Г. Мельник // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки. – Вип. №13. – 2020. – С. 99–109. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2020-13-11>.

50. Методика формування спроможних територіальних громад : постанова Кабінету Міністрів України / Законодавство України, 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-p#n10>.

51. Методичні рекомендації з географії / Міністерство освіти і науки України, 2017 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/geografiya-6-9-14.07.2017.pdf>.

52. Методичні рекомендації щодо критеріїв формування адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального (районного) рівня / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, 2019. – 5 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/>.

53. Михайлюк А. Причини і наслідки зовнішньої трудової міграції в Україні (на прикладі Івано-Франківської області) / А. Михайлюк, І. Ровенчак // Часопис соціально-економічної географії. – Вип. 30. – 2021. – С. 50–58.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2021-30-05>.

54. Навчальні програми курсів за вибором факультативів / Міністерство освіти і науки України, 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-kursiv-za-viborom-fakultativiv>.

55. Немець Л. М. Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія / Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда, К. А. Немець.–Харків, 2012.–200 с.

56. Олійник Я. Формування спроможних територіальних громад в Україні: переваги, ризики, загрози / Я. Олійник, П. Остапенко // Український географічний журнал. – №4. – 2016. – С. 37–43. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.15407/ugz2016.04.037>.

57. Пандяк І., Ганич Н. Територіальні особливості людності у сільських поселеннях Львівської області // Вісник Львівського університету. – Серія географічна. – 2004. – Випуск 30. – С. 213 – 218.

58. Перспективний план формування територій громад Львівської області : розпорядження Кабінету Міністрів України / Законодавство України, 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/81/f495591n18.doc> .

59. Перхач О. Динаміка та прогноз чисельності населення Львівської області / О. Перхач // Вісник Львівського університету. – Серія географічна. – 1999. – Випуск 24. – С. 41–46.

60. Петровська М. Демографічна безпека Львівської області: проблеми та ризики її досягненн / М. Петровська, Н. Верчин, Є. Іванов // Економічна та соціальна географія. – Вип. 84. – 2020. – С. 23–34. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2020.84.23-34>.

61. Пилипенко О. І. Методика суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): навч. посібник / О. І. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон, 2007. – 112 с.

62. Пістун М. Д. Сучасні проблеми регіонального розвитку: навчальний посібник / М. Д. Пістун, А. Л. Мельничук. – К, 2010. – 286 с.
63. Польська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою 5–9 класи / МОН України, 2017. – 116 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvita.ua/doc/files/news/849/84956/polska-mova-dlya-zagalnoosvitnix-navchal.pdf>.
64. Портал спроможності громад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/13477>.
65. Природа Львівської області / За ред. К.І. Геренчука. – Львів: Вища школа. Вид-во при Львов. ун-ті, 1972. – 151 с.
66. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України / Верховна Рада України, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.
67. Про утворення та ліквідацію районів: постанова Верховної Ради України Верховна Рада України, 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>.
68. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України / Верховна Рада України, 1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-ВР#Text>.
69. Сегіда К. Ю. Методичні основи аналізу розселення населення регіону / К. Ю. Сегіда // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. – Харків, 2013. - № 18. – С. 150–155.
70. Склярська О. Реформа адміністративно-територіального устрою України в контексті впливу на статус і функції поселень / О. Склярська // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. – 2021. – № 1. – С. 57–64. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.21.1.7>.
71. СтатБанк Львівської області / Головне управління статистики у Львівській області, 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/statfile_n.asp?lang=1.

72. Стільське городище – культовий комплекс білих хорватів / Global Ukraine, 2021 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.global-ukraine.org/visit-us/stilske-gorodishche-kultoviy-kompleks-bilih-horvativ/about>.

73. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021–2027 років / Львівська обласна державна адміністрація. – Львів, 2019. – 123 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/strategiya-rozvytku-lvivskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv.pdf>.

74. Стрийська районна державна адміністрація: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://stryi-rda.gov.ua/>.

75. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / За ред. В. С. Кравціва, І. З. Сторонянської. – Львів, 2020. – 531 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ird.gov.ua/irdp/p20200001.pdf>.

76. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики : навч. посібник / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005.– 632 с.

77. Українознавство, 5–11 класи: навчальна програма з курсу за вибором «Українознавство» для закладів загальної середньої освіти України / авт.- укл.: А. Ціпко, Т. Бойко, С. Бойко, О. Газізова. – Київ, 2020. – 79 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-facultativ/2020/09/Prohrama%20Urayinoznavstvo%205-11.pdf>.

78. Федій О. Формування демографічних понять у процесі навчання економічної і соціальної географії : монографія / О. Федій. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. – 139 с.

79. Феленчак Ю. Б. Актуальні тенденції проходження демографічних процесів у Львівській області / Ю. Б. Феленчак // Науковий вісник НЛТУ України. – Л., 2012. – Вип. 22.06. – С. 382–390.

80. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посібн. для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М. М. Фіцула. – К., 2002. – 528 с.

81. Шаблій О. І. Математичні методи в соціально-економічній географії: навч. посібник / О. І. Шаблій. – Львів : Світ, 1994. – 304 с.
82. Шаблій О. І. Суспільна географія: у двох кн. Книга перша. Проблеми теорії, історії та методики дослідження: [Вибрані праці] / О. І. Шаблій. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 814 с.
83. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001.
84. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень: навч. посібник / В. Є. Юринець. – Львів ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – 178 с.
85. Яворська В. В. Регіональні демогеографічні процеси в Україні: монографія / В. Яворська . – Одеса, 2013. – 384 с.
86. Якубовська О. З. Населення Верхнього Подністрів'я в останній чверті I тисячоліття нашої ери / О. З. Якубовська // Вісн. ін-ту археології Львівського університету. – Вип. 10. – 2015. – С. 30–37. [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://shron3.chtyvo.org.ua/Visnyk_Instytutu_arkheolohii/Vypusk_10.pdf#page=30.
87. Google Maps / Google, 2022 / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.google.com/maps/place>.
88. Lozynskyy R., Transformation of the Rural Settlement Network in the Carpathian Region of Ukraine (1989–2020) / R. Lozynskyy, A. Zubyk // European Countryside. – №14 (2). – 2022. – P. 281–301. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.academia.edu/download/90292803/euco-2022-0014.pdf>.
89. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dir.icm.edu.pl/pl/Slovník_geograficzny.
90. Yaroshevych M. Eastern European Gas Hub in European Gas Hubs System / M. Yaroshevych // Часопис економічної і соціальної географії. – Вип. 24. – 2018. – С. 83–89. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/347606>.